

Alexandra Michelsen Schiøtz

For "alle" vi har. Og "alle" vi er.

En historisk undersøkelse av holdningsendring mot homofile i Forsvaret i Norge fra 1970 - 2023

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13

Veileder: Karl Erik Haug

Mai 2023

Foto: Forsvaret

Alexandra Michelsen Schiøtz

For "alle" vi har. Og "alle" vi er.

En historisk undersøkelse av holdningsendring mot
homofile i Forsvaret i Norge fra 1970 - 2023

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Karl Erik Haug
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Oppgaven undersøker holdningsendringer i forbindelse med holdninger til homofile menn i det norske Forsvaret i perioden 1970-2023. Gjennom komparativ analyse og diskursanalyse undersøkes det hvordan holdningene endres over et større tidsperspektiv. Det undersøkes også potensielle årsaker til disse endringene. Av hensiktsmessige årsaker har det blitt gjennomført en egen kategorisering av typer holdninger for å lettere skille mellom de ulike endringene som har oppstått. Det konkluderes med at det har forekommet en positiv holdningsendring mot homofile i Forsvaret fra 1970 til i dag. Dette var derimot ikke overraskende, og viktigere er derfor at holdningsendringen har vært en gradvis prosess karakterisert av perioder med hurtig endring og perioder med stagnerende framgang. I perioden fra 1970-tallet og delvis frem til 1990-tallet fremkommer det at Forsvaret drev en både formell og uformell diskriminering av homofile. Dette baseres blant annet på udyktighetskjennelser, sykdomsklassifisering og en uformell aksept av diskriminerende atferd innad i Forsvaret. Fra 1990-tallet og utover 2000-tallet har Forsvarets formelle standpunkt gitt uttrykk for en ikke-aksepterende holdning til diskriminering, men det kan likevel se ut til at slik diskriminering forekom uten særlige konsekvenser også i disse perioder. I perioden fra 2010 og frem til i dag reflekterer Forsvarets retningslinjer og verdigrunnlag en nulltoleranse for diskriminering og det legges sterk vekt på mangfold og inkludering.

Gjennom hele perioden kan det se ut til at den maskuline og homogene kulturen i Forsvaret i stor grad har vært grunnlaget for negative holdninger til homofile menn. Denne «ukulturen» mener flere at også eksisterer i dagens forsvar, og uttalelser vitner om at den homofile i Forsvaret fremdeles har en opplevelse av at det er mest hensiktsmessig å holde sin legning skjult. Oppgaven viser også hvordan homofili i Forsvaret har gjennomgått ulike representasjoner for «problem» i tråd med de holdninger som har eksistert: homofili har blitt ansett som problem for rikets sikkerhet, problem for medsoldater, problem for den enkelte homofile selv og til slutt som problem for Forsvarets effektivitet.

Abstract

The project studies changes of attitudes towards gay men in the Norwegian Military Defence in the period of 1970-2023. Through comparative and discourse analysis it studies how attitudes change over a longer time period. Potential reasons for these changes are also investigated. For reasons of convenience a self-constructed categorisation of attitudes has been applied. The overall conclusion signifies that the changes of attitudes towards gay men in the Norwegian military defence have been positive when compared between 1970 until today. More importantly, the changes in attitudes has been a gradual process characterized by periods of rapid change and periods of stagnated progress. The period from the 1970s and partially through the 1990s shows both a formal and informal discrimination of gay people in the military. Such conclusions are based on findings of incompetence verdicts, classifications of homosexuality as mental disease and the informal acceptance of discrimination against gay men. From the 1990s and through the 2000s, the Norwegian Military Defence's official viewpoint is of non-acceptance towards discrimination, but still seems to neglect their responsibility in such cases. Through the last period from 2010 until today, the guidelines and principles of value reflect a zero-tolerance for discrimination and an underlined message of the importance of diversity and inclusion.

Through the broader part of the period, the masculine and homogenic culture of the Norwegian Defence seems to account for a big proportion of reasons behind the negative attitudes towards gay men. There are several people suggesting such culture is still visible in today's defence as well. Additionally, the project shows how representations of homosexuality as a problem also shifts accordingly with changing attitudes. The representations are reflected as homosexuality as a problem for national security, peers, the efficiency of the defence and for the homosexual himself.

Forord

I et flertall av masterarbeid tror jeg utgangspunktet starter med de høyeste ambisjoner. Det er ikke slik å forstå at de ambisjonene nødvendigvis forsvinner, men heller at de etter hvert blir mer realistiske og arbeidet viser sitt sanne jeg. Ved å arbeide med en tematikk man ikke har noe kjennskap til fra før, er læringskurven svært bratt og det en sitter igjen med til slutt er så mye mer enn summen av enkeltbitene. Det er nettopp fordi et ønske om å lære så mye som mulig, i tillegg til at tematikken i seg selv er viktig og spennende, som har gjort arbeidet med denne masteren så givende. Dette til tross for at det har vist seg svært krevende, omfattende og mye større enn først antatt. Det tok lang tid før det engang ble klart hva den endelige vinklingen skulle være, da det var så mange muligheter, for mye som følte viktig og relevant, og vanskelig å spisse det inn. Jeg sitter derimot nå igjen med kunnskap og forståelse jeg aldri ville vært foruten. Arbeidet med dette prosjektet har gitt meg tilbake gleden av å lære for å lære, og å lære for å forstå. Det skal ikke legges skjul på at resultatet fremdeles ikke har mistet sin betydning helt, men utbyttet av arbeidet vil jeg uansett sitte igjen med. Resultatene vil blekne. Jeg mener selv at universitetet noen ganger lar studentene glemme hva hensikten med å studere *egentlig er*: å lære. Jaget etter karakterer har blitt viktigere enn å lære. Som lektorstudent kunne jeg ikke stilt meg mer skeptisk til et slikt sluttprodukt. Vi læres indirekte til å ta snarveier, fordi vi er nødt; til å fokusere på resultat framfor prosess og å knytte suksess opp mot karakterer. Fra en som i lang tid har hatt pallplass i å bry seg for mye om karakterer, har iveren etter å lære aldri forsvunnet – den har derimot noen ganger havnet på litt feil prioriteringsplass. Dette prosjektet har igjen satt prioriteringene i riktig rekkefølge. Å lære handler også om å forstå hvor lite en egentlig vet og hvor mye en aldri kommer til å forstå eller få vite. Det har jeg virkelig fått forstå gjennom dette prosjektet. Det er både spennende og skummelt at vi alle vet og kan så mye forskjellig. Likevel, om akkurat dette, er det mer skummelt enn spennende at mange vet for lite. Desto viktigere er det derfor for dem som vet å *lære bort*.

Jeg vil takke min veileder Karl Erik Haug for å ha vært akkurat det jeg har behøvd i denne perioden: En rådgiver og en motivator når jeg har trengt det. Jeg har fått lov å være veldig selvstendig, samtidig som hjelpen har vært kort vei unna når den har trengtes. Jeg vil også takke alle de som har heiet på meg underveis, og trodd på at det skulle komme i mål, selv når jeg ikke trodde det selv. Dere vet hvem dere er. Tusen takk!

Innhold

Forord	ii
Kapittel 1: Introduksjon	1
1.1 Tema og problemstilling	1
1.2 Begrunnelse og formål	2
1.3 Tidligere forskning og historiografi.....	3
Kapittel 2: Teori, kilder og metode.....	9
2.1 Teori.....	9
2.1.1 Begrepsavklaring	10
2.1.2 Prediktorer for holdninger	12
2.2 Kilder og metode.....	12
2.2.1 Skeivt Arkiv	13
2.2.2 Avisen som kilde	14
2.2.3 Historikerens svakheter	14
2.3 Etske betraktninger	15
Kapittel 3: Forholdene for homofile i Norge	16
3.1 Hvordan var forholdene for de norske homofile menn før og under perioden?	16
3.1.1 Juridiske holdninger	16
3.1.2 Faglige holdninger	18
3.1.3 Sosiale og kulturelle holdninger	21
3.2 De norske homofile menn i Forsvaret.....	22
Kapittel 4: Hvilke holdninger kommer til uttrykk i de ulike periodene?	25
4.1 Fordommer, avkriminalisering og endringer i Forsvaret på 1970-tallet	26
4.1.1 Sykdomslidelse og udyktighetskjennelser	26
4.1.2 Holdninger til «homofile i Forsvaret» utenfor Forsvaret.....	31
4.1.4 Implikasjoner	32
4.2 Mobbing, særskilt straffevern og <i>reell</i> fjerning av homofili som sykdomsdiagnose på 1980-tallet.....	34
4.3 Partnerskapslov, Forsvarets familiepolitikk og positive tendenser på 1990-tallet...38	
4.3.1 Forskjeller mellom regioner og forsvarsgrener	40

4.4 Ekteskapslov, mobbing og «homo» som skjellsord i Forsvaret på 2000-tallet.....	44
4.5 Sekularisering, kjønnslikestilling og fremdeles mobbing på 2010-tallet.....	49
4.6 Norge, et land uten fordommer og diskriminering på 2020-tallet?	53
Kapittel 5: Avsluttende diskusjon.....	58
5.1 På hvilke måter har det forekommet en holdningsendring mot «homofile i Forsvaret» i perioden 1970-2023?	58
5.1.1 Årsaker til holdningsendring og manglende holdningsendring	59
5.2 Nytteverdi i samfunnet og i skolen	61
5.2.1 Didaktisk potensiale	62
5.2.2 Hvordan kan bevissthet rundt tematikken bidra til å skape endringer i samfunnet?	63
5.3 Oppfordringer til videre forskning	64
Litteraturliste	66
Vedlegg 1: «Reglement for militær legebedømmelse P-6»	79

Kapittel 1: Introduksjon

1.1 Tema og problemstilling

Til tross for at tall fra FN indikerer at Norge ved siste måling ble regnet som det mest demokratiske landet i verden,¹ betyr ikke dette at utøvelsen av dette demokratiet bestandig har vært feilfri. De homofiles kamp for å oppnå like rettigheter som heterofile i Norge har tatt lang tid. Med rekriminalisering, hindring av sosiale og politiske rettigheter og lovforankret straff for skeive i flere deler av Europa og i verden², er det desto viktigere med bevisstgjøring rundt områder der demokratiet ikke har stått like sterkt som i dag. Slik kan vi lære av våre feil, og sørge for at våre demokratiske prinsipper fortsetter å være sterkt forankret i vårt verdigrunnlag. På de 50 årene siden homofili ble avkriminalisert i Norge, har interessen for forskning på skeive problemstillinger og historie økt betydelig.³ Likevel er det fremdeles områder som står uberørt på historiefeltet. Til tross for at homofiles rettigheter i Norge i dag er likestilt med heterofiles, har det ikke alltid vært slik. Den norske befolkningens *holdninger* mot homofile har heller ikke alltid vært like positiv, slik den oppfattes i dagens samfunn. Dette har på ulike måter påvirket den enkelte homofile, men det er potensielt noen undergrupper som har fått kjenne på disse tendensene i enda større grad. Den mannlige homofile befolkningen i Forsvaret er trolig en av de grupper som virkelig har fått møte på fordommer og diskriminering gjennom historien.

Det norske Forsvaret skal fungere som beskytter av *hele* den norske befolkning, men for homofile har det sannsynligvis ikke alltid virket slik. «For alt vi har. Og alt vi er» lyder Forsvarets slagord fra omdømmekampanjen i 2012.⁴ I slagordet ligger en implisitt beskjed om å ta vare på norske verdier og folk. Men har de alltid klart det? Forsvaret kan trolig oppfattes som en svært maskulin organisasjon – en homogen gruppe – der begrepet «fellesidentitet» kan virke godt beskrivende.⁵ «Kulturen» i Forsvaret *kan, og har* tidligere, bidratt til å skape et fiendtlig miljø for dem med kvaliteter som ikke etter standarden samsvarer med denne «fellesidentiteten». Både basert på deres seksuelle preferanse og deres antatte kvalitative ulikhet fra den maskuline gruppen, har homofile menn blitt diskriminert i Forsvaret. Før 1972 var homoseksuelle handlinger etter norsk lov, ulovlig.⁶

---

¹ FN-sambandet 2021

² Blant annet med Ungarns og Russlands nylige forbud mot henholdsvis «promotering av homofili» (Skeie 2021) og «homopropaganda» (Kagge 2022), i tillegg til at homofili er kriminalisert i 68 land i verden (Amnesty International u.å.).

³ Se delkapittel 1.3.

⁴ Forsvaret u.å.(c)

⁵ Forsvaret 2015: 5

⁶ Jordåen & Berge 2017: 2

Diskrimineringen i Forsvaret hadde slik sett juridisk hold, men av hvilke årsaker fortsatte diskrimineringen i lovens ettertid? Jeg ønsker å undersøke hvilke holdninger til homofile i Forsvaret i Norge som har eksistert og hvordan disse har vært i endring – der både holdninger fra til dels det norske samfunnet og Forsvarets holdninger vil vurderes. Forskningsspørsmålet vil vurdere «På hvilke måter har det forekommet en holdningsendring mot «homofile i Forsvaret» i perioden 1970-2023?». Årsaken til at undersøkelsen tar utgangspunkt i 1970-tallet, ikke før, bunner i vedtaket om avkriminalisering av homofili i 1972, og dermed en forventet naturlig utvikling av forholdene for homofile også i Forsvaret. Mangel på kildegrunnlag i periodene før, vitner også om at tematikken ikke i særlig grad var gjeldende da homofili ble ansett som kriminelt etter norsk lov. For å besvare forskningsspørsmålet, er det utviklet analytiske spørsmål som vil undersøke og utdype det overordnede spørsmålet: Med utgangspunkt i norske medier og supplerende kilder vil prosjektet forsøke å gi svar på *hvilke holdninger som kommer til uttrykk overfor homofile i Forsvaret*, der både den generelle norske befolkning og Forsvarets holdninger vil vurderes. Det vil videre vurderes *i hvilken grad det forekommer endringer i disse holdningene og hva mulige årsaker til endringene kan være*, der samtidige hendelser og utviklinger for de ulike periodene vil trekkes inn og vurderes som grunnlag. I vurderingen av hvordan samtiden påvirker periodenes holdninger vil det også trekkes inn en selvkonstruert «kategorisering» av holdninger: De vil deles inn i *juridiske, sosiale/kulturelle, faglige og politiske*, med den hensikt å skille mellom den påvirkningskraft og de utfall de ulike holdninger har. Da det didaktiske perspektivet gjennom lektorutdanningen også er sentralt, vil det konkluderende segment også inneholde en diskusjon rundt *årsaker til hvorfor tematikken er viktig å belyse generelt og i skolen*.

1.2 Begrunnelse og formål

Der interessen for undertrykte grupper vises gjennom egen fordypningsoppgave med temaet «hvordan de norske tyskerjentene blir fremstilt i norske lærebøker for videregående skole i perioden fra 1946-2014», har denne interessen fått nytt utspring i dette masterprosjektet. Temaene har flere aspekter til felles: I likhet med den mentale vurderingen av de «norske tyskerjenter», ble homofili på 1940- og 1950-tallet assosiert med psykiske lidelser og manglende intelligens ettersom deres livsstil ikke samsvarte med seksualmoralen og holdningene i samtiden.⁷ I tillegg ble både tyskerjenter og homofile i Forsvaret diskriminert mot uten rettslig hold. Interessen for grupper som på ulikt vis har

---

⁷ Friele 2001: 45

blitt diskriminert mot, er stor – spesielt der problematikken tilsynelatende ikke representeres eller problematiseres tilstrekkelig i ettertidens historiebruk. Kategorien «tabutemaer» representerer etter egen definisjon de temaer som, potensielt grunnet deres kontrovers, er mindre undersøkt i historieforskningen. Det demokratiske norske samfunnet må også kunne stå til rette for de feiltrinn som tidligere har blitt begått. Der det er forsket mer på homofile levekår og livskvalitet i Norge på generell basis, kan det være nødvendig å innsnevre fokuset til mindre undergrupper av minoriteten. Denne gangen blir det homofile i Forsvaret. Å bringe tematikken frem i lyset kan forhåpentligvis føre til bevisstgjøring og nytt fokus på hvilken betydning holdninger har i møte med det som regnes som «annerledes». I tillegg til at tematikken er viktig og nyttig å belyse, er læringsgevinsten av å arbeide med slike temaer også stor personlig. Dette temaet er som nevnt i tillegg svært dagsaktuelt, og ikke utenkelig kan prosjektet slik både bringe nye perspektiver til historiefaget, men også ha en mulig samfunnsnytte.

Den didaktiske verdien av oppgaven kan videre knyttes opp mot dette. Gjennom den overordnede delen av den nye læreplanen 2020 uttrykkes det blant annet at «Opplæringens verdigrunnlag» skal bestå av menneskeverdet, identitet og kulturelt mangfold, kritisk tenkning og etisk bevissthet, i tillegg til at det under tverrfaglige temaer skal inkluderes tematikken «demokrati og medborgerskap».⁸ I forbindelse med disse punktene kan det være naturlig at homofile, og andre skeive, presenteres og diskuteres. Som fremtidig lærer, mener jeg at ansvaret for elevenes opplæring i disse verdier og mål er desto viktigere enn rollen som faglig «påfyller». *Danning* står oppført som en av tre sentrale formål med opplæringen, i tillegg til læring og utvikling.⁹ Verdier som respekt, aksept og åpenhet er naturlige verdier som kan trekkes ut fra arbeid med tematikken rundt homofile og skeive.

Det er et poeng å understreke at dette prosjektet ikke forventer å fullstendig kunne tilfredsstille behovet for svar til de spørsmål som stilles. Det ville krevd et mye bredere format enn det som er tilrettelagt for. Det vil derimot presenteres aspekter og perspektiver, i det håp om at disse vil være nyttige og i så måte inspirere til videre arbeid og forskning rundt tematikken.

1.3 Tidligere forskning og historiografi

Det har i de senere år blitt gjort en del forskning på homofile i det norske samfunnet. Dette både når det gjelder holdninger til homofile, og de homofiles egne levekår og livssituasjon.

---

⁸ Utdanningsdirektoratet 2020

⁹ Utdanningsdirektoratet 2020

Etter omfattende søk ble det derimot tidlig klart at holdninger direkte rettet mot homofile i Forsvaret er et felt som foreløpig er lite representert innenfor forskningen. De norske undersøkelser som tar for seg homofiles livssituasjon og holdninger til homofile viser positive trender både innenfor det norske samfunnets holdninger til skeive personer skeives levekår og livssituasjon.¹⁰ Holdningene til homofile i Forsvaret må sees i sammenheng med disse funn, men også i et vakuum – da Forsvaret kan regnes som en selvstendig del av samfunnsstrukturen på visse områder. Dette vil problematiseres senere i oppgaven. Likevel vil det i en undersøkelse av holdningsendringer være relevant å vurdere de holdninger som var forut for perioden som undersøkes også. Både *En kort intro til norsk skeiv historie på 1900-tallet*, *Masker og motstand: Diskré homoliv i Norge 1920-1970*, *Norsk homoforskning* og Karen-Christine Frieles *Med regnbuen som våpen* har vist seg svært nyttige til dette formål.¹¹ Disse kilder er i hovedsak benyttet i innledende forståelse av forhold og utvikling knyttet til homofiles historie.

Bøker skrevet om og av homofile i periodene før og under undersøkelsen, gir også uttrykk for tidligere holdninger og forhold. *Vi som føler annerledes – homoseksualiteten og samfunnet* og *De homofile: En skisse av en stengt tilværelse* har vært svært opplysende i arbeidet med periodene før 1970.¹² Videre har Arnold Havelins forskningsstudie av holdninger til homofile også vist seg svært nyttig i forståelsen rundt de holdninger som eksisterte overfor homofile på 1960-tallet.¹³ Der bøkene henholdsvis presenterer en selvopplevd tilværelse av å være homofil i Norge på 1950-tallet, og den homofiles tilværelse sett utenfra i påfølgende tiår, presenterer Havelins undersøkelser tendenser i den norske befolkningens holdning til homofile på 60-tallet. Spesielt interessant er Carlings beskrivelse av hvordan den homofile kan tenkes å oppføre seg i intolerante miljøer; Der det på den ene siden kan gi seg uttrykk i at latente homofile ikke blir sine følelser bevisst, kan det på den annen side ha den effekt at bevisste homofile ikke ønsker å avsløre seg.¹⁴ Dette, som vi skal se, blir også av relevans i forbindelse med Forsvarets inntrykk av sitt homofile «problem», og i måten den homofile blir «usynlig» i Forsvaret i deler av perioden. For å kunne etablere konsensus rundt hvilke holdninger som var tilstedeværende, er en nødt til å forstå både den diskriminerte og den diskriminerende siden, disse bidragene muliggjør dette. Det vil også være viktig for å ytterligere kunne beskrive hvordan Forsvarets holdninger samsvarer eller differensierer fra samtidige holdninger.

---

¹⁰ NOVA 1999; Anderssen & Slåtten 2008; Grønningsæter et.al 2013; Bufdir 2017; Bufdir 2019; Statistisk Sentralbyrå 2020; Bufdir 2022

¹¹ Jordåen & Berge 2017; Kristiansen 2008; Brantsæter et.al 2001 & Friele 2000

¹² Grodal 1957 (Finn Grodal pseudonym for Øivind Eckhoff) & Carling 1965

¹³ Havelin 1967

¹⁴ Carling 1965: 24

Det er i senere tid ikke mangel på interesse av forskningen innenfor skeiv historie; Det er blant annet undersøkt hvordan homofile er fremstilt i norsk presse fra 1950-tallet til 1980-tallet i *Individet i journalistikken*; blitt skrevet en rekke mastere om homofile og skeive perspektiver, der både homofilt samliv, homofile i idretten, homofili i norske medier og homofiles opplevelser av kroppsøvningsfaget i skolen tas opp.¹⁵ Av noe relevans for denne oppgavens tematikk har også den psykologiske masteren om *Prediktorer for nordmenns holdninger til skeive personer* bidratt med nyttige verktøy og perspektiver.¹⁶ I Gjesvik 2015 vises det hvordan homofile før 1970-tallet tidligere ble framstilt som kriminelle og farlige; mens de på 1970-tallet i mye større grad ble forstått og opplevd som misforståtte og vanskeligstilte; og der 1980-tallet både representerte heltebildet av den homofile og tilbakefallet til frykten for homofile med HIV- og aids-pandemien.¹⁷ Denne innsikten bidrar til forståelsen av holdninger til homofile gjennom de ulike perioder, og gir større grunnlag for å forstå hvordan homofile i Forsvaret også påvirkes av dette. I tillegg kan det også gi innblikk i hvordan samtidige holdninger i det norske samfunnet også påvirket Forsvarets holdninger mot homofile. De ovennevnte masteroppgavene er alle utgitt mellom 2009 og 2020. Til tross for at ikke alle er konkret relevante for oppgaven, tyder dette funnet på at interessen og fokuset rundt homofiles situasjon i samfunnet har økt over årene.

Bidragene knyttet direkte til holdninger mot homofile i Forsvaret er få, men eksisterende. For periodene før 1970 finnes lite knyttet opp mot tematikken, men av noe relevans kan nevnes *Kristen Hjelps brosjyre* som uttrykker holdningstendenser overfor soldater i Forsvaret, fra 1950-tallet.¹⁸ Av større relevans har Bjørnar Erik Jaabæk i sin hovedoppgave fra BI i 1993 undersøkt hvorvidt den generelle homofile arbeidstaker blir diskriminert mot i arbeidslivet – der han undersøker fem ulike arbeidsplasser: Freia, SAS, BI, Ullevål Sykehus og Forsvaret.¹⁹ Konklusjonen hans er at Forsvaret er den organisasjonen som i størst grad fremdeles har holdt på diskrimineringen mot homofile. Det vil ikke si at denne diskrimineringen er svært fremtredende, og det blir sagt at avansement i Forsvaret er mulig selv om en er homofil. Likevel er homofili fremdeles formulert som årsak til å «slippe ordinær militærtjeneste» som dermed gir uttrykk for at homofile ikke stiller på lik linje som heterofile kandidater.²⁰ De homofile i organisasjonen pålegges også å ha «akseptabel» atferd, et krav heterofile ikke stilles eksplisitt. Det kan dermed virke som at denne «uakseptable oppførselen» refererer til å handle ut ifra egen legning. Til tross for at Jaabæk har gjort seg opp en konklusjon om den homofile som arbeidstaker i Forsvaret, har han

---

¹⁵ Gjesvik 2015; Hjelmtveit 2009; Støvern 2016; Eldnes 2018; Olsen 2020

¹⁶ Halvorsen 2021

¹⁷ Gjesvik 2015: 127-144

¹⁸ Dahl 1955

¹⁹ Jaabæk 1993

²⁰ Eikvam 1996: 35

kun intervjuet én mann. Oberst Jan Eide er i perioden stabssjef for personalet i Forsvaret og snakker slik på vegne av personalet. Det må likevel vurderes om hans utsagn kan være representative for hele organisasjonen, som Jaabæk også selv diskuterer. Funnene kan likevel si noe om holdninger til homofile i Forsvaret på 1990-tallet.

Av relevante bidrag kan også kapittelet om *Fordommer, toleranse og ledelse* i boken *Inkluderingsledelse: Utnyttelse av mangfoldet* fra 2004 nevnes.²¹ Fremdeles på 2000-tallet refereres det til at lite forskning på seksuell legning i arbeidslivet eksisterer i Norge.²² Det ble derimot i 2003 gjennomført en undersøkelse av Arbeidslivsinstituttet i Sverige, der ca. 14 000 ble spurt om homofiles og bifiles arbeidsvilkår. 3300 var medlemmer i organisasjoner for homofile og bifile. Av de spurte mente rundt halvparten at deres arbeidskolleger hadde fordommer. Det kom også fram at hver fjerde person med annen seksuell legning enn heterofil valgte å skjule sin legning på jobben.²³ Til tross for at disse funnene er svenske, og at de heller ikke retter seg spesifikt mot Forsvaret som arbeidsplass, bør det likevel tas i betraktning at det norske og svenske samfunnet på mange måter ligner hverandre og at det er potensiale for at funnene kan generaliseres. Det presiseres også at tallene som presenteres samsvarer med de resultater som fremkom fra NOVA-rapporten i 2001, i tillegg til oppfatningen jurist Stian Sigurdson i LLH har av diskrimineringen på en rekke norske arbeidsplasser.²⁴ Når det gjelder Forsvaret som arbeidsplass konkret, skal en ikke lenger tilbake enn Jaabæks konklusjon fra 1993 for å se lignende tendenser her. Derimot må det tas høyde for at de 10 årene som har passert mellom de to ovennevnte undersøkelser kan ha hatt betydning.

Til tross for at forskningen på det konkrete feltet ikke er av betydelig utbredelse i Norge, eksisterer det skandinaviske eksempler som kan vise seg nyttige for sammenligningsgrunnlag og inspirasjon. I Sverige har blant annet Sundevall og Perssons forskning på regelutviklingen i militæret i Sverige fra 1944-2014 for LHBT vist at utviklingen her har vært både lik Norges på noen områder, mens mer progressiv på andre. Blant annet opererte også det svenske militæret med klassifisering av homofili som mental lidelse i samme periode som Norge; det forekom også en uformell akseptert diskriminering av homofile som stred mot deres retningslinjer, i senere perioder, og de har samme som i Norge også hatt forsvarspersonell som har deltatt i Pride-feiringen i de senere år.²⁵

I tillegg til i de skandinaviske land, finnes det også mer omfattende forskning rundt homofile i Forsvaret i USA. Det kan tenkes at det større fokuset skyldes en amerikansk

---

²¹ Brandi et al. 2004

²² Brandi et al. 2004: 105

²³ Brandi et.al 2004: 105

²⁴ Brandi et al. 2004: 105

²⁵ Sundevall & Persson 2016

politikk som i mye større grad enn i Norge fokuserer på sine militære operasjoner og forhold. Forskningen argumenterer uansett for at tematikken er viktig også i andre land. Av relevans for dette prosjektet kan et poeng fra litteraturstudien *Homosexuality and the Military: A Review of the Literature* problematiseres også i norsk kontekst.²⁶ Studien viser blant annet at til tross for diskriminering i forsvaret, ønsker mange homofile å verve seg, så også de kan tjene landet sitt. En del av forklaringen presenteres som homofiles ønske om å rettferdiggjøre egen eksistens og å demonstrere at de også er verdige de samme rettighetene som alle andre.²⁷ I Norge er militær verneplikt både en borgerrettighet og en borgerplikt,²⁸ og av den grunn kan dette funnet også problematiseres i norsk sammenheng. Dette vil behandles senere.

Som det siste sentrale bidraget innenfor forskning og historiografi virker det passende å presentere arbeidet til Karen-Christine Friele. Det er liten tvil om at både det som er skrevet av og om Friele²⁹, er av stor nytte for dette prosjektet. Hennes arbeid og, i den grad en kan kalle det, forskning har bidratt med uvurderlige perspektiver og sammenstillinger sentrale for å angripe problemstillingene. I regi av Det Norske Forbundet av 1948³⁰ har Friele undersøkt og samlet dokumenter i arbeidet for homofiles rettigheter. Som kanskje Norges mest kjente homoaktivist, og trolig det enkeltmennesket som også har gjort mest for homofiles rettigheter i Norge, er materialet hun har samlet gjennom årene omfattende. Hennes etterlatte papirer er oppbevart som en egen arkivsamling hos Skeivt Arkiv. Arkivet inneholder blant annet mapper om psykiatri, psykisk helse, straff, Det Norske Forbundet av 1948s³¹ og Forsvaret – der alt er knyttet direkte opp mot homofile og kampen for utvidede rettigheter. Materialet fra mappen som inneholder informasjon om homofile og Forsvaret vil presenteres i oppgaven. I tillegg har Friele skrevet en rekke egne bøker som beretter om kampen om frigjøring, inkludert artikler som nevnt over. Disse vil ikke her presenteres, da de ikke er av direkte relevans for oppgaven, men understrekes at de er viktige for forståelsen av de homofiles historie. Hennes bidrag har i stor grad gitt innblikk og forståelse av de tidligere forhold for den enkelte homofile i Norge, og i Forsvaret, i store deler av de perioder som undersøkes.

Til tross for de ovennevnte bidrag finnes det lite forskning med fokus på holdninger og holdningsendringer overfor homofile i Forsvaret. Det er derfor å anse som nyttig å gjøre

---

²⁶ Sinclair 2009

²⁷ Sinclair 2009: 701

²⁸ I. Wendelborg til Forsvarsdepartementet (16.19.1974). Skeivt Arkiv, Kim Frieles Arkiv. SKA/A-0001/F/Fc (L0001 – Saker): 02 Korrespondanse

²⁹ Hun var tidligere generalsekretær for Det Norske Forbund av 1948 og homoaktivist under hele perioden.

³⁰ Et norsk forbund som arbeidet for homofiles rettigheter, grunnlagt i 1950 og senere slått sammen til det tidligere Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring

³¹ Forkortes DNF-48 og vil heretter refereres til slik

mer forskning på dette området, der dette bidraget forhåpentligvis vil fungere som et startskudd i denne prosessen.

Kapittel 2: Teori, kilder og metode

2.1 Teori

Det vil sannsynligvis ikke bli helt korrekt å basere prosjektet på ett teoretisk grunnlag, da prosjektet er så mangefasettert at én retning eller teori ikke vil være tilstrekkelig for å beskrive den. Til dels kan en argumentere for at måten analysen vil foregå på, gjennom blant annet komparativ analyse, går innunder retningen som kalles komparativ historie. Prosjektet vil også benytte seg av innsikt fra ulike teorier, der både retorisk teori, holdningsteori og teori om kategorisering har vært av relevans. Den retoriske forståelse har vært nødvendig i arbeidet med å vurdere ulike kilders troverdighet, mens holdningsteori ikke har hatt én, men mange funksjoner underveis i prosjektet for å vurdere og beskrive holdninger til homofile i Forsvaret. Fra teori om kategorisering, er det i hovedsak benyttet prinsipper om hvordan å kategorisere. Teoriene danner grunnlag for tolkningene i prosjektet, og vil ikke videre refereres.

Videre kan det være interessant å kort vurdere historieretningen som prosjektet vil bli en del av. Dette fordi det kan passe innunder ulike historiske retninger og tematiske skiller, der både sosialhistorie, kulturhistorie og mentalitetshistorie kan være relevante i beskrivelsen. I tillegg har det også en selvsagt plass innenfor *skeiv historie*. Til noen grad vil prosjektet også bevege seg innenfor grensene til psykiatrisk historie og kriminalhistorie, der henholdsvis homofili som psykisk lidelse og homoseksuelle handlinger som kriminelle handlinger diskuteres. Historiefaget kan oppfattes som fragmentert om en velger å se de ulike historiske skolene eller retningene som uavhengig av og atskilte fra hverandre. Ved å kombinere metoder og tilnæringsmåter vil det, etter min mening, kunne berike et prosjekt heller enn komplisere det. Det kan være nyttig å vurdere under hvilke/hvilken historisk retning dette prosjektet vil ligge under for å kunne plassere det inn i en tradisjon og skape forståelse for de ulike retningenes samspill i prosjektet. Benytter en Ingar Kaldals forskning som grunnlag kan en diskutere hvorvidt dette prosjektet vil bevege seg mellom sosialhistoriens grunnleggende tradisjon for å studere spesifikke gruppers levemåte og dagligliv, og den «nyere» kulturhistoriske tradisjonen der en fokuserer mer på «erfaringer, opplevelser og mentaliteter».³² Disse tradisjonene er derimot ikke gjensidig utelukkende og overlapper på flere plan. Også i den nyere kulturhistorien er det tradisjon for forskning på «forsømte grupper» i historien og å vurdere «vanlige folks» hverdag kontra tidligere historieskrivings fokus på stat og politikk.³³ Likevel er individenes opplevelse, og den historiske gjenskapingen av denne subjektive opplevelsen, så viktig i den nyere

---

³² Kaldal 2002: 31

³³ Kaldal 2002: 26

kulturhistoriske tradisjonen at denne kan argumenteres å samsvare best med dette prosjektets mål. Prosjektet trer derfor inn i en rekke studier gjort innenfor den nyere kulturhistoriske tradisjonen. Slike prosjekter er likevel ikke så fjerne fra den sosialhistoriske tradisjonen og prosjektet kan også passe inn under denne kategorien. Under lik argumentasjon kan prosjektet også argumenteres for å gå under retningen for mentalitetshistorie, der det handler om å beskrive den underliggende strukturen som former en epokes tenkemåter.³⁴ I dette prosjektet er et av målene å undersøke hvilke holdninger som ligger til grunn i samtiden, og i tillegg hva som kan ha påvirket disse holdningene. Søkelyset er også rettet mer mot aktørene og ikke strukturene i den nyere kulturhistorien.³⁵ I dette prosjektet vil derimot fokuset være delt. For å vurdere en holdningsendring til gruppen «homofile i Forsvaret» vil både aktørene som påvirkes av de holdninger og behandling de mottar, og strukturen «Forsvaret» være i fokus. I denne sammenheng kan Forsvaret i tillegg både fungere som struktur og som aktør. I rollen som makthaver, etterfølger og opprettholder av regler og holdninger kan det argumenteres for at Forsvaret fungerer som både aktør og struktur. Det vil slik ikke være mulig å skape et reelt skille mellom aktør og struktur i prosjektet, og kan dermed argumenteres videre for å plassere seg et sted mellom den nyere kulturhistorie og den mer etablerte sosialhistorien.

2.1.1 Begrepsavklaring

Homofile: Det ble tidlig i vurderingsfasen tatt en avgjørelse om gruppen som skulle analyseres i prosjektet. Det ble vurdert å inkludere «skeive» som en større gruppe som kunne analyseres i hensyn til deres roller i Forsvaret og de tilhørende holdningene de ble møtt med. Dette ville derimot krevd et større datamateriale og kunne dermed gått utover prosjektets konkluderende resultater. I hovedsak vil jeg fokusere på holdninger til homofile *menn* i Forsvaret. Årsaken til denne avgjørelsen er basert på de potensielle vanskene ved å skille mellom diskriminering mot kvinner basert på kjønn, og basert på legning. I tillegg fikk ikke kvinner tjenestegjøre i militære stillinger før i 1977 - og var generelt svært underrepresentert i det norske Forsvaret i store deler av perioden som undersøkes.³⁶ Homofile i denne sammenheng vil derfor i hovedsak innebære menn som selv oppfatter sin seksuelle orientering som homofil – men vil ikke her gjøre klare skiller mellom homofile og bifile (og andre begreper som definerer en preferanse for flere kjønn).

---

³⁴ Sandmo 2015: 162

³⁵ Kaldal 2002: 30

³⁶ Bech 2013

Holdninger: Holdninger kan være et vanskelig begrep å definere og desto vanskeligere å undersøke. Fra sosialpsykologien defineres holdning som en «tendens til å tenke, føle og handle positivt eller negativt overfor noe, som bestemte objekter, mennesker, ideer, verdier, med mer».³⁷ Prosjektet vil gå ut ifra denne definisjonen, da det som ønskes undersøkt er hvordan det norske samfunnet og Forsvaret ser ut til å «tenke, føle og handle» overfor homofile i Forsvaret. Likevel anerkjennes det utfordringen ved å undersøke tanker og følelser, fordi det naturligvis ikke alltid samsvarer med de handlinger som utføres. Ved mangel på ekspressive uttrykk for tanker og følelser, vil det tas utgangspunkt i å tolke holdninger ut ifra handlinger og tilgjengelige uttalelser og formuleringer gjort i forbindelse med homofile i Forsvaret. Det vil også underveis presenteres holdninger mot norske homofile menn generelt i perioden, da dette må sees i forbindelse med de holdninger som eksisterer mot homofile i Forsvaret spesielt. Det må likevel tas med i vurderingen at Forsvaret ikke nødvendigvis kan reflektere det norske samfunnet helhetlig, da strukturen innad i Forsvaret på et vis er bygget opp kvalitativt ulikt. Forsvaret kan anses som et eget lite «samfunn», med egne regler, normer, forventninger og kultur. De er likevel nødt til å følge norske demokratiske prinsipper og regler, men det er viktig å anerkjenne forskjellen. Å undersøke holdninger og holdningsendring vil være kvalitativt i natur, og det er derfor med forbehold om at tolkningene baseres på subjektive oppfatninger av kildematerialet.

Som en utvidelse av holdningsbegrepet har det av hensiktsmessige årsaker blitt gjort en vurdering av å dele holdninger inn i underkategorier. Kategoriseringen er gjort på bakgrunn av egenoppfattede interne forskjeller, der det er kommet fram til; sosiale og kulturelle; politiske; juridiske og faglige holdninger. Med *juridiske* menes de holdninger som samfunnet reflekterer gjennom formelle lover og regler, deriblant innad i Forsvaret og i den norske stat. De *sosiale og kulturelle* holdningene defineres som «den generelle nordmanns» holdning til gruppen «homofile i forsvaret», der det i motsetning til de juridiske og formelle regler vil vurderes de «uformelle» normene denne holdningen reflekterer. De *politiske* holdningene representerer en mindre kategorisering i oppgaven, og vil i hovedsak basere seg på politisk orientering og dermed referere til politiske partier og deres statsråders ytringer av politiske standpunkt (og blir slik kvalitativt forskjellig fra de allerede etablerte lover og regler i staten); mens de *faglige* holdningene vil baseres på fagpersoners utsagn om temaet, deriblant innenfor medisin og psykiatri. Der det etter hvert kun refereres til «holdninger», vil dette reflektere de sosiale og kulturelle holdningene, for enkelhetens skyld. De andre kategoriseringene vil det gjennomgående refereres til ved betegnelse for å ikke skape misforståelser. Avgjørelsen rundt å

---

³⁷ Svartdal 2020

kategorisere tar utgangspunkt i at effekten av holdninger avhenger av i hvilken form de kommer til uttrykk. I tillegg har ulike holdninger en innvirkning på hverandre og det vil derfor være hensiktsmessig å dele dem inn i kategorier for å bedre forstå denne påvirkningen. Grunnet det kompliserte holdningsbegrepet anser jeg det som hjelpsomt å kategorisere, for å få et mer bevisst forhold til konsekvensen av de ulike *typene* holdninger.

2.1.2 Prediktorer for holdninger

Innenfor psykologien finnes verktøy for å vurdere ulike faktorer eller *prediktorer* som kan ligge til grunn for ulike holdninger. Generelt ser en at holdninger kan variere ut ifra ulike prediktorer deriblant alder, kjønn, kjønnsnormativitet, inntektsnivå, utdanningsnivå, religiøsitet, konservativisme, bosted, intergruppekontakt og politisk orientering.³⁸ Prosjektet vil i hovedsak kun til dels vurdere hvordan kjønn, politisk orientering og religiøsitet kan sees i sammenheng med holdninger til homofile i Forsvaret. Det vil som utgangspunkt presenteres mer helhetlige framstillinger av Forsvaret som institusjon og den norske befolkningen som «ett». Der det er av relevans for argumentasjonen har de ovennevnte prediktorer blitt benyttet. Det ønskes å skape en helhetlig fremstilling av holdningene mot homofile i Forsvaret, men anerkjennes at å vurdere de ulike prediktorer mer gjennomgående i sammenheng med holdninger i Forsvaret burde oppfordres til i videre forskning.

2.2 Kilder og metode

Som en første klargjøring vil det ikke presenteres kilder fra Forsvarets egne arkiver. Dette anses svært uheldig, da informasjon fra Forsvarets egne arkiv kunne vist seg svært nyttige, og potensielt nødvendige, for fullstendige og korrekte konklusjoner. Årsaken til denne uheldige mangelen har grunnlag i det økte beredskapsnivået i Norge, som følge av krigen i Ukraina, fra november 2022.³⁹ Det økte beredskapsnivået innebar også innskrenking av alt innsyn i Forsvarets arkiver, uavhengig av formål. Det er grunnet dette vanskelig å vurdere hvorvidt de utilgjengelige kildene ville vært av nytte, men det er forsøkt å gjennomføre omfattende søk for å bøte på mangelen. Det vil forhåpentligvis kunne gis fruktbare svar til forskningsspørsmålet uavhengig, men oppfordres til utforskning av disse arkiver til senere forskning. Kildematerialet som derimot er benyttet vil presenteres i senere avsnitt i dette kapittel.

---

³⁸ Halvorsen 2021: 4

³⁹ Regjeringen 2022

Med fokuset rettet mot metoden benyttet i prosjektet, vil begrepet «historisk metode» være relativt heldekkende for de metodiske grep som er gjort. Prosjektet har derimot ikke fulgt et helhetlig analyseprogram, da denne problemstillingen er for dynamisk for en slik konkretisering. Heller er det benyttet en eklektisk arbeidsmetode, der et samspill med ulike verktøy fra flere analysemetoder disponeres. Dersom en skal spesifisere for ordens skyld vil sannsynligvis den komparative analysemetode være mest sentral i dette prosjektet, da det gjennom denne svarer best til oppgavens ordlyd. Det vil i hovedsak være en oppdeling i tiår for å forenkle datagrunnlaget slik at en kan se på hver periode i et vakuum og dermed lettere sammenligne med andre perioder. En vurdering av tiårene fra 1970 og frem til 2023 forutsetter sammenligning både vertikalt og horisontalt dersom en skal fange kompleksiteten ved hvert enkelt tiår, i tillegg til utviklingen fra start til slutt. Dette utelukker derimot ikke de andre analysemetodene; Dokumentanalyse er også sentralt, fordi det benyttes fra arkiv korrespondanse mellom DNF-48 og ulike norske instanser, i tillegg til stortingsforhandlinger, interpellasjoner, stortingsmeldinger, spørretimer fra Stortinget, brosjyrer, aviser m.m. Gjennom dokumentanalysen, der også verktøy fra diskursanalyse og retorisk analyse tas i bruk, vil det muliggjøres en tolkning av holdninger til homofile i Forsvaret gjennom språkets føring og de ulike fremstillinger og formuleringer som benyttes i dokumentene. Med avisen som sentral kilde i prosjektet benyttes også de samme analyseverktøy, til tross for at avissjangeren trolig i mindre grad vil defineres som «dokument». Det retoriske aspektet og diskursanalysen er her likevel viktig, da diskursen rundt homofile i forsvaret som helhet diskuteres, i samspill med de andre dokumenter, og der språket og de retoriske virkemidler spesielt er sentrale. Til tross for at tematikken spesifikt omhandler undergruppen «homofile i forsvaret» vil det likevel inkluderes informasjon som vedrører homofile generelt, der dette er nødvendig og nyttig for analysens konkluderende og informative aspekter.

2.2.1 Skeivt Arkiv

Som en del av kildegrunnlaget vil det presenteres dokumenter fra ulike arkivsamlinger hentet fra Skeivt Arkiv. I hovedsak er kildene fra Karen-Christine Frieles personlige arkivsamling om Forsvaret, som hun samlet mens hun arbeidet for rettigheter og bedre levekår for homofile i Forsvaret.⁴⁰ Denne mappen, og resten av hennes arkiv, oppbevares i dag hos Skeivt Arkiv i Bergen og inneholder blant annet forskrifter fra Forsvaret; korrespondanse mellom DNF-48 og Stortingsrepresentanter, Forsvarsdepartementet, Forsvarsministeren, Sosialdepartementet, Forsvarets Sanitet, Forsvarets Overkommando, Forsvarets Generalkrigskommisariat, Norsk Psykiatrisk Forening, m.fl.; manuskripter, legeerklæringer fra militærlegen og annet som konkret involverer homofile i Forsvarets

---

⁴⁰ Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001

situasjon.⁴¹ I tillegg vil en holdningsundersøkelse om den norske befolkningens holdninger til homofile fra 1968, gjennomført av Arnold Havelin, også benyttes.⁴² Undersøkelsen er hentet fra Havelins personlige arkiv i Skeivt Arkivs samlinger.

2.2.2 Avisen som kilde

Det er flere årsaker til at avisen benyttes som utgangspunkt for fremstillingen. Den første handler om innhenting av informasjon, der tematikken som behandles i prosjektet vurderes utfordrende å oppdrive kilder til. Den andre årsaken har sammenheng med mediernes påståtte rolle som fjerde statsmakt. Dette reflekterer en selvstendighet fra de offentlige og politiske instanser, og fungerer slik som en «tilsynsmann» for de andre statsmaktene. På bakgrunn av dette anses avissjangeren som en god kilde til å avdekke situasjoner, informasjon og holdninger som videre kan oppsøkes i andre kildeformat. Den tredje årsaken til at avisen gjør seg som godt utgangspunkt for problemstillingen, er den vanskelige vurderingen av holdninger som objekt. Avissjangeren tilbyr en større diskurs rundt homofile i Forsvaret enn det stortingsforhandlinger og korrespondanse alene kan gjøre. Ved å vurdere artikler og innlegg i aviser, skapes et innledende inntrykk av de holdninger og holdningsendringer som forekommer med relasjon til homofile i forsvaret. Videre kan de antagelser og tolkninger som genereres fra artiklene underbygges eller svekkes ved tolkning av samtidige kilder og samtidshistorie. At det tas utgangspunkt i avisen som innledende utgangspunkt og objekt, innebærer derfor ikke at andre kilder med nyttig informasjon utelukkes eller ekskluderes.

I analysen av aviser som kilde vil det av hensiktsmessige årsaker kun presenteres et utvalg av materiale som er vurdert i enkelte av tiårene. Utvalget er basert på egne søk i avisarkivet ved Nasjonalbiblioteket på nett. Det må presiseres at det i denne sammenheng er søkt etter sak, og ikke etter avis. Søkeordene inkluderer «forsvaret», «militæret», «militærtjeneste» og ulike variasjoner som reflekterer Forsvaret, sammen med ulike varianter av betegnelsen for «homofil». Bakgrunnen for å vurdere sak framfor spesifikke aviser, er det kildematerialet som blir tilgjengelig. Det søkes å få omfattende kunnskap om tematikken, og slik kan ikke enkelte aviser utelates. Utvalget består av artikler, meningsinnlegg, leserbrev m.m.

2.2.3 Historikerens svakheter

«Historikere må innrømme at de ikke er nøytrale og ta med i vurderingen sine egne

---

⁴¹ For utdypende informasjon om kildene, se litteraturlisten.

⁴² Holdningsundersøkelse om «Allmenhetens holdninger til homofile og homoseksualitet» av Arnold Havelin. SKA/A-0041/G.

fordommer.»⁴³ Det må anerkjennes at det i arbeidet med prosjektet har eksistert et utgangspunkt som baserer seg på allerede negative antagelser om Forsvarets behandling og holdninger til homofile. Med dette utgangspunktet kan konklusjonene som trekkes være påvirket av det en kaller «bekreftelsestendens»; å lete heller etter bekreftelser på egne hypoteser, enn kilder som motbeviser hypotesen.⁴⁴ Likevel vil bevissthet rundt denne svakheten i større grad kunne sørge for å unngå slike utfall. Det vil etter beste evne forsøkes å gjøre nøytrale vurderinger av tilgjengelige kilder, slik at resultatene som presenteres kan bevare sin integritet. Prosjektet søker å opptre undersøkende og objektivt, i den grad det er mulig, og med historisk empati.

2.3 Etske betraktninger

Etske hensyn vil mulig ikke være like relevante for dette prosjektet, da personvern hensyn ofte er av største prioritet i slike vurderinger. Prosjektet behandler kun personinformasjon som allerede er offentliggjort. Likevel vedrører tematikken for prosjektet ikke kun et fortidig og historisk materiale, men forsøker å besvare spørsmål som kan ha konsekvenser også for nåtiden. Både Forsvaret som organisasjon og arbeidsplass, og de homofile menn som har vært eller nå er i Forsvaret kan tenkes berørt. Det vil derfor understrekes at prosjektet ikke forsøker å etablere et bastant svar til de holdninger som tolkes ut ifra de praksiser, vilkår og omstendigheter som har forekommet i Forsvaret. Konkluderende argumenter er basert på subjektivitet og samtidige kilder som underbygger eller avkrefter de faglige vurderinger som gjøres. Likeledes forsøkes det ikke gjennom prosjektet å avgjøre hva den homofile enkeltperson i Forsvaret selv *har tenkt*, eller dersom en nå er i Forsvaret *tenker*, eller har opplevd ved å selv være i Forsvaret. Prosjektet baserer seg på en utgreiing om generelle tendenser og det tas i stor grad høyde for at det eksisterer en rekke ulike og individuelle opplevelser og meninger rundt problematikken. Det vil derfor med varsomhet trekkes paralleller mellom årsak og virkning.

---

⁴³ Grimnes et al. 2008: 301

⁴⁴ Svartdal 2019

Kapittel 3: Forholdene for homofile i Norge

3.1 Hvordan var forholdene for de norske homofile menn før og under perioden?

Kapittelet vil presentere kort ulike sentrale deler av den norske homofile historie for å gi kontekst til holdningsendringer, og eventuelle mangler på holdningsendring, i perioden. Inkludert i dette vil også spesifikke utviklinger knyttet til Forsvaret og de homofile presenteres underveis og i eget delkapittel.

3.1.1 Juridiske holdninger

Den norske fortellingen om de homofile kan ikke sies å være en «solskinnshistorie». Straff av homoseksuell omgang i Norge hadde forankring i lov allerede fra 1600-tallet av. Dette var før Norge engang hadde et samlet regelsystem for forbrytelse og straff. «Omgængelse som er imod Naturen straffis med Baal og Brand»⁴⁵ lød loven i 1688. Med vissheten om at slike lover har blitt opprettholdt i nesten 300 år i Norge, vil det potensielt kunne forklare hvordan fordommene hos den generelle nordmann og for det norske samfunn har vist seg tidkrevende og strevsomt å få bukt med i senere tid. I 1842 ble mannlig homoseksualitet forankret i den nye Kriminallovens kap. II, § 5 der straffen resulterte i fra 6 måneder til tre års straffearbeid. Implikasjonene av § 213 som ble innført i den nye straffeloven av 1902 var enda mer graverende enn de tidligere lover, og lød:

«§ 213. Finder utugtig Omgjængelse Sted mellem Personer af Mandkjøn, straffes de, der heri gjør sig skyldige, eller som medvirker dertil, med Fængsel indtil 1 Aar.»⁴⁶

I dette vedtaket ble homoseksuelle handlinger også straffet på lik linje med «[...] utugtig omgjængelse med dyr [...]» og hadde i sin opprinnelsestid mye større juridiske innvirkninger enn perioder nærmere avkriminaliseringen i 1972.⁴⁷ Med dette menes at oppfølgingen av paragrafen minket betydelig i grad i løpet av 1900-tallet. Likevel vitnet tilstedeværelsen av paragrafen, og den manglende viljen til å fjerne den, om en fremdeles vel bevart negativ holdning til homofile som gruppe.⁴⁸ Videre ble den sovende § 213 vurdert endret i 1953, med opprettelsen av et straffelovsråd som på ny skulle vurdere mulige endringer i paragrafen. I likhet med tidligere forhandlinger ble det foreslått å fjerne det generelle forbudet mot homofili, og erstatte det med nye lovbestemmelser. Det ble blant annet foreslått en høyere samtykkealder for homoseksuelle enn heteroseksuelle. Stortinget adopterte derimot ikke forslagene etter at de var satt fram i forhandlinger i

---

⁴⁵ Friele 2001

⁴⁶ Lovdata 2022

⁴⁷ Jordåen & Berge 2017: 2

⁴⁸ Jordåen & Berge 2017: 5

1955.⁴⁹ Dette indikerer potensielt et politisk ståsted rådende for perioden, som viser seg likegyldige til de homofiles sak. I tillegg til de ovennevnte politiske og juridiske holdninger viste mediene rundt samme periode lignende tendenser i homofilis spørsmålet. En norsk meningsmåling fra 1947 indikerer at homoseksualitet ble regnet som den tredje verste forbrytelse i Norge, kun overgått av voldtekt og mord.⁵⁰ Slik understrekes de svært negative holdningene til homofile i forkant av analyseperioden.

For å videre vurdere de fremtredende tendenser i norske holdninger mot homofile, er det hjelpsomt å sammenligne de utviklinger som forekom i de andre skandinaviske og europeiske land på samme tid. Norge var det siste landet i Skandinavia til å avkriminalisere homofili. I Danmark ble homofili avkriminalisert i 1933,⁵¹ mens det i Sverige skjedde i 1944.⁵² Også blant landene i Norden, var Norge det siste landet til å vedta avkriminalisering. Ettersom Norge i senere tid har blitt referert til som et av de mest progressive landene når det kommer til homofiles rettigheter, er det derfor svært interessant å se hvordan landet lå langt etter sine naboer i begynnelsen av denne prosessen. Dette kan også bidra til å forklare hvorfor holdningene til homofile i Forsvaret var så problematiske i de tidlige periodene av denne undersøkelsen. Forsvaret skal i utgangspunktet speile det norske samfunnet, og slik også dets holdninger. Kriminaliseringen av homofili på landsbasis hadde selvsagt også følger for den homofile minoriteten i det norske Forsvaret. Fram til 1972 var det juridisk ikke lov til å gjennomføre utuktig omgjengelse mellom personer av mannkjønn, som i praksis betød at det var ulovlig å være åpen homofil også i Forsvaret.

Av relevante lover og bestemmelser i perioden både før og under perioden som belyses, er det flere. Disse vil presenteres kort og implikasjoner og utledninger vil forekomme videre i prosjektet. I 1972 vedtok Stortinget at § 213 skulle avskaffes og homoseksuelle handlinger ble slik tillatt etter norsk lov. I 1981 ble §§ 135a og 349 utvidet i Straffeloven og gjaldt særskilt strafferettslig diskrimineringsvern for homofile.⁵³ Til tross for at homoseksualitet ble avkriminalisert i 1972, eksisterte fremdeles fordommer og trakassering av homofile i samfunnet – spesielt ettersom flere homofile da våget å være åpne om sin legning.⁵⁴ Loven skulle beskytte den homofile mot diskriminering på lik linje med diskriminering på bakgrunn av rase, trosbekjennelse, hudfarge, nasjonale eller etniske opprinnelse og funksjonsnedsettelse.⁵⁵ I 1993 ble Norge det andre landet i verden

---

⁴⁹ Stortinget 2022

⁵⁰ Dagbladet 2016: 2

⁵¹ Bech et al. 2023

⁵² Sundevall & Persson 2016: 121

⁵³ Ot prp nr. 29 (1980-1981)

⁵⁴ Rafto 2015

⁵⁵ Rafto 2015

til å innføre partnerskapslov for personer av samme kjønn.⁵⁶ Det ble bemerket av forbruker- og administrasjonskomiteen, som kom med innstillingen at «Økt kunnskap om homofili har bidratt til at fordommer har veket plassen for mer åpenhet og økt forståelse.»⁵⁷ Fem år etterpå, i 2008, ble loven erstattet med ekteskapsloven, som legaliserte kjønnsnøytralt ekteskap.⁵⁸ I 2013 kom den siste utvidelsen av diskrimineringsvernet, som innebar forbud mot diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk på alle samfunnsområder.⁵⁹

3.1.2 Faglige holdninger

Allerede mot slutten av 1800-tallet ble det presentert argumenter for at homofili ikke burde straffes, da funn innenfor psykiatri og sexologi foreslo homofili som medfødt.⁶⁰ Likevel skulle det gå mange tiår før denne oppfatningen virkelig slo rot. De faglige holdninger i tiårene før 1970-tallet underbygger en påstand om svært negativ oppfatning av homofili. Av større relevans er den såkalte «forføringsteorien» som allerede tidlig på 1930-tallet ble fremtredende, og som skulle ha langvarige følger i de påfølgende tiår. Synet bunnet i en tanke om at barn og unge, i mye større grad enn jevnaldrende personer, kunne bli forført av voksne homofile menn. Dette hvilte på psykoanalysens oppfatning om at opplevelser i barndommen var avgjørende for den seksuelle utviklingen.⁶¹ Disse vurderingene bidro til å skape frykt for den homofile, og skape vurderinger av den homofile som kriminell. Slike fremstillinger i media var spesielt typiske på 1950-tallet.⁶² Psykoanalysens funn bidro dermed til å skape en oppfatning av at yngre generasjoner kunne «smittes» eller «forføres» av eldre menn. Vernepliktige i Forsvaret var på denne tiden 17-18 år ved gjennomføring av verneplikt. En slik frykt kunne dermed tenkes å være av relevans i Forsvaret. Også seksualpsykologiens syn på homofili på 1950-tallet skulle komme til å styre mye av oppfatningen av homofili i tiårene som kom etter. Flere fagkyndige personer uttrykte hvordan homofili var en psykisk lidelse på linje med andre mentale forstyrrelser. Samtidig var det også fagkyndige på området som konstaterte at: “[...] homo-seksualitet ikke kan sies å være en direkte pervers form for erotikk, men heller bør betegnes som avvikende fra den normale formen, og betraktes med forståelse og overbærenhet [...]»⁶³ Ifølge seksualpsykologien ble det sagt at: «Homoseksualitet er ingen forbrytelse, men en defekt legemlig tilstand, som vedkommende ikke kan noe for. Det tjener da heller ikke til noe å straffe en homoseksuell i håpet om at han vil bli kurert for sin sykdom på den

---

⁵⁶ Jordåen & Berge 2017: 10

⁵⁷ Innst. O. nr. 70. (1992-1993): 7

⁵⁸ Endringslov til ekteskapsloven mv. 2008

⁵⁹ Diskrimineringsloven om seksuell orientering 2013

⁶⁰ Jordåen & Berge 2017

⁶¹ Kristiansen 2008: 77, sitert i Gjesvik 2015: 128

⁶² Gjesvik 2015: 134

⁶³ Dagbladet 1951: 3-4

måten.»⁶⁴ Det var ikke uvanlig at fagpersoner talte imot straff for homofile, men det var derimot enighet om at homofili var unormalt og måtte behandles slik. I perioden ble videre flere årsaksforklaringer forsøkt presentert om hva som skyldtes den homoseksuelle variasjonen hos noen mennesker.

Vitenskapsmenn har jo forklart at de homoseksuelle ikke kan noe for at de er slik, det hele er mer eller mindre et spørsmål om hormoner. De mannlige homo-seksuelle har ganske enkelt ikke vært så heldige som Vi Andre, de har for få mannlige hormoner og for mange kvinnelige.⁶⁵

Blant fagpersoner blir homofile også presentert som «avvikere».⁶⁶ Finn Carling beskriver hvordan de homofile ble «stengt ute fra samfunnet» og hvordan de generelt ble utsatt for «[...] avsky og moralsk[e] fordømmelse [...]».⁶⁷ Dette er trolig ikke holdninger Carling i skrivende stund selv deler (til tross for at han i boken innrømmer at han tidligere selv fant det frastøtende),⁶⁸ men heller objektive observasjoner av den kategoriseringen og behandlingen samfunnet tilla og viste homofile i perioden.

De faglige holdningene både i perioden før og i gjeldende analyseperiode, kan vise seg svært relevante da det trolig i større grad før var vanlig å sette sin lit til faglige vurderinger. Internett og den omfattende tilgjengeligheten til informasjon i dagens samfunn, var ikke enda muligjort i tidligere perioder. Slik kan det antas at en både stolte mer på og ble mer avhengige av sakkyndige personers uttalelser og oppfatninger som kilde til informasjon. Dette gjelder også Forsvarets syn på homofili som sykdom. Forsvaret var potensielt også i større grad enn andre organisasjoner opptatt av faglige vurderinger som kunne ha innvirkning på deres praksiser. Den kritiske tilnærmingen til informasjon som en i dag læres opp til i skole og samfunn, var ikke like tilstedeværende i tidligere perioder. Dette innebærer derimot ikke at faglige uttalelser også i dag har troverdighet.

3.1.2.1 Bestemmelser

I 1969 ble homofili fremdeles regnet som sykdomslidelse etter klassifiseringen til Verdens Helseorganisasjon (WHO).⁶⁹ Den Amerikanske Psykiatriske Forening⁷⁰ vedtok derimot å fjerne diagnosen «homofili» fra sin «Diagnostic and Statistical Manual (DSM) kun 4 år etter, i 1973,⁷¹ og kom i 1974 med uttalelsen:

---

⁶⁴ Dagbladet 1951: 3-4

⁶⁵ Dagbladet 1951: 3-4

⁶⁶ Carling 1965: 6

⁶⁷ Carling 1965: 6

⁶⁸ Carling 1965: 8

⁶⁹ «Homofile og Forsvaret: En oversikt over utviklingen fra desember 1973 – okt. 1976». Artikkel skrevet av Karen-Christine Friele (13.10.1976) Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0010 - Manuskripter

⁷⁰ Originalt: American Psychiatric Association

⁷¹ Drescher 2015

«En mental forstyrrelse må enten ha tilknytning til subjektiv depresjon eller lidelse, eller til alminnelig nedsettelse av sosiale funksjoner. Homoseksualitet har ikke noe med dette å gjøre.»⁷²

Norsk Psykiatrisk Forening fulgte tett og anbefalte i 1977 at oppføringen av homofili som mental forstyrrelse burde utgå.⁷³ Gjennom påvirkning fra DNF-48 og den psykiatriske foreningens syn på saken, uttalte Forsvarsminister Thorvald Stoltenberg på vegne av Forsvarsdepartementet i 1979, om praktiseringen av homofili som sykdomsdiagnose i Forsvarets militære legebedømmelse at:

Andre symptomer som begrunnelse for eventuelle ønsker om omplassering, utsettelse eller fritak fra den homofiles side skal diagnostiseres reglementsmessig medisinsk under sin art og bedømmelsen gjør ingen forskjell på heterofile og homofile.⁷⁴

Med dette skulle i teorien homofile få fulle rettigheter i Forsvaret.⁷⁵ Bestemmelsen gir dermed også uttrykk for den juridiske holdningen som eksisterte i den politiske strukturen av Forsvaret. I 1982 fjernet det norske Sosialdepartementet homofili som sykdomsdiagnose.⁷⁶ Det skulle derimot gå ytterligere 17 år før WHO vedtok at homofili skulle utgå som mental lidelse på deres internasjonale klassifiseringsliste av sykdommer (ICD).⁷⁷ WHO's klassifisering ble også benyttet av Forsvaret som grunnlag for diskrimineringen mot homofile i avtjening av verneplikttjeneste, slik oberstløytnant/lege Aage W Naumann formulerte:

Forsvarets veiledning i bedømmelse av militær tjenestedyktighet er i sin systematikk bygget på 2. utgave av «Standard for gruppering av sykdommer, skader, dødsårsaker» en klassifisering – nomenklatur og kodifisering som bygger på WHO's publikasjoner av 1969. Det er ikke Forsvarets oppfinnelse å plassere homofile under gruppen mentalt forstyrrede. En kan være enig eller uenig i WHO's gruppering av sykdom – men dersom enhver som var uenig skulle lage sin egen kodifisering ville det fremskritt som en internasjonal terminologi og kode betyr være spolert.⁷⁸

---

⁷² Karen-Christine Friele til formann i Utenrikskomiteen Tor Oftedal (27.02.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse

⁷³ Karen-Christine Friele til Forsvarsdepartementet. (28.04.1978). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0006 Korrespondanse.

⁷⁴ Karen-Christine Friele til statsråd Thorvald Stoltenberg. (14.01.1981). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse

⁷⁵ IGA 1980: 10

⁷⁶ Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold u.å.

⁷⁷ World Health Organization 1992: 4

⁷⁸ «Homofile og Forsvaret: En oversikt over utviklingen fra desember 1973 – okt. 1976». Artikkel skrevet av Karen-Christine Friele (13.10.1976) Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0010 - Manuskripter

Til tross for avgjørelsen i Forsvarsdepartementet fortsatte Forsvaret å praktisere diskrimineringen mot homofile i tjeneste i en periode etterpå.⁷⁹

3.1.3 Sosiale og kulturelle holdninger

Skal en derimot vurdere de sosiale og kulturelle holdninger i forkant av 1970-tallet, viser dette seg noe vanskeligere. Likevel er Arnold Havelins undersøkelser fra 1967 en god pekepinn til de gjeldende holdninger hos den generelle norske befolkning. Undersøkelsen viste blant annet at rundt 65 pst. hos både menn og kvinner mente at homofili ikke lenger burde være straffbart, og at de ville akseptere den homofile i sosiale relasjoner. Samtidig mente et flertall også at det ville få skadelige virkninger dersom de homofile fikk «[...] omtale og vedstå seg sitt seksualliv [...]» på samme måte som heterofile.⁸⁰ Dette indikerer at den gjennomsnittlige nordmann aksepterte eksistensen til de homofile, men ikke deres seksuelle og romantiske impulser eller handlinger. Dette vil være av relevans for hvordan den homofile i Forsvaret også oppfattes i store deler av perioden som undersøkes.

For å etablere det kulturelle miljøet i Norge før 1970, spiller kristendommen en viktig rolle i synet på homofili. Den kristne kulturs grunnsyn opererte med synet på all seksuell omgang som ikke førte til barn som synd.⁸¹ I Bibelen står det blant annet skrevet at:

Men fra begynnelsen av, ved skapelsen, skapte Gud dem som mann og kvinne. Derfor skal mannen forlate sin far og mor og holde fast ved sin kvinne, og de to skal være én kropp. Så er de ikke lenger to; de er én kropp. Og det som Gud har sammenføyd, skal mennesker ikke skille.⁸²

Dette grunnsynet samsvarte dermed ikke med tanken om at mennesker av samme kjønn burde aksepteres. Den tidligere nevnte Kristen Hjelps brosjyre fra 1950-tallet, *Soldater og sex*, gir videre et inntrykk av de samme tendenser mot homofile i Forsvaret. Brosjyren tok opp kristen seksualmoral og forståelse. Det kommer til uttrykk hvordan Gud har skapt *mannen og kvinnen* i et spenningsforhold, der en tilsynelatende kun var «normal» hvis en hadde kjent på denne type spenning.⁸³ Gjennom denne brosjyren får en slik en forståelse av at seksuelle lyster til det samme kjønn ikke er akseptert – noe som er å forvente i denne perioden tatt i betraktning kriminaliseringen. En slik kilde vil dermed understreke allerede etablerte antagelser, men er likevel nyttig for underbyggende dokumentasjon av

---

⁷⁹ Nordbø 1981c: 6; Karen-Christine Friele til statsråd Thorvald Stoltenberg. (14.01.1981). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0009 Korrespondanse.; Nordbø 1981b: 18

⁸⁰ Havelin 1968: 50-51

⁸¹ Carling 1965: 26

⁸² Mark 10, 6-8, Bibel 2011

⁸³ Dahl 1955: 4

holdninger i forkant av perioden som vil undersøkes. Norge hadde statskirke helt fram til 2012, og ettersom kristendommen har hatt plass i norsk historie siden 1000-tallet tyder det på at de fleste deler av det norske samfunn har i ulik grad vært preget av kristne verdier.⁸⁴ Selv etter fjerningen av statskirken i 2012, ble det lagt til en verdiparagraf som hevder at de norske verdier er basert på kristen og humanistisk arv.⁸⁵

Av generelle sosiale og kulturelle holdninger har det blitt gjennomført en rekke verdi- og holdningsundersøkelser i perioden. I et tidsperspektiv har det forekommet en økende liberalisering av nordmenns verdier. Synet på homofili er blant det som har endret seg mest siden den første undersøkelsen gjort av SSB i 1982. Der den offentlige holdningen til hvorvidt homofili kunne rettferdiggjøres lå under 4,⁸⁶ hadde dette nivået steget til 7.7 i 2008.⁸⁷ Undersøkelser fra 2008, 2013 og 2017 viser en videre positiv trend der negative holdninger mot homofile menn har minket fra henholdsvis 16% til 10% og til slutt 8%.⁸⁸ Ifølge de mest oppdaterte tall fra 2022 er det kun 6.2% som rapporterer negative holdninger til homofile i dag. I en «global aksept-indeks» fra 2019, ble Norge beskrevet som et av de mest aksepterende landene overfor skeive personer i perioden 2014-2017. Funnene baserte seg på det relative nivået av aksept i ulike land.⁸⁹ I 2022 lå Norge på delt 4. plass i kategorien «Respekt for menneskerettigheter og full likestilling.»⁹⁰

3.2 De norske homofile menn i Forsvaret

De ovennevnte faglige holdninger fikk også i stor grad betydning for homofile i Forsvaret, og for *holdningene* til homofile i Forsvaret. Sykdomsdiagnosen ble brukt som grunnlag for udyktighet ved verneplikt, forankret i Forsvarets «Reglement for militær legebedømmelse» - P6. Homofili oppført under Kapittel 302 II – Psykiske lidelser (se Vedlegg 1).⁹¹ Klassifiseringen ble som nevnt utledet fra WHO's klassifiseringsliste over sykdommer. I tillegg ble det argumentert for at homofile var uegnet til tjeneste ettersom mange homofile i perioden ba seg fritatt fra tjeneste. Oppfatningen av dette blir dermed feilaktig bedømt som en uskikkethet og mangel på ønske, mens det med mye større sannsynlighet omhandlet holdningen til homofile i Forsvaret som skapte bekymring for avsløring og

---

⁸⁴ Rasmussen 2023

⁸⁵ Rasmussen 2023

⁸⁶ Skalaen var bygget opp fra 1-10, der 1 var «kan aldri rettferdiggjøres» og 10 «kan alltid rettferdiggjøres».

⁸⁷ Krossli 2008

⁸⁸ Bufdir 2019: 23

⁸⁹ Flores 2019: 2

⁹⁰ ILGA Europe 2022

⁹¹ Karen-Christine Friele til Forsvarsdepartementet. (06.06.1975). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0003 Korrespondanse.

avvisning.⁹² Forsvarets Sanitet (FSAN) åpnet for at personer med homofil legning kunne gjennomføre tjenesten ved å innrette seg på andres premisser, med andre ord å gi avkall på sin homofile praksis.⁹³

I spørretime i Stortinget fra 1974 fastslo statsråd Gjerde, på vegne av Forsvarsministeren, at det ikke eksisterte en hovedregel at homofile skulle erkjennes udyktige.⁹⁴ Dette samsvarte derimot ikke med det avdelingssjef Syversen fra Forsvarets psykologitjeneste sa. I et intervju med Fritt Fram innrømmet Syversen at «utgangspunktet er at homofile skal kjennes udyktige. Men unntak kan gjøres [...]»⁹⁵ Det har derimot vist seg vanskelig å avgjøre akkurat når denne praksisen tok slutt, men i løpet av 1980-tallet nevnes ikke lenger slik ekskludering. Den nevnte uttalelsen til Forsvarsminister Thorvald Stoltenberg i 1979, fikk etter hvert innvirkning på Forsvarets praksiser. Det tok derimot lenger tid før homofili som årsak til dimisjon ble en utdødd praksis. Årsaken til dette underbygges blant annet av militærlege Aage W Naumanns uttalelse om at alle åpne homofile ønsker fritak fra militærtjeneste, etter hans mening. Uten homofili som diagnose, forstod han ikke til hvilken tilstand han skulle henvise dersom homofile ønsket fritak.⁹⁶ Dette vil problematiseres senere i undersøkelsen.

Det fremkommer også fra samtidige kilder at homofile ble ekskludert fra aspiranttjeneste i UD basert på et antatt utpresningsgrunnlag av åpne homofile.⁹⁷ Dette vitner om at homofili ble ansett som et problem for rikets sikkerhet. Verdt å nevne er også Forsvarets egne påståtte hensyn til den enkelte homofile og dens psykiske velvære. I intervjuet med Fritt Fram uttaler avdelingssjef Syversen at:

Grunnen til at vi har en del slike veiledende bestemmelser for hvorvidt og i hvilken grad man er tjenestedyktig, er primært ønsket om å beskytte det enkelte individ. Når det gjelder homofili, er det altså ikke hensynet til Forsvaret som ligger bak, men hensynet til den homofile.⁹⁸

Denne påstanden støttes også av sjefpsykiater Arne Sund som sa at ingen homofile skulle tvinges til tjeneste og at «Det er for den enkelte homofiles hensyn, og ikke hensynet til Forsvaret som teller mest.»⁹⁹ Som en sidebemerkning til dette kan det nevnes hvordan

---

⁹² Karen-Christine Friele til formann i Utenrikskomiteen Tor Oftedal (27.02.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse

⁹³ Omvik 2021: 192

⁹⁴ S.tid. (1974-1975): 4047

⁹⁵ Østvold 1974: 16

⁹⁶ Omvik 2021: 193

⁹⁷ Otto Hauglin til Karen-Christine Friele (31.01.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse

⁹⁸ Østvold 1974: 16

⁹⁹ Omvik 2021: 193

også de norske tyskerjentene etter krigen ble internert på bakgrunn av «[...] hensyn til deres egen sikkerhet [...]»¹⁰⁰

Det som er skrevet i dette kapitlet kan på ingen måte anses som heldekkende for temaet, men tjener sitt formål med å kontekstualisere den videre diskusjon.

---

¹⁰⁰ Snerting 2017: 17

Kapittel 4: Hvilke holdninger kommer til uttrykk i de ulike periodene?

I dette kapitlet vil både underspørsmålene som avdekker *hvilke holdninger som kommer til uttrykk mot homofile i Forsvaret, i hvilken grad det forekommer en holdningsendring og hvilke årsaker som kan ligge bak disse endringene*, behandles overlappende og underveis. Grunnlaget for en slik avgjørelse er å skape sammenheng mellom de ulike spørsmål, da svaret til hvert enkelt spørsmål påvirker og er relevante for å forstå summen av spørsmålene. Hvert enkelt spørsmål og kombinasjonen av dem er særdeles relevant for målsettingen med oppgaven: å belyse de holdninger til homofile i Forsvaret som har eksistert tidligere, eksisterer i dag, og hvordan disse har påvirket hverandre og vært i endring. Formålet med å behandle spørsmålene i samme kapittel er at leseren enklere skal kunne forstå hvordan holdningene og fremstillingene som forekommer i artiklene henger sammen med et samfunn i endring og utvikling. Hovedspørsmålet vil derimot kun delvis behandles i dette kapitlet av hensiktsmessige årsaker, og mer grundig behandles i det konkluderende og avsluttende kapitlet. Det samme vil en grundigere sammenfatning av årsaker til endringer gjøre. Det gjøres igjen et poeng ut av at det vil undersøkes ulike årsaker som *kan* være kilder til holdninger og holdningsendring, men at konkluderende funn i oppgaven ikke påstår å fullstendig kunne gi et svar på disse spørsmålene.

4.1 Fordommer, avkriminalisering og endringer i Forsvaret på 1970-tallet

4.1.1 Sykdomslidelse og udyktighetskjennelser

Den mest åpenbare diskrimineringen av homofile i Forsvaret¹⁰¹ forekom på 1970-tallet. I denne perioden samsvarte de formelle og uformelle holdninger til homofile. Forsvaret var eksplisitte i sin holdning om homofili som sykdom og udyktighetsårsak til militærtjeneste. Avkriminaliseringen av homofili i 1972 hadde fjernet det første hinderet til å være åpent homofil i Forsvaret, men det største hinderet var fremdeles de formelle praksiser rundt sykdomsdiagnosen og de uformelt aksepterte fordommene og trakasseringen som eksisterte. Det ble i praksis lov med seksuell omgang mellom menn, men det fantes derimot ikke i norsk lov noe forbud mot å diskriminere basert på seksuell orientering. Slike diskrimineringsvern skulle ikke komme før i 1981 og 2013.¹⁰² Dette innebar i praksis at åpne homofile lovlig kunne ekskluderes og diskrimineres mot innenfor en rekke områder på 1970-tallet, deriblant det norske Forsvaret. Militærtjeneste spesielt medførte harde levekår for åpne homofile. I perioden refereres skrekkeeksempler der åpne homofile kunne oppleve å få sine kjærlighetsbrev oppslått på offentlige tavler i leir, bli tvangsonanert eller voldtatt av kamerater.¹⁰³ I perioden var også den generelle praksis at homofile i Forsvaret ble kjent udyktige for tjeneste gjennom Forsvarets militære legebedømmelse, som stemplet homofili som mental lidelse. Forskningen på feltet angående legning og seksualitet var på 1970-tallet i utvikling, og det ble etter hvert sterkere oppslutning rundt tanken om at homofili var seksuelt avvik, men ikke mental forstyrrelse. Også avdelingssjefen i Forsvarets psykologitjeneste stilte seg bak denne oppfatningen allerede i 1974.¹⁰⁴ Den offisielle diskrimineringen av homofile i vurderingen av tjenestedyktighet så derfor ut til å basere seg på Forsvarets egne holdninger om dyktighet – ikke reelt den faglige holdningen av psykiatrisk diagnose. Dette er likevel oppfatningen til én psykolog i Forsvaret, og kan potensielt ikke kvalifiseres som det reelle synet til Forsvaret som organisasjon.

I motsetning til avdelingssjef Syversen, argumenterte oberstløytnant og militærlege Aage W Naumann for at det *var* Forsvarets faglige holdning, etter WHO's publikasjoner i 1969, at homofili er sykdomsdiagnose.¹⁰⁵ Ut ifra denne påstand kan en vurdere Forsvarets avgjørelse til å ha hold i «ekspertvurderinger» på feltet. Holdningen kan slik argumenteres for å ha faglig grunnlag, og slik potensielt ikke reflektere negative holdninger mot homofile

---

¹⁰¹ I perioden som undersøkes, og refererer ikke til tidligere perioder.

¹⁰² Ot prp nr. 29 (1980-1981); Diskrimineringsloven om seksuell orientering 2013

¹⁰³ Omvik 2021: 193

¹⁰⁴ Østvold 1974: 17

¹⁰⁵ Se uttalelse under Delkapittel 3.1.2 Faglige holdninger

utover rent faglig. Tilliten til faglige eksperter bør en trolig forvente i denne perioden, da det som nevnt var større tiltro til fagkyndige i perioden. Slik kan en potensielt være unnskyldende til klassifiseringen av homofile som mentalt forstyrrede for gjeldende periode. Da homofili derimot ble fjernet som mental lidelse av den amerikanske psykiaterforening og Norsk Psykiatrisk Forening i henholdsvis 1973 og 1977,¹⁰⁶ er det vanskelig å lenger unnskyldte avgjørelsen. Inntrykket endrer seg da til å forstå holdningene som Forsvarets «personlige» diskriminering, og ikke som et resultat av tillit til faglig hold. Likevel skal WHO's klassifisering av homofili som sykdomsdiagnose gjelde fram til 1990, og en kan derfor ikke med sikkert hold vurdere holdningen til noe utover det faglige perspektivet ennå. En bemerkning relatert til denne holdningen er likevel at det også var WHO som argumenterte for at alle mennesker hadde rett til positiv helse, derav inkludert selvspekt, og at alle arbeidsplasser derfor måtte legge til rette for dette.¹⁰⁷ I praksis innebar det at enhver instans og organisasjon ble pålagt et ansvar, dette inkluderte dermed også Forsvaret.

Det er ikke slik at homofile ble totalt ekskludert fra Forsvaret i perioden. Derimot fremkommer det i P-6: «Reglement for militær legebdommelse»¹⁰⁸ (se Vedlegg 1) at homofile i høyden kunne oppnå kjennelsen Stridende B til Arbeidsdyktig B, mens heterofile med samme vurdering kunne oppnå i høyden Stridende A. Det må her spekuleres rundt hvorvidt Forsvaret kunne mene at noen homofile i det hele tatt var egnet til tjeneste, dersom de stod ved vurderingen at alle homofile var mentalt forstyrret. Det er videre interessant hvordan de i reglementet refererte til homofile «uten spesiell motivering», da det ikke klargjøres hva dette innebærer. Hva er årsaken til at ikke *heterofile* uten spesiell motivering ekskluderes fra Forsvaret i samme grad? Slik avdelingssjef Syversen i Forsvarets Psykologitjeneste forklarte det, handlet det om at den homofile var nødt til å være spesielt motivert og forberedt på de forhold han ville møte i Forsvaret. Han pekte på psykisk isolering og forfølgelse dersom deres legning ble røpt, og at dette ble for vanskelig for mange homofile.¹⁰⁹ En homofil uten spesiell motivering ble dermed ikke regnet, etter hans oppfatning, som skikket psykologisk for disse forhold. Oberstløytnant og lege Aage W Naumann støttet denne påstanden. Etter hans erfaring ønsket alle åpne homofile fritak fra militærtjeneste. Uten homofili som diagnose, forstod han ikke til hvilken tilstand han

---

¹⁰⁶ Karen-Christine Friele til Formann i Utenrikskomiteen Tor Oftedal. (27.02.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse; Karen-Christine Friele til Forsvarsdepartementet. (28.04.1978). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0006 Korrespondanse.

¹⁰⁷ Karen-Christine Friele til Forsvarsminister Thorvald Stoltenberg. (09.10.1979). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0007 Korrespondanse

¹⁰⁸ For øvrig et dokument som Karen-Christine Friele hadde fått tilsendt anonymt i 1975, da ikke Forsvaret selv hadde lagt ved dette reglementet i skriv der de påstod at homofili ikke som hovedregel var udyktighetsgrunn i Forsvaret (Henmo 2015: 45).

¹⁰⁹ Østvold 1974

skulle henvise dersom homofile ønsket fritak.¹¹⁰ Til dette argument foreslo derimot Karen-Christine Friele at en burde brukt betegnelsen «minoritetsproblemer».¹¹¹ Forsvarets faglige holdning overfor homofile i 1974/1975 så dermed ut til å i høyere grad basere seg på at homofile ikke *klar* å håndtere Forsvaret, mer enn at de reelt var mentalt forstyrret.

Denne oppfatningen av at homofile ikke håndterte Forsvaret, så også i stor grad ut til å skapes ut ifra en feilvurdering av det antallet homofile som eksisterte i Forsvaret. Dette kan sees i sammenheng med de homofiles tidligere nevnte reaksjon på intolerante miljø; å skjule de delene av identiteten som ikke aksepteres av miljøet. Grunnet at mange homofile valgte å være anonyme i frykt for avvisning og forfølgelse,¹¹² ble det skapt en misoppfattet årsaksforklaring blant Forsvarets administrasjon og vernepliktige om at det ikke eksisterte mange homofile blant dem. Forsvaret kom i de fleste tilfeller kun i møte med åpne homofile som ba om fritak fra militær tjeneste på grunn av den påkjenningen de forventet å møte. Slik ble det videre etablert en feiloppfatning av at homofile generelt ikke selv anså seg egnet til tjeneste, og at én praksis for alle homofile dermed var hensiktsmessig. I dette tilfellet kan Forsvarets holdning overfor homofile sies å være basert på erfaring og misforståelse rundt de reelle forhold. Etter deres oppfatning var det ikke et «homofilt problem» i Forsvaret.¹¹³ På den annen side kan uttalelser fra Generalkrigskommisæren vitne om at de derimot hadde innsikt i at flere anonyme homofile eksisterte i Forsvaret:

Men heller ikke ut fra den fordelingsmessige side er det noe problem hvis den homoseksuelles tilstand ikke er kjent og de kan tilpasse seg tjenesten og de forhold som eksisterer på tjenestestedene.¹¹⁴

I realiteten kan en trolig derfor konkludere med at Forsvarets holdning til homofile i mindre grad baserte seg på en faglig holdning om sykdom og manglende egenskaper. I stedet viser denne uttalelsen at holdningene i stor grad baserte seg på fordommer mot homofiles levemåte. Så lenge de holdt seg skjult (usynlige), ble det ikke ansett som et problem. Forsvarets Sanitets (FSAN) redegjørelse fra 1976, om ulike synsvinkler å se homofili ut ifra, argumenterer videre for at Forsvarets faglige holdning til homofili som sykdomsdiagnose var mer *beleilig* enn den nødvendigvis var korrekt. Ifølge FSAN kunne homofili sees ut ifra de tre medisinske synsvinklene:

---

¹¹⁰ Omvik 2021: 193

¹¹¹ Karen-Christine Friele til statsråd Thorvald Stoltenberg (14.01.1981). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0009 - Korrespondanse

¹¹² Karen-Christine Friele til Formann i Utenrikskomiteen Tor Oftedal. (27.02.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse.

¹¹³ Generalkrigskommisæren til Det Kongelige Forsvarsdepartement (25.06.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse.

¹¹⁴ Generalkrigskommisæren til Det Kongelige Forsvarsdepartement (25.06.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse.

I – Homoseksualitet som uttrykk for psykopatologisk fenomen. II – Avvikende atferd.
III – Variant av seksualutfoldelse.

De anerkjente at Forsvarets synsvinkel baserte seg på nr. I og II, da disse «gjør det rimelig å se på homoseksualitet som sykdom [...]». Videre underbygget de argumentet med å ikke velge synsvinkel III med at «denne synsvinkel neppe rettferdiggjør sykdomsbegrepet.»¹¹⁵ Det fremkommer her at Forsvaret ønsket å *rettferdiggjøre* bruken av sykdomsbegrepet, ikke at de var nødt, som igjen kan indikere at motivet var å grunnegi en valid årsak til å ekskludere homofile fra sin organisasjon.

I tillegg til at Forsvaret anså den homofile legning som et avvik, viser også reglementet at holdningen til den homofiles kjønnsidentifikasjon var at den var «usikker». Det må stilles spørsmålstegn ved hvilket grunnlag Forsvaret hadde for å kalle den homofiles kjønnsidentifikasjon usikker, og i så fall hva som utelukket heterofile fra samme benevning. Dette understreker videre at Forsvarets holdninger i stor grad var basert på mangel på kunnskap av hva homofili innebar. Intervjuet med avdelingssjef Syversen bidrar også til å styrke denne vurderingen, der han uttalte at det etter hans skjønn «er vanskelig å definere hva homofili er for noe».¹¹⁶ Det må derimot videre poengteres at det i samme periode var debatt også blant psykologer og fagkyndige utenfor Forsvaret rundt hva homofili var. Det er som nevnt ikke før i 1973 at den amerikanske psykiaterforening fjernet homofili fra sine lister over mentale lidelser, og ikke før 1977 at Norsk Psykiatrisk Forening gjorde det samme.

Det kan også presenteres alternative forklaringer til de oppfattede negative holdninger mot homofile. Forsvaret som organisasjon har et hovedformål, som er å beskytte norske grenser, verdier og demokrati.¹¹⁷ Dette var, og er, av høyeste prioritet for Forsvaret. Slik kan det argumenteres for at deres holdning til homofiles dyktighet var basert på å sikre Forsvarets effektivitet og virke, og at ekskluderingen utelukkende var for å tjene det formål. Det var tydelig på 1970-tallet at debatten rundt homofili fremdeles var betent og standpunktene svært splittet. Dette kan også bidra til å argumentere for hvorfor Forsvaret valgte å ikke gjøre endringer i sine praksiser. Det ble blant annet understreket av sjefen for personellstaben i Forsvarets Overkommando (FO) at:

«Forsvarets interesser i denne sak er i første rekke av praktisk art.»¹¹⁸

---

¹¹⁵ Rapport i DNF-48 av Karen-Christine Friele. (09.10.1979). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0007 Korrespondanse.

¹¹⁶ Østvold 1974

¹¹⁷ Forsvaret u.å.(a)

¹¹⁸ I. Wendelborg til Forsvarsdepartementet (16.09.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse.

[...] Forsvaret er avhengig av en alminnelig tillit i folket og at saken vil kunne utløse omfattende og heftig politisk strid. Forsvaret bør som hovedregel være tilbakeholden i alle slike politiske stridsspørsmål.¹¹⁹

Uttalelsen indikerer at Forsvarets behandling av «problemet» ble basert på praktiske hensyn, der hindring av politisk strid og vanskeligheter innad i Forsvaret ble understreket. Etter Forsvarets egne oppfatning hadde «[...] gjeldene retningslinjer ivaretatt på en tilfredsstillende måte hensynet til den enkelte homofile [...]»¹²⁰ Tilsynelatende anså ikke Forsvaret sine egne praksiser som utpreget diskriminering, men nødvendige løsninger for å sikre effektivitet. Slik kan det videre argumenteres for at Forsvaret potensielt ikke forstod konsekvensene av sin praksis, og hvordan de homofile selv oppfattet denne praksisen.

Forsvaret kan gjennom tidene anses for å stå i en særstilling til resten av det norske samfunnet når det gjelder normer og regler. De har sin egen veiledning for skikk og bruk og innretter seg etter flere regler og normer enn det som praktiseres i samfunnet for øvrig. Forsvaret er også strukturert etter strenge hierarkiske prinsipper der rang er av stor betydning. Slik innrettet trolig Forsvaret seg etter etablerte bestemmelser og regler i større grad enn andre organisasjoner i alle perioder av denne undersøkelsen. Det kan derfor anses å være av relevans at WHO ikke fjernet homofili som sykdomslidelse i sin klassifiseringsliste før i 1990. I tolkningen av Forsvarets holdninger til homofile, må det tas med i betraktningen at den internasjonale kodifiseringen for sykdommer inkluderte homofili, selv etter APA og NPF og nederlandske psykologforeningen hadde fjernet det fra sine lister¹²¹. Det kan anerkjennes at Forsvaret er en organisasjon unik fra andre norske organisasjoner i strukturalistiske og prinsipielle henseender. I større grad enn andre institusjoner er Forsvaret bygget opp av tillit og har det en kan kalle et svært regelpreget og konservativt regime. Det er derfor sentralt at den internasjonale organisasjonen for helse hadde valgt å ikke endre sin klassifisering av homofili som sykdomslidelse. Skal en adoptere Forsvarets tilnærming, var dette en «regel» som fungerte som belegg for deres praksis. Alene trenger dette derfor ikke å samsvare med direkte negative holdninger til homofile, men heller en representasjon av deres tilnærming til lover og regler. Den hollandske homofile organisasjonen COC beskrev i 1976 hvordan den hollandske regjering ikke tok hensyn til den vedvarende klassifiseringen til WHO, og likevel bestemte å endre

---

¹¹⁹ I. Wendelborg til Forsvarsdepartementet (16.09.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse.

¹²⁰ I. Wendelborg til Forsvarsdepartementet (16.09.1974). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0002 Korrespondanse.

¹²¹ Drescher 2015; Karen-Christine Friele til Forsvarsdepartementet. (28.04.1978). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0006 Korrespondanse

klassifiseringsreglene.¹²² Som tidligere nevnt, fulgte også det norske Forsvarsdepartementet samme tilnærming til diskrimineringen i 1979. Som Friele betegner det har den nederlandske, og her også den norske, regjering «tatt konsekvensen av den viten om homofili som er kommet for dagen siden 1969.»¹²³ På tross av den internasjonale klassifiseringen av sykdommer, godtok Forsvaret å endre reglementet. Handlingen kan gi visse implikasjoner av endrede (formelle) holdninger mot homofile i Forsvaret. Det må samtidig legges vekt på det ytre presset fra DNF-48 og Forsvarsdepartementet til å avvikle praksisen, og kan dermed ikke fungere som godt nok grunnlag for å hevde positive holdninger i Forsvaret. I tillegg vitner utilbøyeligheten til å endre en regel, som på den tidne «speilet» det norske samfunnet, om egne motiver for udyktighetskjennelsen.

4.1.2 Holdninger til «homofile i Forsvaret» utenfor Forsvaret

Meningsinnlegg publisert på 1970-tallet kan tilby interessante perspektiver på holdninger til homofile i Forsvaret i perioden. Disse holdninger kan ikke avdekkes eksplisitt i Forsvaret gjennom kilder fra samtiden, men det kan likevel være verdt å vurdere generaliseringspotensialet til også å gjelde Forsvaret. En rekke innlegg publisert av «Arne Arnesen», som svært trolig er et pseudonym, viser hvordan noen vurderte personer med homofil legning til å ha kvalitativt ulike egenskaper enn personer med heterofil legning, i forbindelse med sine seksuelle lyster og impulser. Innleggene refererte til hvordan den «vanlige» soldaten opplevde å bli beglodd i dusjen eller at en homofil «prøver seg på en som føler normalt». Vedkommende foreslo også at opprettelsen av et eget homofilt kompani ville løst saken, for «Alt går bra så lenge de homofile holder seg til hverandre.»¹²⁴ Slike utsagn reflekteres også i Forsvaret i perioden, der Forsvarets Sanitet blant annet uttrykte at så lenge de homofile «innretter seg andres premisser» kunne de åpne for at de fikk gjennomføre tjenesten.¹²⁵ Dette kan tolkes som at så lenge deres legning var skjult, ville også de bli akseptert i militæret. Meningsinnleggene vitner om en misforstått holdning til homofile som baserte seg på at de ville forsøke eller ønske å forføre alle mannlige soldater. Konklusjonen ser ut til å være at en person med homofil legning utelukkende var et seksuelt vesen. Det vitner også om at holdningen til homofili fremdeles var at legningen var noe kvalitativt forskjellig fra den heterofile legningen – utover det kjønn en tiltrekkes av. Slike holdninger kan knyttes opp mot «forføringsteorien» som fryktet at de homofile

---

¹²² Karen-Christine Friele til sjefspeskiater i Forsvaret, Arne Sund. (21.10.1976). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0007 Korrespondanse

¹²³ Karen-Christine Friele til Forsvarsdepartementet. (28.04.1978). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0006 Korrespondanse

¹²⁴ Arnesen 1976: 29

¹²⁵ Omvik 2021: 192

ville påvirke unge til selv å bli homofile. Uten å hevde direkte tilknytning til Forsvaret, kan det vurderes om slike holdninger også eksisterte blant ledelse og vernepliktige i Forsvaret.

Viktig for den generelle holdningsendringen var derimot den juridiske holdningsendring som forekom i 1979. Forsvarsdepartementet godtok tre av fire krav for homofiles rettigheter formulert av DNF-48 formulert: Homofile kan oppnå samme stridsdyktighet og arbeidsdyktighet som heterofile; Homofile med problemer skal kategoriseres etter riktig diagnose; diagnostisering ved fritak skal ikke forskjellsbehandle homofile og heterofile.¹²⁶ Forsvarsledelsen gjennomfører derimot ikke i praksis de avgjørelser Forsvarsdepartementet har tatt. Dette gir en indikasjon på at den politiske avdelingen av det norske forsvaret har mer positive holdninger til homofile enn det ser ut til at den militære avdelingen av Forsvaret har. Både de juridiske og politiske holdningene til homofile i Forsvaret er således i stor endring i løpet av 1970-tallet. Der Forsvarsdepartementet i 1976 uttalte at klassifiseringen av homofili som sykdom kun var mulig å endre dersom man kunne «finne frem til alternative tjenestemuligheter, hvor deres legning ikke vil skape problemer», vedtok de i 1979 at homofile skulle ha fulle rettigheter i Forsvaret.¹²⁷ Det eneste kravet de ikke godtok var derimot en total fjerning av homofili som egen diagnose i «Reglement for militær bedømmelse».¹²⁸ De oppfylte krav, og Forsvarsminister Stoltenbergs uttalelser i 1979¹²⁹ indikerer derimot at dette kravet også i praksis skulle være fjernet. Deres avgjørelse om ikke å godta dette kravet vitner derfor om at både Forsvarsdepartementet og forsvarsledelsen fremdeles anser homofili som sykdom, og slik indikerer at den utbredte holdningen blant Forsvarets strukturer fremdeles er negativ.

4.1.4 Implikasjoner

Det etableres i dette kapittelet hvilke holdninger som eksisterte på 1970-tallet, og det vil videre tas utgangspunkt i dette når de etterfølgende tiår vurderes. De juridiske holdningene gjennomgikk en endring i løpet av 1970-tallet. Dette hadde innvirkning på de homofiles rettigheter i Forsvaret. Avkriminaliseringen førte med seg mulighet for å være åpen om sin legning uten forfølgelse, og endringen av Forsvarets reglement for militær bedømmelse førte til nye muligheter for homofile innen stridsdyktighet og arbeidsdyktighet i Forsvaret. Av mulige årsaker som påvirket disse endringer bør det i første omgang pekes

---

¹²⁶ Friele 1981: 20

¹²⁷ «Homofile og Forsvaret: En oversikt over utviklingen fra desember 1973 – okt. 1976». Artikkel skrevet av Karen-Christine Friele (13.10.1976) Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0010 - Manuskripter

¹²⁸ Friele 1981: 20 (Se Vedlegg 1 for reglementet)

¹²⁹ Se 3.1.2.1 Bestemmelser for ministerens uttalelse

på det ytre presset som kom fra Karen-Christine Friele og DNF-48. Korrespondansen mellom Friele og Forsvarsdepartementet, Sosialdepartementet, Norsk Psykiatrisk Forening, stortingsrepresentanter og de fleste av Forsvarets ulike instanser førte utvilsomt til regel- og lovendringer både nasjonalt og innad i Forsvaret. Uten dette konstante ytre presset er det trolig at prosessen ville tatt svært mye lenger tid, da hverken Forsvaret eller Forsvarsdepartementet så ut til å prioritere saken i særlig grad.¹³⁰ I tillegg til dette kan det i en kort refleksjon vurderes hvorvidt også samtidige samfunnsendringer påvirket Stortingets holdninger til homofiles sak. Det forekom i perioden en liberalisering av både synet på kvinnerollen og seksualitet med kvinnefrigjøringen og den seksuelle revolusjon.¹³¹ I Forsvaret ble det blant annet sørget for full integrering av kvinner i 1977.¹³² Det kan tenkes at disse sosiale endringer i samfunnet, også kan ha hatt innvirkning på holdninger til homofili. Der flere studier viser at homoseksualitet tidligere ble (og fortsatt blir i dag) forbundet med femininitet på en negativ måte, kan dette bidra til å forklare de holdninger som eksisterte i Forsvaret på denne tiden. Basert på tidligere funn eksisterte det også en svært maskulin og heteronormativ kultur i Forsvaret, der feminine trekk trolig ikke passet inn med idealet for hva en god soldat skulle være. En bredere inkludering av kvinnene kunne slik tenkes å etter hvert få følger for holdninger til homofili også. Den juridiske holdningsendringen skulle derimot tilsynelatende ikke føre med seg parallelle endringer innenfor sosiale holdninger. I realiteten skulle heller ikke de juridiske holdninger få vedvarende følger for homofile i Forsvaret før på 1980-tallet, da Sosialdepartementet offisielt fjernet homofili som sykdomsdiagnose.

---

¹³⁰ «Homofile og Forsvaret: En oversikt over utviklingen fra desember 1973 – okt. 1976». Artikkel skrevet av Karen-Christine Friele (13.10.1976). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0010 - Manuskripter

¹³¹ Hagemann 2023; Tønnesson 2022

¹³² Nåvik 1997: 200

4.2 Mobbing, særskilt straffevern og *reell* fjerning av homofili som sykdomsdiagnose på 1980-tallet

Det ser ut til å være minimalt med holdningsendring innenfor tiåret, både når det gjelder juridiske, politiske og sosiale/kulturelle holdninger. Tiåret så derimot ut til å være preget av en mobbekultur. Dette gjaldt tilsynelatende generelt i Forsvaret i perioden.¹³³ Uttalelser fra militærlege Reid Holgersen viser at det var svært utpreget også for homofile. Det var i så grad vanskelige forhold at Holgersen mente homofile ikke holdt ut i Forsvaret, og slik heller ikke passet inn. Han kritiserte den homofiles unngåelse av å melde om sitt «avvik», i stedet for å kritisere mobbekulturen som eksisterte. Han understreket likevel at det var de homofiles medsoldater, ikke ansatte, som bedrev mobbingen.¹³⁴ Legens motiv for å stille opp til intervju var å tilbakevise DNF-48s påstander om at sykeliggjøringen av homofile fremdeles pågikk i Forsvaret.¹³⁵ Hans egne påstander ble derimot tilbakevist gjennom udyktighetskjennelser og legeerklæringer som henholdsvis beviste at homofili fremdeles ble benyttet som årsak for dimisjon og som sykdomslidelse.¹³⁶ Det eksisterte således både en fortsettende praksis av sykeliggjøring, i tillegg til en mobbekultur knyttet til homofile. Holgersens ønske om å tilbakevise DNF-48s påstander kan potensielt vitne om at Forsvaret utad ønsket å opptre som om de fulgte de pålagte praksiser¹³⁷. De var slik potensielt klare over det manglende samsvar mellom de formelle og uformelle praksiser, men ønsket ikke å erkjenne deres egen diskriminering. Legens lite beskjedne uttalelser om mobbekulturen som eksisterte overfor homofile i Forsvaret vitner også om en generell aksept for slike omstendigheter i Forsvaret. De negative sosiale og kulturelle holdningene i Forsvaret så derfor ut til å ha vært i lite endring siden forrige tiår.

Selv om det er vanskelig å finne andre saker som spesifikt nevner mobbing av homofile i perioden, kan en anta at legens uttalelser var troverdige. Det antas ikke at legen hadde bakenforliggende motiver for å innrømme utpreget mobbing i Forsvaret. Likevel må det anerkjennes at dette er én persons uttalelser og at legen trolig ikke hadde kjennskap til alle daværende forhold i Forsvaret som helhet. Det er også viktig å påpeke at legens uttalelser var fra 1981, og at det derfor kan ha skjedd endringer i løpet av resten av perioden. Samtidig underbygger derimot de hyppige forekomster av generelle mobbesaker i Forsvaret gjennom perioden, at mobbing er et større problem innad i Forsvaret. Med fordommene som eksisterte i samfunnet på den tiden, underbygget av

---

¹³³ Stavnes 1985: 2; Svendsen 1987: 5; Stavanger Aftenblad 1988: 1

¹³⁴ Nordbø 1981a: 1, 18

¹³⁵ Nordbø 1981c: 6

¹³⁶ Nordbø 1981b: 18; Karen-Christine Friele til statsråd Thorvald Stoltenberg (14.01.1981). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0009 - Korrespondanse

¹³⁷ Eller at Holgersen selv ikke kjenner til slik klassifisering fremdeles benyttes, og slik argumenterer etter beste viten

holdningsundersøkelsen som presenteres i neste avsnitt, gis grunn til å tro at Holgersens påstander om mobbekultur kan generaliseres bredere.

Det som derimot indikerer holdningsendring i perioden, er den offisielle faglige holdningen til homofili som sykdom. I 1982 vedtok Sosialdepartementet å fjerne homofili som sykdomsdiagnose i Norge.¹³⁸ Dette innebar at Forsvaret ble nødt til å fullt ut endre praksisen med sykeliggjøring, og var slik i samsvar med Forsvarsdepartementets uttalelse tre år tidligere. Endringen av faglig klassifisering indikerer ikke i utgangspunktet en *holdningsendring* innad i Forsvaret. Likevel kan det tenkes at de diskriminerende praksiser som fjernes videre kan påvirke de sosiale holdninger i Forsvaret, da homofile ikke lenger kunne diskrimineres formelt. Det kan tenkes at dette også førte til at flere homofile ønsket å gjennomføre militærtjeneste. Ved mangel på omtalelser etter 1982, både fra Frieles arkiv og artikler i avisen, kan det antas at Forsvaret fremover fulgte vedtaket fra forsvars- og Sosialdepartementet – at de totalt fjernet homofili som sykdomslidelse etter tidligere krav fra DNF-48.¹³⁹ Senere tiår skulle derimot vise at homofili fortsatt ble brukt som årsak til dimisjon, noe Forsvarsdepartementet også hadde uttalt at ikke skulle være tillatt etter 1979.

Én juridisk holdningsendring forekommer også i perioden. Det kan være verdt å nevne vedtaket om særskilt strafferettslig diskrimineringsvern for alle med homofil legning, leveform eller orientering, da denne i teorien kunne fått innvirkning i Forsvaret også. Utvidelsen av diskrimineringsloven ble vedtatt i 1981, og kan settes i sammenheng med den mobbingen som foregikk i Forsvaret i perioden. Det kan blant annet vise hvordan diskrimineringen ble uformelt akseptert av forsvarsledelsen. I den nye formuleringen av 1981 lød § 135a:

Den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefull ytring, straffes med bøter eller fengsel inntil 3 år. Som ytring regnes også bruk av symboler. Medvirkning straffes på samme måte.¹⁴⁰

Dette vernet skulle i teorien sørge for at homofile ikke møtte diskriminerende eller hatefulle ytringer på noen offentlig plass. Etter straffelovens definisjon av «offentlig plass»¹⁴¹ kan det argumenteres for at også Forsvarets områder og leirer inkluderes i dette begrepet. Som argumentert over så det derimot ikke ut til at den nye formuleringen i loven i praksis

---

¹³⁸ Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold u.å.

¹³⁹ Friele 1981: 20

¹⁴⁰ Straffeloven 1902: §135 a

¹⁴¹ «Med offentlig sted menes et sted bestemt for alminnelig ferdsel eller et sted der allmennheten ferdes. En handling er offentlig når den er foretatt i nærvær av et større antall personer, eller når den lett kunne iaktas og er iaktatt fra et offentlig sted. Består handlingen i fremsettelse av en ytring, er den også offentlig når ytringen er fremsatt på en måte som gjør den egnet til å nå et større antall personer.» (Straffeloven 1902: §7)

sørget for diskrimineringsvern av homofile i Forsvaret.¹⁴² Dette gir ytterligere indikasjoner på at forsvarsledelsen ikke tok diskrimineringen av homofile på alvor, som underbygger argumentet om at Forsvaret på 1980-tallet i stor grad fremviste negative holdninger til homofile i Forsvaret. Denne antagelsen støttes videre av samtidige holdningsundersøkelser i det norske samfunnet. I 1982 gjennomførte Statistisk Sentralbyrå det som kalles World Values Survey/European Value Study. Verdiundersøkelsen omfattet også nordmenns holdninger og verdier. Den viste i gjeldende år at på en skala fra 1-10,¹⁴³ om hvorvidt homofili kunne rettferdiggjøres eller ikke, resulterte nordmenns rapporteringer til et gjennomsnitt på 3,6.¹⁴⁴ Lilleaas og Ellingsen holdningsundersøkelser i Forsvaret i 2013 indikerte at militære menn hadde mer negative holdninger til homofile problemstillinger enn ikke-militære menn.¹⁴⁵ Dersom dette funnet er generaliserbart, vil holdningene til homofile blant Forsvarets personell og vernepliktige i større grad ha vært negative i forhold til resultatene fra denne verdiundersøkelsen. Oberst Jan Eides uttalelse fra 1993 underbygger også dette, der han uttrykte at Forsvaret lå etter samfunnet i utviklingen på flere områder.¹⁴⁶ Denne uttalelsen reflekterer de utviklinger som forekom på 1990-tallet, men det er grunn til å tro at påstanden også kan være gjeldende for 1980-tallet. Forsvaret har selv uttalt at det er ikke Forsvarets praksiser, men samfunnets holdning til den homofile som må endres før den homofile i Forsvaret kan få det bedre.¹⁴⁷ Slike uttalelser indikerer en likegyldighet og en ansvarsfraskrivelse til den homofiles situasjon, og understreker slik deres holdninger til den homofile gruppering.

Mot slutten av 1980-tallet så det tilsynelatende ut til å bli gjort forsøk på å bekjempe mobbingen i Forsvaret, i alle fall ved én militærforlegning. Ved Rygge militærforlegning påstås det at mobbing og hets mot homofile er tilnærmet fraværende.¹⁴⁸ Det er vanskelig å motbevise dette, men det er naturlig å sette spørsmålstegn ved intervjuobjektens etos gjennom vurdering av deres stilling som kaptein og vara-hovedtillitsmann ved forlegningen. Gjennom sine stillinger er det trolig at de i stor grad er informert om det som måtte foregå ved forlegningen, men en innrømmelse av eksisterende fordommer ville ikke tjent hverken dem eller Forsvaret. Til tross for at det ikke eksisterer hyppige artikler som denne, kan det underbygge hypotesen om at det eksisterer regionale forskjeller innad i Forsvaret. Til tross for at den generelle tendensen viser fremdeles negative holdninger mot

---

¹⁴² Det skulle senere også vise seg at til tross for mange anmeldelser mot diskriminering av homofile, har kun én sak vunnet frem i retten gjennom historien (Henmo 2015: 92). Slik ville diskrimineringssaker uavhengig hatt vansker for å gå gjennom rettslig. Likevel kunne Forsvaret anerkjent og tatt tak i diskrimineringsproblemet sitt.

¹⁴³ Der 1 = Kan aldri rettferdiggjøres og 10 = Kan alltid rettferdiggjøres

¹⁴⁴ Statistisk Sentralbyrå 1982

¹⁴⁵ Lilleaas & Ellingsen 2013: 89

¹⁴⁶ Jaabæk 1993: 73

¹⁴⁷ Østvold 1974: 25

¹⁴⁸ Didriksen 1988: 20

homofile menn i Forsvaret på 1980-tallet, er det ikke en selvfølge at dette er generaliserbart til alle instanser i Forsvaret.

Som en siste bemerkning for tiåret kan det være interessant å vurdere Forsvarets utvidelse av kvinners rettigheter i Forsvaret i 1985. Det ble innført yrkesmessig likestilling i Forsvaret – frivillig verneplikt for kvinner ble en realitet.¹⁴⁹ På denne tiden hadde også den reglementsmessige diskrimineringen mot homofile tilsynelatende tatt slutt. Arbeidet med likestilling for kvinner i Forsvaret vitner om en holdningsendring til kvinners rolle i det norske Forsvaret og arbeidsmiljøet generelt. Det vitner slik videre om en holdningsendring til det feminine, som kan indikere at den utpregede maskuline og homogene kulturen var i endring. Det kan vurderes hvorvidt denne endringen av perspektiv også gradvis påvirket Forsvarets holdninger mot homofile menn.

---

¹⁴⁹ Nåvik 1997: 200

4.3 Partnerskapslov, Forsvarets familiepolitikk og positive tendenser på 1990-tallet

Nasjonale undersøkelser gjort av Statistisk Sentralbyrå i 1990 og 1996 viste at holdningene til homofile i økende grad ble positive utover tiåret. Fra i 1982 med en skåre på 3,6 var gjennomsnittet for de som mente homofili kunne rettferdiggjøres økt til 4,1 i 1990 og 5,7 i 1996.¹⁵⁰ Om denne holdningsendringen også kunne reflektere tendenser i Forsvaret, er derimot vanskeligere å si sikkert. Det må derimot antas at Forsvaret speilet samfunnet til en viss grad.¹⁵¹ I sin hovedoppgave konkluderte Bjørn Erik Jaabæk blant annet med at Forsvaret i 1993 «[...] sosialiserer sine ansatte og menige på en mye strengere måte enn andre organisasjoner gjør. Enkeltindividenes mulighet til å påvirke kulturen er marginal. Dette medfører at de endringene som kommer i holdninger i Forsvaret i vesentlig grad er styrt av de politiske myndigheters lovgivning.»¹⁵² Dette underbygger også sjefpsykolog Syversen i intervjuet fra 1974: at holdningsproblemene i Forsvaret ikke kunne håndteres internt, men måtte være myndighetenes oppgave.¹⁵³ Slik kunne en også tenke at Forsvarets holdninger skulle vært reflektert av samfunnets for øvrig.

Dersom myndighetene hadde ansvar for holdningsendringene i Forsvaret, er det sannsynlig at også Forsvaret lå bak utviklingen i samfunnet for øvrig. De lovendringer og bestemmelser som ble gjort angående homofiles rettigheter, bidro til å påvirke de diskriminerende praksiser, men det ville krevd mer for å endre den uformelle diskrimineringen i tillegg. Mangelen på ansvar Forsvaret tok for egen «ukultur», viser at diskriminering overfor homofile fremdeles ble tillagt den enkeltes homofiles ansvar og problem. Oberst Jan Eide, stabssjef for personalledelsen, mente også at homofili tilhørte privatlivet, og at arbeidsplassen ikke burde bli belastet med slikt.¹⁵⁴ Det kan tilsynelatende, fra Eides uttalelser, virke som Forsvaret ikke oppfattet sine egne holdninger som negative til homofile, men heller at de hadde et syn som definerte legning som en del av privatlivet. Slik burde det vært en «ikke-sak», der den homofiles legning var «usynlig» i Forsvaret. Slike holdninger samsvarer med de tidligere tiårs, at homofile burde innrettet seg andres premisser og holdt sin legning skjult for ikke å skape problemer. Det kan fra dette utledes negative holdninger til homofile, da et krav om å måtte skjule deler av sin identitet vitner om et intolerant miljø. Forsvaret anerkjenner at det eksisterer homofile i organisasjonen, men det ble et problem dersom de vedkjente seg sin legning.

---

¹⁵⁰ Anderssen & Slåtten 2008: 20

¹⁵¹ Det eksisterer ingen holdningsundersøkelser gjort blant militært personell om holdninger til homofile, så vidt jeg vet.

¹⁵² Jaabæk 1993, referert i Løvetann 6-96: 35

¹⁵³ Østvold 1974: 25

¹⁵⁴ Jaabæk 1993: 73

Der det tidligere perioder har virket problematisk for homofile å avansere i Forsvaret¹⁵⁵, understreker oberst Eide at dette var mulig for homofile på 1990-tallet.¹⁵⁶ Til forskjell fra heterofile, ble homofile kandidater derimot pålagt å ha «akseptabel atferd» i slike stillinger.¹⁵⁷ Det er trolig trygt å anta at «akseptabel atferd» i denne sammenheng innebar å holde sin legning skjult. I tillegg var det også praksis å benytte homofili som årsak for dimisjon i flere tilfeller også på 1990-tallet.¹⁵⁸ En form for formell diskriminering så slik ut til fortsatt å gjelde på 1990-tallet. En videre poengtering av Forsvarets fordommer mot homofile understrekes av Forsvarets overkommandos mottagelse av «homofobprisen» i 1997. Det var Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold som delte ut prisen, på grunnlag av at Forsvaret «gjentatte ganger [hadde] stukket kjepper i hjulene for mer levelige forhold for homofile i Forsvaret.»¹⁵⁹ Nøyaktig hvilke handlinger det ble referert til er derimot ikke tilgjengelig informasjon.

Av sosiale og kulturelle holdninger til homofile fra Forsvarets side ble 1970-tallets holdninger delvis videreført. I Eides uttalelser om hvordan han anså homofile ansatte i Forsvaret, kommer det til uttrykk at homofile på 1990-tallet ble ansett som «utelukkende [...] seksuelle vesener.»¹⁶⁰ Eides ytring om at han antok flere homofile hadde fått beskjed om å finne seg annet arbeid grunnet vansker med å kombinere offiserrollen med sin seksuelle legning, støtter også denne antagelse. Denne type stereotypi argumenterer Jaabæk for at har fått leve lenger i Forsvaret enn andre deler av samfunnet.¹⁶¹ Eide uttrykker videre at homofili ikke er et problem så lenge den homofile ikke «støter» eller «plager» andre.¹⁶² Han sier videre at seksualitet generelt bør høre til i hjemmet, så holdningen til seksualitet er kanskje slik sett *lik* uavhengig av orientering. Forsvaret bygget trolig fortsatt i denne perioden verdigrunnet ut ifra kristne verdier og moral, og slik er seksualitet ansett som mer privat. Likevel er det påfallende at han mener *homofili* spesifikt vil være et problem dersom det «støter» eller «plager» noen. Dersom aksepterende holdninger skulle vært argumentert burde dette utsagn vært omformulert til at «seksualitet ikke er et problem så lenge man ikke støter eller plager noen». Disse funn underbygger en påstand om at de sosiale holdninger til homofile ikke hadde gjennomgått store endringer siden 1970-tallet. Samtidig gir Eide uttrykk for at Forsvaret var i prosessen av å skaffe et

---

¹⁵⁵ Da sykdomsklassifisering og praktiseringen av denne hindret homofile fra å oppnå kjennelsen «Stridende A».

¹⁵⁶ Jaabæk 1993, referert i Løvetann 6-96: 35

¹⁵⁷ Jaabæk 1993, referert i Løvetann 6-96: 35

¹⁵⁸ Jaabæk 1993: 74

¹⁵⁹ Brandt 2022: 140

¹⁶⁰ Jaabæk 1993: 74

¹⁶¹ Jaabæk 1993: 75

¹⁶² Jaabæk 1993: 74

informasjonshefte om homofili.¹⁶³ Han understreket at hensikten med dette var å øke toleransen for homofile fordi «folk må få lov til å leve ut det de har inni seg.»¹⁶⁴ Likevel anerkjente han at dersom noen var åpne om sin legning trodde han at det ville oppleves negativt av mange. Han trodde derimot ikke at det ville få videre konsekvenser, annet enn registrering av deres legning.¹⁶⁵ Det ser som tidligere perioder ut til at løsningen, kanskje fremdeles av praktiske årsaker, var å gjøre ingenting. Det som kan utledes fra dette er at det ifølge personalledelsen i Forsvaret eksisterte negative holdninger til homofile. Det var likevel en misoppfatning om at dette ikke bød på problemer. Av årsaker til slike negative holdninger foreslår blant annet Jaabæk «den sterke mannsdominansen og den homogene organisasjonskulturen» som eksisterer i Forsvaret.¹⁶⁶ Det kan legges til at det også virker til å ha eksistert en heteronormativitet i denne kulturen, der heterofili ble ansett som «normalt» og som den naturlige formen for seksualitet.

4.3.1 Forskjeller mellom regioner og forsvarsgrener

Til tross for at Jan Eide kan tenkes å være representativ for Forsvaret som organisasjon, må det for det første anerkjennes at han er stabssjef for personalledelsen i Forsvaret, ikke forsvarssjef. For det andre må det uansett anerkjennes at det eksisterer forskjeller mellom regioner og forsvarsgrener. For oppgavens ordlyd vil det være mest vesentlig å vurdere de generelle og mest fremtredende holdninger, men det er likevel viktig å anerkjenne slike forskjeller. Dette vil ikke utdypes i stor grad, men en kortfattet diskusjon rundt forskjellene kan være fruktbar. Selv om det er en del negative tendenser å peke på i dette tiåret, ble det samtidig berettet om positive erfaringer for homofile i Forsvaret. En vernepliktig i marinen, ved Tordenskjold utdanningscenter i Bergen, på starten av 1990-tallet fortalte om sin opplevelse av å «komme ut» til «[...] medsoldater, befalet, presten, fellestillitsmannen og hovedtillitsmannen for å få ut informasjon om homofili», som utelukkende positiv.¹⁶⁷ Også daværende hovedtillitsvalgt ved Ørland hovedflystasjon, Inge Witsøe, og tillitsvalgt ved Hysnes Fort, Ronny Smolan, tok avstand fra uttalelser om at homofile ikke hørte hjemme i Forsvaret. De mente begge at det ikke var problematisk for dem å skulle ha homofile hverken i leir eller på egen brakke, og at homofile burde blitt akseptert i Forsvaret av alle.¹⁶⁸ Slike eksempler viser at det også eksisterte positive holdninger til homofile innad i Forsvaret. Likevel er det nødvendig å presisere at ingen av de to sistnevnte så ut til selv å ha mye kjennskap til homofile i sin forlegning. Witsøe anerkjente at de eksisterte, men at de homofile holdt sin legning skjult og kunne derfor

---

¹⁶³ Det ble laget ferdig utkast i 1991, men ikke utgitt før flere år senere. (Bergens Tidende 1991: 30; Nordlands Framtid 1996: 58)

¹⁶⁴ Jaabæk 1993: 75

¹⁶⁵ Jaabæk 1993: 76

¹⁶⁶ Jaabæk, referert i Løvetann 6-96: 35

¹⁶⁷ Geelmuyden 1991: 9

¹⁶⁸ Bye 1993: 16

ikke pekes ut. Smolan mente at de fleste trolig var enige om at Forsvaret var *for* homofile i «ord og tanker», men at de aldri hadde hatt noen «tilfeller» der, så det var vanskelig å si hvordan det hadde utspilt seg. Han anerkjente at det eksisterte fordommer, og trodde det var flere som fortsatt kunne reagert negativt på å ha en homofil på egen brakke.¹⁶⁹ At de homofile fremdeles holdt seg skjult – nok til at flere mente de ikke hadde hatt noen tilfeller av homofile i egen leir – vitner om at opplevelsen av stigmatisering og fordommer fremdeles var såpass sterk at homofile ikke anså det som trygt å være åpne om sin legning. Dette kan vitne om at homofili fremdeles var en «ikke-ting» på 1990-tallet, og at så lenge den homofile var usynlig, var det ingen problemer. Dette underbygges også av Eides tidligere utsagn. Det er vanskelig å vurdere om den ovennevnte opplevelsen av fordommer bunner i *faktiske* fordommer og diskriminering, eller om den selvopplevde stigmatiseringen for homofile var såpass sterk at den overskygget de reelle forhold. Både Eide, Smolan og Witsøe anerkjente at det eksisterte fordommer fremdeles, så det er ingen tvil om at de var til stede. Det vanskelige å avgjøre er i hvilken grad de var til stede i dette tiåret, og i hvilken grad retningen de kommer fra i hovedsak er befal og administrasjon eller medsoldater (eller begge deler). Det er likevel positivt at flere tillitsvalgte ved ulike forlegninger fremviste positive holdninger til homofile, da disse hadde roller der de kunne påvirke andre i større grad enn «vanlige» soldater. I tillegg må det vurderes at deres medsoldater hadde valgt dem inn som tillitsvalgte, trolig basert på deres personlighet og kvaliteter. De tillitsvalgte skal reflektere og representere sine medsoldater, og slik kan det tenkes at de tillitsvalgtes standpunkter reflekterte den generelle holdningen blant medsoldatene. Dette blir selvfølgelig spekulativt. Eventuelt har de blitt valgt inn *på tross* av sine standpunkter, men det vitner likevel om at de sosiale holdningene til homofile var mindre negative enn tidligere.

I en videre diskusjon rundt forskjeller i region og forsvarsgren, kan det være sentralt at eksemplene over representere forlegninger som befant seg i Trondheims- og Bergensområdet og var knyttet til Luftforsvaret og Sjøforsvaret. Det er ikke mulig å gi konkluderende bevis for at slike aksepterende innstillinger ikke forekom andre steder også, men dersom aksepterende holdninger var unntaket til regelen, heller enn normen (noe det ser ut til å være), er det mulig å vurdere hvorfor disse oppstår akkurat her. Områdene som presenteres over er begge lokalisert i, eller svært nærliggende, større byer. Dette indikerer at mulighetene for sosialt samvær utover opphold i messen og på forlegningen i mye større grad var til stede enn for eksempel ved leirer i nordlige områder som ofte er lokalisert på betydelig mer «landlige» og mindre plasser. På denne måten ble ikke Forsvaret «livet» til soldatene, befalet, offiserene osv., men heller en del av det. De ville slik ha mer kontakt

---

¹⁶⁹ Bye 1993: 16

med «omverdenen» og slik få mer varierte impulser enn det som kanskje var mulig innad i Forsvaret. Liberaliseringsprosessen i urbaniserte områder har også en tendens til å bevege seg raskere enn i rurale områder. Slik vil lokalisering i nærheten av byer i større grad kunne tilby flere liberale perspektiver enn de rurale områdene, og samhandlingen med slike steder ha påvirkningskraft på holdningene hos personellet i forlegningene.

Det eksisterte fremdeles tilfeller av formell diskriminering i Forsvarets avtaleverk. I Stortingets spørretime 21. mai 1997 ble Forsvarets avtaleverk rundt familieforhold tatt opp av Senterpartiets Tor Nymo. Det ble stilt spørsmålstegn ved hvorfor varige samboerskap mellom ulike kjønn og samme kjønn ble behandlet ulikt, i kompensasjon «[...] for belastninger som oppstår som følge av beordringssystemet.»¹⁷⁰ I spørsmålstillingen til representant Nymo fremkommer det ved bruken av ordet «urimelige» at slik behandling av homofile i Forsvaret ikke lenger var sosialt akseptert, eller i alle fall ikke politisk akseptert:

«Hva har forsvarsministeren tenkt å gjøre for at denne urimelige forskjellsbehandlingen av en gruppe samboere i Forsvaret skal opphøre?»¹⁷¹

Statens personalhåndbok uttrykte i samme periode at homofile samboere med registrert partnerskap skulle få de samme rettigheter som ektefeller etter avtaleverket. Dette innebar i praksis at dette også måtte gjelde for Forsvaret, da statens personalhåndbok vedrører (og vedrørte) praksiser for alle statens arbeidsgivere.¹⁷² Det har vist seg vanskelig å oppdrive Forsvarets avtaleverk fra gjeldende periode for å se den konkrete formulering. I tillegg har det å finne informasjon om når denne praksisen endret seg også vist seg problematisk. Forsvarets nåværende personellhåndbok gir derimot uttrykk for en familiepolitikk der «forholdene skal legges til rette slik at en karriere i Forsvaret kan kombineres med et godt familieliv» og gjør ingen forskjell mellom ulike sammensetninger av partnere.¹⁷³ I gjeldende periode ble det derimot klart fra Forsvarsminister Kosmos uttalelse at Forsvarsdepartementet allerede hadde påpekt dette til Forsvarets overkommando, men ikke foreløpig fått noe svar.¹⁷⁴ Da flere spørsmål vedrørende denne saken ikke ser ut til å ha blitt brakt frem for Stortinget, antas det at saken ble fulgt opp og avtaleverket således endret fortløpende. Forespørselen og behandlingen av saken skaper et inntrykk av at Forsvarsdepartementet ønsket å endre disse praksiser, og reflekterer dermed positive juridiske og politiske holdninger overfor homofile i Forsvaret. Slik sett kan den politiske strukturen av Forsvaret anses å ha hatt positive holdninger overfor de

---

¹⁷⁰ S.tid. 141. (1996-1997): 3415

¹⁷¹ S.tid. 141. (1996-1997): 3415

¹⁷² Statens Personalhåndbok 2023

¹⁷³ Forsvaret u.å.(b): 29

¹⁷⁴ S.tid. (1996-1997): 3415

homofile i Forsvaret, mens det fremdeles er hos den militære strukturen de negative holdninger i utgangspunktet vedvarte. Det kan bemerkes også at den politiske strukturen av forsvarsledelsen i perioden var sammensatt av Arbeiderpartiets medlemmer med Forsvarsminister Jørgen Kosmo.¹⁷⁵ Videre vil det ikke trekkes direkte konklusjoner ut ifra dette, men det har gjennom periodene vært en generell trend at slike sosiale og juridiske spørsmål har blitt behandlet mens sosialistiske partier har vært i regjering. Det må derimot understrekes at Arbeiderpartiet i perioden hadde mindretallsregjering, og eventuelle vedtak trengte derfor støtte fra andre partier.

---

¹⁷⁵ Regjeringen u.å.

4.4 Ekteskapslov, mobbing og «homo» som skjellsord i Forsvaret på 2000-tallet

30 år etter avkriminaliseringen, og nesten like lang tid siden homofile hadde fått fulle rettigheter i Forsvaret, var de negative holdninger overfor homofile i Forsvaret fortsatt til stede. Samtidig som Statistisk Sentralbyrås verdiundersøkelse fra 2007 viste en sterkt økende aksept for homofili og andre moralske spørsmål, var mobbing og stigmatisering av homofili i Forsvaret fremdeles et stort problem.¹⁷⁶ I Forsvarets egen arbeidsmiljøundersøkelse fra 2007 viste tallene at mer enn 12 prosent av personellet opplevde mobbing eller trakassering på jobb. Det var dobbelt så mye som gjennomsnittet for norsk arbeidsliv i samme periode.¹⁷⁷ Dette indikerer at arbeidet som ble utført med mål om å forhindre og nedskalere mobbing i 1988 ikke lyktes – eller i alle fall ikke hadde vedvarende effekt.¹⁷⁸ Dette behøver derimot ikke inkludere diskriminering eller fordommer på bakgrunn av seksuell orientering. Uttalelsene til Forsvarets overkommando i 2002 indikerer derimot at de var kjent med at homofile kunne møte på problemer i Forsvaret. De innrømmet «at de ikke hadde noen spesiell oppfølging av homofile eller informasjon til homofilt befal eller vernepliktige».¹⁷⁹ En ytterligere bekreftelse av de negative holdninger mot homofile, i alle fall mot deres seksualitet, understrekes av reaksjonene som oppstod ved Forsvarets Forums forside av to menn som kysset i 2002.¹⁸⁰ Det ble skrevet om saken at «Ingen enkeltsak har skapt så sterke reaksjoner blant leserne. Mange uttrykte avsky over å se bildet [...] Flere krevde redaktørens avgang.»¹⁸¹ I et intervju med NRK sa en tidligere offiser at han aksepterte homofile, men ble kvalm av å se to menn kysse. Han sa også at «For oss er det ikke normalt [...]» og videre at han regnet med at det å være homoseksuell i Forsvaret ikke var så lett.¹⁸²

På 2000-tallet kunne homofile *fremdeles* bruke sin seksuelle orientering som dimisjonsårsak.¹⁸³ Dette indikerer at forholdene i Forsvaret fremdeles, tilsynelatende, ikke var lagt til rette for den homofiles trivsel. I forlengelsen av dette kan en peke på lege Naumanns uttalelser fra 1976, der han stilte seg uforstående til hvilken årsak han skulle legge til grunn dersom den homofile ønsket å dimittere.¹⁸⁴ På en side kan det vurderes hvorvidt det var det reelle hensynet til den enkelte som var i fokus. Sjefpsykiater på 1970-

---

¹⁷⁶ Krossli 2008

¹⁷⁷ Karlsen 2007

¹⁷⁸ Moss Avis 1988: 20

¹⁷⁹ Stordahl 2017

¹⁸⁰ NRK 2002

¹⁸¹ Stordahl 2022.

¹⁸² NRK 2002

¹⁸³ Nilsen 2003: 6

¹⁸⁴ Omvik 2021: 193

tallet, Arne Sund, sa blant annet at ingen skulle tvinges til tjeneste.¹⁸⁵ På den andre side kom disse uttalelser trolig fremdeles på bakgrunn av hensynet til Forsvaret selv og av praktiske årsaker. I utgangspunktet var ikke det problematiske ved dimittering på bakgrunn av mistriivsel, selve dimitteringen av den homofile. Det kan til en grad være positivt at soldater ble gitt lov til å dimittere dersom stor mistriivsel var årsaken. Problemet var å bruke «homofili» som årsak, i tillegg til det som lå til grunn for den homofiles mistriivsel.

I forbindelse med Soldataksjonen 2003 (som vil omtales senere) fremkommer det fra Forsvarets Forum at en artikkel som har vurdert holdninger og opplevelser i Forsvaret på 2000-tallet har blitt skrevet. Denne undersøkelsen har jeg ikke klart å lokalisere, men beskrivelsen av den gir inntrykk av at funnene var svært negative, og at Soldataksjonen slik ble nødvendig. Da det ikke kan oppdrives undersøkelser som har sett på diskriminering mot homofile i Forsvaret på 2000-tallet, kan undersøkelser rundt diskriminering av andre minoritetsgrupper i samme periode kanskje gi et delvis svar. Forsvarsdepartementet og dets underliggende virksomheter kom i undersøkelser gjennomført i 2004 dårligst ut når det gjaldt ansatte med minoritetsbakgrunn.¹⁸⁶ Konkrete søkertall til Forsvaret forelå ikke, og heller ikke sammenlignbare kvalifikasjoner mellom innvandrere og etniske nordmenn. Likevel kan tallene tyde på at Forsvaret ikke gjorde nok i arbeidet med inkludering og mangfold. Det er også kjent at kvinner lenge hadde vært diskriminert mot i Forsvaret når det gjaldt opptak og avansement. Er det mulig å argumentere for at det eksisterte en trend i det norske Forsvaret når det gjaldt diskriminering av minoriteter? Det er tidligere nevnt at Forsvaret kan betegnes som en mer konservativ organisasjon relativt til andre statlige organisasjoner – grunnet dets struktur og reglement. Dette kan potensielt bidra til å forklare hvorfor Forsvaret så ut til å ligge etter «resten av samfunnet» i utviklingen av mer liberale og åpne verdier. Til tross for at dette kanskje ikke kan knyttes opp mot homofile menn, er det likevel sentralt å vurdere at forsvarrets praksis fremdeles så ut til å forskjellsbehandle minoriteter. Det er derimot viktig å presisere at Forsvaret i ovennevnte sammenheng uttalte et ønske om å forbedre sin rekrutteringsprosess, slik at flere med innvandrerbakgrunn skulle få plass i det norske Forsvaret. De uttrykte også eksplisitt et ønske om mangfold i deres organisasjon.¹⁸⁷ Det kan vurderes om Forsvaret ikke var klar over hvordan deres egne rekrutteringspraksiser ikke stimulerte til mangfold. Det anses positivt også for holdninger mot homofile at de uttrykker et ønske om mangfold og inkludering.

---

¹⁸⁵ Omvik 2021: 193

¹⁸⁶ Brandi m.fl. 2004: 81

¹⁸⁷ Brandi et al. 2004: 81

Det var i perioden ikke slik at Forsvaret aktivt unngikk å søke etter løsninger på sine diskriminerende problemer. Der «problemene» så ut til å ha enklere løsninger, virket Forsvaret mer handlekraftige.¹⁸⁸ Muligens kan mangelen på direkte holdningsrettet arbeid knyttes opp mot tidligere nevnte fokus på effektivisering og hva som var praktisk. Potensielt ble ikke en ressursfordeling til holdningsrettet arbeid ansett som mulig eller praktisk nok. Likevel forekom det tiltak for å forbedre situasjonen for de homofile. I 2003 opprettet fire soldater fra tillitsmannsordningen et «homo-nettverk» kalt Glad Militær. Tiltaket fikk også positiv støtte fra forsvarsledelsen, skrives det. Nettverket skulle fungere som et samlingspunkt for homofile der de kunne dele erfaringer og opprette dialog med andre homofile. I tillegg skulle nettverket «jobbe med å spre informasjon og drive holdningsskapende arbeid.¹⁸⁹ Fra opprettelsen av dette nettverket av hadde tillitsmannsordningen i Forsvaret innledet et samarbeid med Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH).¹⁹⁰ Til tross for at dette samarbeidet alene ikke underbygger aksepterende holdninger i Forsvaret, vitner det om et forsøk på å forbedre kårerne for homofile menn i Forsvaret. Dette samarbeidet strakk seg derimot videre i 2008 til å inkludere foredrag i Forsvaret holdt av Landsforeningen for lesbiske og homofile (LLH). 2008 var første gangen de ble invitert til å holde et slikt foredrag, og det skjedde på bakgrunn av at tillitsmannsordningen (TMO) i Forsvaret ønsket «å ta opp forhold som har med seksuell orientering blant vernepliktige å gjøre.» LLH ble etter dette invitert til å holde lignende kursopplegg ved flere militærleirer i Norge, og opplevde at kursdeltagerne var genuint interesserte i å forbedre situasjonen for homofile i Forsvaret.¹⁹¹ Denne styrkede innsatsen for å spre kunnskap til vernepliktige vitner om aksepterende holdninger til homofile blant tillitsmannsordningen spesielt. Ledelsen i Forsvaret stilte seg som nevnt også positive til slike tiltak, og det kan dermed argumenteres for at det også har utviklet seg aksepterende holdninger blant det øverste organet i Forsvaret.

Flere lignende tiltak som bør nevnes i samme forbindelse er «Soldataksjonen 2003» i Forsvaret, også ledet og initiert av TMO; TMOs initiativ til ny stilling i Forsvaret; og soldater som stilte i uniform under Skeive Dager i 2007. I 2003/04 ble soldataksjonen under navnet «Samlet Styrke» lansert. Aksjonen satte fokus på de positive sidene ved mangfoldet som eksisterte i Forsvaret. Spesielt var homofile og innvandrere et viktig fokus.¹⁹² Av landstillitsvalgt i TMO for perioden, Stian Jenssen, ble blant annet formulert at:

---

¹⁸⁸ Slik som ved rekrutteringen av innvandrere over ble løsningen å organisere skolebesøk til videregående skoler med stor andel innvandrerelever og å samarbeide med innvandrersorganisasjoner. Brandt et al. 2004: 81

¹⁸⁹ Elstad 2003

¹⁹⁰ Blikk 2005

¹⁹¹ Blikk 2008

¹⁹² Brandt 2022: 126

Aksjonsgruppen mener at fokus må rettes mot mangfold som en verdi og ressurs i seg selv, samt betydningen av Forsvarets verdigrunnlag i denne forbindelse. [...] Målet med aksjonen er å skape økt aksept og forståelse for minoritetsgrupper i Forsvaret. [...] Skal vi lykkes med å skape en bedre verneplikt, en meningsfylt og en trivselsbetont verneplikt, er det helt avgjørende at den favner alle grupper i samfunnet.¹⁹³

Videre formulerte daværende forsvarssjef, Sigurd Frisvold, at:

Aksept, forståelse og likeverd mellom mennesker uavhengig av kjønn, livssyn, etnisk opprinnelse, seksuell legning og minoritetstilhørighet er en forutsetning for at en organisasjon som Forsvaret skal fungere optimalt. [...] Det er viktig at den enkelte i Forsvaret reagerer på, og slår ned på kommentarer og handlinger som kan krenke enkeltmennesket eller grupper av mennesker.¹⁹⁴

I 2005 tok TMO også initiativ til å få inn en stilling i Forsvaret som skulle jobbe med homofili som tema, men det skjedde derimot ingenting videre med denne stillingen.¹⁹⁵ Som et siste positivt bidrag verdt å nevne, fikk soldater i 2007 tillatelse til å stille i uniform under det som da kaltes «Skeive Dager».¹⁹⁶ De ulike tiltak nevnt kan bidra til å underbygge argumentet om at Forsvarets formelle holdninger kunne oppfattes som aksepterende overfor homofile menn. Forsvaret så utad ut til å jobbe mer for mangfold og inkludering i perioden, til tross for at de fremdeles uformelt så ut til å akseptere diskriminerende holdninger fra sitt personell. Det er likevel i regi av Landssekretariatet for Tillitsmannsordningen at aksjonen og de andre tiltak ble arrangert.¹⁹⁷ Med andre ord var det de vernepliktige selv som tok initiativet til å arbeide mot diskriminering. Til tross for at forsvarssjefen eksplisitt uttrykte sin støtte og anerkjennelse av prosjektet, var det derimot ikke forsvarsledelsen sitt initiativ. Støtten og forsvarssjefens uttalelser indikerer likevel positive holdninger til prosjektets fokusområder.

Til tross for at det i Forsvaret gjennom denne perioden ble forsøkt, gjennom ulike tiltak, å forhindre diskriminering, var *kulturen* i Forsvaret fremdeles det som så ut til å forklare eventuelle negative holdningstendenser. Landstillitsvalgt for vernepliktige, Magnus Sydvald, fortalt i et intervju at machokulturen i Forsvaret fortsatt opplevdes som svært utpreget. Han berettet om homofile som ble presset ut av fra Forsvaret da han tjenestegjorde i nord, men at det der han var nå var bedre forhold.¹⁹⁸ Slike funn forteller at de regionale forskjellene kanskje er mer markante enn først antatt. Det som også er

---

¹⁹³ Tillitsmannsordningen i Forsvaret 2003: 2

¹⁹⁴ Tillitsmannsordningen i Forsvaret 2003: 3

¹⁹⁵ Stordahl 2017

¹⁹⁶ Stordahl 2017

¹⁹⁷ Tillitsmannsordningen i Forsvaret 2003: 2

¹⁹⁸ Elstad 2003

nevneverdig fra samme intervju er at både Sydvolds egne opplevelser og LLHs undersøkelser, indikerte at det var de yngre menn som oftest hadde fordommer mot homofile. Sydvolds erfaring var at alder og fartstid i militæret hadde stor innvirkning på hvor liberalt synet på homofile var. Han erfarte at de mest liberale var de som hadde vært lengst i militærsystemet.¹⁹⁹ Disse funnene er motstridende fra neste tiårs: Undersøkelser gjennomført av Oxford Research i samarbeid med de norske forskerne Dag Ellingsen og Ulla-Britt Lilleaas indikerte at fordommene økte med alder. I deres undersøkelser fant en de mest liberale standpunktene hos militære menn i alderen 18-30 og de minst liberale i alderen 46-48.²⁰⁰ Hva er årsaken til at dette endret seg på så kort tid? Prediktorer for holdninger viser også at høyere alder som regel indikerer mer fordommer mot skeive personer.²⁰¹ Trolig kan det ha sammenheng med at de «unge menn» i denne perioden internaliserte sine holdninger og slik reflekterte disse i neste periode. Akkurat hvorfor det har seg slik er derimot vanskelig å svare på, når resultatene fra holdningsundersøkelser gjennomført i samfunnet for øvrig indikerte andre funn. Det kan potensielt tilskrives den mer maskuline og heteronormative kultur enn den som eksisterte i samfunnet for øvrig. Sydvold opplevde også at fordommer oppstod som et resultat av manglende kunnskap.²⁰² Dette er som tidligere nevnt et synspunkt DNF-48, LLH og andre skeive organisasjoner har fremmet gjennom periodene. Trolig kan eventuelle positive holdningsendringer inn mot neste tiår tilskrives Forsvarets samarbeid med LLH; TMOs holdningsarbeid og bevisstgjøring av de homofiles sak, i tillegg til en økende liberalisering av samfunnet for øvrig.

---

¹⁹⁹ Elstad 2003

²⁰⁰ Lilleaas & Ellingsen 2013: 89

²⁰¹ Halvorsen 2021: 23

²⁰² Elstad 2003

4.5 Sekularisering, kjønnslikestilling og fremdeles mobbing på 2010-tallet

I tiårene 2010 og 2020 eksisterer det færre kilder som fremstiller utpreget diskriminering og negative holdninger til homofile i Forsvaret. En kan anta at dette betyr at aksepterende, eller i alle fall ikke utpregede negative, holdninger til homofile i disse år har blitt normalen. Dette underbygges blant annet av at Forsvarets veiledning i skikk og bruk fra 2014 inkluderer legning som en del av den sammensatte gruppen man skal ha respekt for;²⁰³ at uniformerte soldater fikk tillatelse til å gå i Oslo Pride i 2014; og at Forsvaret deltok med egen stand i Pride Park i 2017.²⁰⁴ Dette fungerer som en indikasjon på at formelt var holdningene til homofile i Forsvaret i mye større grad enn før, positive.

En sterk indikasjon til holdningsendring i Forsvaret skapes av deltagelsen til uniformerte soldater, og at Forsvaret hadde egen stand i Pride-paraden, i løpet av dette tiåret. Det gir uttrykk for at Forsvaret søkte etter og anerkjente mangfold, og også at de ønsket å vise dette. Landstillitsvalgt fra Forsvarets tillitsmannsordning sa i 2017 at «Det er viktig å vise ved handling at Forsvaret er en åpen og inkluderende organisasjon. [...] Et mangfoldig forsvar er et sterkere forsvar.»²⁰⁵ Det som derimot legges merke til er at forsvarssjefen selv ikke har deltatt i paraden fram til da.²⁰⁶ Det ville skapt et sterkere inntrykk av inkludering, dersom forsvarsledelsen selv stilte opp. Det legges også merke til at det i de to siste tiår har sett ut til å være TMO som har hatt hovedansvar for de fleste tiltak som gir uttrykk for positive holdningsendringer overfor homofile.

For videre understreking av positive holdninger som kommer til uttrykk i tiåret, er inkluderingen av «legning» i kapitlet om militær høflighet av relevans. I *Veiledning i skikk og bruk for Forsvaret* stod det eksplisitt formidlet at «bannskap og ubehagelige ord og uttrykk skal unngås i alle sammenhenger.»²⁰⁷ Dette stod i forbindelse med at Forsvaret i de senere år har fått et større mangfold, som inkluderer forskjeller innen både kjønn, hudfarge, språk, religion og seksuell orientering. Det er eksplisitt nevnt at det skal benyttes omtanke i sin ordlegging, for å ikke fornærme noen direkte eller indirekte.²⁰⁸ Det blir gjennom dette tydelig at retningslinjene til Forsvaret da la opp til anti-diskriminering, og dette kan tyde på positive holdninger mot de grupper som refereres til i denne sammenheng. Likevel indikerer ikke retningslinjer en reell inkluderende tilnærming til

---

²⁰³ Forsvaret 2014. 2001-versjonen derimot inkluderer ikke legning i samme kontekst (Forsvarets overkommando 2001)

²⁰⁴ Stordahl 2017

²⁰⁵ Stordahl 2017

²⁰⁶ Stordahl 2017

²⁰⁷ Bergersen & Eide 2014: 8

²⁰⁸ Bergersen & Eide 2014: 8

homofile i hverdagspraksis, men det gir inntrykk av at forsvarsledelsen ønsket dette skulle være praksis for alle. Det indikerer også en positiv utvikling innenfor holdninger, da 2001-versjonen av veiledningen kun inkluderte «kjønn, hudfarge, religion, språk osv.» og referer kun til legning i forbindelse med «opptreden i utlandet». ²⁰⁹

Til tross for at holdningene til homofile i Forsvaret i større grad enn de tidligere undersøkte periodene var positive, var ikke alle funn tilsvarende. En holdningsundersøkelse om likestilling i Forsvaret i 2013 tok også for seg noen spørsmål angående mulige homofobiske holdninger. Spørsmålet som ble stilt spurte etter respondentenes holdning til den nye ekteskapsloven som tillatte homofile å gifte seg. ²¹⁰ Undersøkelsen viste at militære menn i alderen 31-45 i større grad hadde homofobe holdninger enn samme aldersgruppe utenfor Forsvaret, der opp mot 30 prosent indikerte negative holdninger. ²¹¹ Dette underbygger tidligere påstander om at Forsvaret står i en særstilling i forhold til samfunnet utenfor i spørsmål om holdninger til homofile. Studien gjennomført i samarbeid med Oxford Research viste videre at menn i alderen 18-30, både i og utenfor militæret, generelt hadde færre respondenter som uttrykte negative holdninger til spørsmål vedrørende homofili enn den eldre gruppen. Det var kun marginale forskjeller mellom militære og ikke-militære menn, der henholdsvis ca. 15 og ca. 20 prosent uttrykte negative holdninger. ²¹² Likevel er det interessant her å se at den *militære* gruppen med menn fra 18-30, hadde lavest responsrate av negative holdninger til homofile. Høyest andel av negative holdninger i forbindelse med spørsmålet fantes i gruppen med militære menn i alderen 46-48 år, der over 30 prosent svarte at de «ikke liker» den nye loven. ²¹³ Positiv respons til spørsmålet utgjorde blant militære menn i alderen 18-30 ca. 50 prosent; i aldersgruppen 31-45 ca. 40 prosent; og 46-48 rett i overkant av 30 prosent. De resterende i alle grupper svarte at det var de «Ikke opptatt av». ²¹⁴ Det er viktig å nevne i forbindelse med undersøkelsen at netto svarraten blant menn i militæret kun var 35%, mens det for den andre gruppen var så lite som 25%. ²¹⁵ Dette skaper usikkerhet rundt funnene, og de må derfor behandles med varsomhet. Likevel kan det gi indikasjoner til tendenser som eksisterte i Forsvaret i perioden. Da det derimot ikke eksisterer tidligere holdningsundersøkelser om homofili blant Forsvarets ansatte og vernepliktige, er det vanskelig å argumentere sikkert for en relativ holdningsendring fra tidligere perioder, eller til nåværende periode, i denne sammenheng. For aldersforskjellen finnes derimot en forklaring presentert i studiene:

---

²⁰⁹ Forsvarets overkommando 2001: 11, 13

²¹⁰ Svaralternativene var: «Liker», «liker ikke» og «Ikke opptatt av»

²¹¹ Ellingsen & Lilleaas 2014: 136

²¹² Ellingsen & Lilleaas 2014: 136

²¹³ Ellingsen & Lilleaas 2014: 136

²¹⁴ Ellingsen & Lilleaas 2014: 136

²¹⁵ Lilleaas & Ellingsen 2013: 89

Både yngre og eldre menn i militæret har en overvekt av det man i Norsk Monitor kaller «materialister». De yngre er mer moderne innstilt enn de eldre. Den tradisjonelle materialistiske kulturen er opptatt av økonomisk trygghet og vekst framfor personlig utvikling og miljøhensyn. Man skal bøye seg for autoriteter, beherske sine følelser og ikke skille seg ut. Den moderne materialistiske kulturen har konsum og anskaffelse i fokus. Man er mindre opptatt av lover, regler og moral enn i de andre kulturene. Risikotaking er akseptert, teknologiske nyvinninger mottas med begeistring.²¹⁶

Denne forklaringen kan også dermed bidra til generaliseringsmulighet for tidligere perioder. Menn i alderen 31-48 i militæret viste i større grad negative holdningstendenser overfor spørsmål knyttet til homofili. Det er sannsynlig å tenke at disse holdninger reflekterte mer «vanlige» holdninger i Forsvaret før, ettersom disse respondentene trolig har vært i Forsvaret over lenger tid, og potensielt slik reflekterer etterhengende holdninger og praksiser. Videre er et svært interessant funn fra samme studiet at til forskjell fra befolkningen utenfor, var det et «nesten totalt fravær av menn med mer moderne, idealistiske holdninger i militæret.»²¹⁷ Dersom dette skulle stemme, vil det være rimelig å anta at den tregere utviklingen i holdningsendringer i Forsvaret relativt til samfunnet utenfor, delvis har forekommet som et resultat av denne manglende moderniseringstendensen innad i Forsvaret.

Under Landskonferansen 2010²¹⁸ ble det konkludert med at vernepliktsforvaltningen i Forsvaret ble nedprioritert innenfor den faglige utdanningen i Forsvaret. Personellforvaltningen ble derimot høyt prioritert og der viste Forsvaret god kompetanse. Det ble kritisert at TMO hadde måttet behandle spesielt mange saker av feilaktig forvaltning av vernepliktige de siste årene, relativt til tidligere år.²¹⁹ Mangelfull opplæring i vernepliktsforvaltning kan bidra til å forklare hvorfor flere homofile vernepliktige opplevde fordommer. Dersom deres befal og/eller andre overordnede ikke hadde fått den opplæringen de behøvde for å forvalte de vernepliktige på en god og ansvarsfull måte, kunne det være større sannsynlighet for misforståelser og feiltrinn i møte med grupperinger som er underrepresentert.

Vernepliktsundersøkelsen fra 2017 viser også at det fremdeles i Forsvaret var signifikante problemer med mobbekultur.²²⁰ Det er i utgangspunktet ikke formulert at mobbingen retter seg mot homofile. I stedet representerte som regel mobbingen problematiske holdninger mot kvinner og femininitet, der 16 prosent av jentene i ovennevnte undersøkelse svarte

---

²¹⁶ Lilleaas & Ellingsen 2013: 89

²¹⁷ Lilleaas & Ellingsen 2013: 89

²¹⁸ Det høyeste samarbeidsorganet til Tillitsmannsordningen i Forsvaret (TMO)

²¹⁹ Tillitsmannsordningen i Forsvaret 2010: 50

²²⁰ Omvik 2021: 458

at de hadde opplevd seksuell trakassering i Forsvaret.²²¹ Slike handlinger kan være utelukkende knyttet til en mangelfull forståelse av moral, negative holdninger til kvinner, eller det kan innebære negative holdninger til det som knyttes opp mot feminitet. Dersom sistnevnte skulle være tilfelle er det mulig å trekke paralleller til mobbing mot homofile. Det er derimot vanskelig å avdekke informasjon om slik mobbing. Det som likevel fremkommer er enkelte uttalelser om manglende nulltoleranse for mobbing og diskriminering reelt.²²² I Forsvarets veiledning, nevnt over, kommer det tydelig fram at nedsettende og diskriminerende ord ikke var akseptert i Forsvaret. Likevel kan det for enkelte virke som at nulltoleransen for slik diskriminering ikke ble praktisert fullt ut innad i Forsvaret. I forbindelse med trakasseringssakene uttrykte også ansatte i Norsk Tjenestemannslag (NTL)²²³ at «Forsvarssjefen må erkjenne at det en ukultur [i Forsvaret]». Forsvarssjefen svarte med at det var et utvalg ansatte, og hverken en ukultur eller et strukturelt problem, som var skyld i situasjonene. Det ble lagt vekt på at tiltak mot mobbing og trakassering har blitt iverksatt over de siste årene.²²⁴ Til tross for uttrykte mål om nulltoleranse for mobbing, er det problematisk at Forsvaret ikke anerkjente ukulturen som tilsynelatende hadde vært et problem over lang tid. Slike uttalelser gir vekt under påstander om at retningslinjene utad ikke følges opp internt.

En mulig parallell til ukultur og den maskuline kulturen i Forsvaret kan utledes fra begynnelsen av dette tiåret. Saken har ingen tilknytning til homofiles situasjon, men er relevant for å underbygge de ovennevnte påstander. Det ble stor sak da uttalelser fra sjefen og soldatene i Telemarksbataljonen i Afghanistan ble publisert i 2010. Sjefen for bataljonen mente at selve hensikten med å være i Afghanistan var å drepe, mens soldatene hadde uttalelser der de satte drap i et sammenligningsforhold med sex, og beskrev det som «bedre enn å knulle».²²⁵ Til tross for at dette ikke innebærer fordommer mot homofile på noe vis, er det sentralt å presentere den usunne macho-kulturen som eksisterte i denne bataljonen. Det gir uttrykk for mangel på etiske refleksjoner og moral, og kan slik vurderes om det har sammenheng med fordommer og diskriminering av underrepresenterte grupper i samfunnet. Det kan ikke konkluderes med, men er likevel en vurdering. Det må også anerkjennes at denne bataljonen kun representerte en svært smal representasjon av Forsvaret.

---

²²¹ Omvik 2021: 458

²²² Carlsson 2018

²²³ Den største fagforeningen for sivilt ansatte i Forsvaret

²²⁴ Omvik 2021: 458

²²⁵ Johansen et al. 2010

4.6 Norge, et land uten fordommer og diskriminering på 2020-tallet?

Sammenlignet med 1970-tallet er 2020-tallet naturligvis på et motsatt ytterpunkt når det gjelder holdninger til homofile i Forsvaret. Også i forhold til de andre tiår kan en se endringer i Forsvarets praksis og retningslinjer utad. Et av Forsvarets grunnverdier i 2023 er respekt; som ikke skiller på grunnlag av kjønn, etnisk bakgrunn, religion eller legning. I tillegg uttrykkes det videre i verdigrunnlaget til Forsvaret at menneskeverdet er viktig, og at Forsvaret ønsker å speile samfunnets mangfold.²²⁶ Mobbing, negative holdninger og diskriminering i forbindelse med homofili settes i mye mindre grad enn tidligere tiår i kontekst med Forsvaret i mediene etter 2020. Likevel viser enkelte artikler at det eksisterer en opplevelse av fordommer i Forsvaret fremdeles. Blant annet mener offiser Amund Persen, som selv er homofil, at Forsvaret fremdeles er «der at det er ok å være homofil så lenge man ikke gjør så mye ut av det.»²²⁷ Fremdeles på 2020-tallet kan det i tilfeller trekkes paralleller tilbake i tid der det ble forventet at den homofile skulle være «usynlig» under arbeidet i Forsvaret. Til tross for at retningslinjene og grunnverdiene ser ut til å være på plass på 2020-tallet, eksisterer det fremdeles blant homofile en opplevelse av fordommer. Det er markant færre tilfeller av konkrete episoder som trekkes frem, og viser en positiv holdningsendring, men disse inntrykkene har likevel et grunnlag i noe. I den grad de kan oppfattes gjeldende et tiår senere, viser tall fra 2013 også at holdninger i Forsvaret i større grad enn utenfor er negative til homofile problemstillinger. Det er liten tvil om at det har skjedd en positiv holdningsendring fra de siste tiår. Kan kulturen i Forsvaret bidra til å sinke den positive holdningsutviklingen i Forsvaret? Men kan Jaabæks påstander om en maskulin kultur, en manglende moderniseringsprosess; og Eides innrømmelser om at Forsvaret henger etter utviklingen i samfunnet for øvrig fremdeles holde stand i 2020? Det kan til en viss grad se slik ut.

Trakasseringssakene som har blitt dekket i media de siste årene, har skapt et noe uheldig bilde av Forsvarets holdninger til blant annet likestilling. Det vitner i tillegg til en fremdeles eksisterende ukultur i Forsvaret. Trakasseringen er rettet mot kvinner, ikke homofile, men kan likevel fortelle noe om moralske verdier og holdninger. Den mannsdominerende og maskuline kulturen som preget Forsvaret i tidligere perioder, er fremdeles tilstedeværende. Denne påstanden underbygges videre av ekspert på kjønn og likestilling i Forsvaret, oberstløytnant Lena Kvarving. Hun mener at det finnes mye bevis på en ukultur i Forsvaret, og at løsningen er en opprensning i ledelsen.²²⁸ Tidligere har en sett at idealet om

---

²²⁶ Forsvaret 2022a

²²⁷ Wiik-Hansen 2021

²²⁸ Svendsen et al. 2022

maskulinitet og heteronormativitet har gått utover den homofile mann i Forsvaret. Spesielt bør det anses som bekymringsverdig når det blir skrevet at disse varslingssakene heller ikke tas på alvor.²²⁹ Forsvarsdepartementet ba i 2022 forsvarssjefen om å utarbeide en rapport om varsling i Forsvaret. Dette kommer som resultat av at Forsvaret i 2022 mottok svært mye kritikk for deres håndtering av varslingssakene.²³⁰ Da det fremdeles ser ut til å være manglende respekt for kvinner i Forsvaret på 2020-tallet, kan det tenkes at standarden for hva en «god soldat» bør være fremdeles til en grad oppfattes som "motsatt av feminin". Slik kan det videre vurderes om også den homofile minoriteten fremdeles faller utenfor en slik sosialkonstruert standard for hva en god soldat skal være. Samtidig er det vanskelig å generalisere funnene til også å gjelde homofile, da eksempler på homofil trakassering ikke foreligger. Likevel skal noen eksempler under vise at «homo» som skjellsord og opplevelser av å «burde» skjule sin legning fremdeles eksisterer på 2020-tallet i det norske Forsvaret.

I utvidelsen av den tidligere påstand om en fremdeles eksisterende ukultur i Forsvaret, tilbyr ovennevnte Lena Kvarving et perspektiv der Forsvaret forsøker å skjule uheldige statistikker og problematikker fra samfunnet.²³¹ Det refererte tilfellet handlet om trakasseringstatistikk i Forsvaret. Dersom dette stemmer, er det svært problematisk å skulle si noe sikkert om de reelle forholdene for homofile i Forsvaret. Det eksisterer tilsynelatende heller ingen undersøkelser av disse forhold, men dersom en slik studie skulle gjennomføres, er det slik at en burde en stille seg skeptisk til resultatene? Gjennom slike praksiser blir en nødt til å vurdere om de forhold mediebildet og Forsvaret presenterer er reelle for hva som *faktisk* skjer innad. Både Kvarving og Persen refererer til en ukultur i Forsvaret basert på henholdsvis holdninger til kjønn og til homofile. Forsvarsledelsen selv ser ikke ut til å adressere disse problemer. Kommer dette av at ledelsen ikke er klare over problemenes eksistens eller at de unngår å anerkjenne dem? Trakasseringssakene ble derimot anerkjent, men som det framkommer, ifølge Kvarving, ble det lagt ned mer arbeid i å presentere statistikken på en fordelaktig måte for Forsvaret enn å anerkjenne problemet og vurdere tiltak. Dette blir naturligvis en digresjon til oppgavens problemstilling, men er likevel et interessant funn og problematiserer mulighetene til å avdekke de reelle forhold i Forsvaret.

Kvarving peker på at ledelsen i Forsvaret fungerer som en hindring til forsøk på å fjerne ukulturen i Forsvaret.²³² Det er derimot vanskeligere å finne konkrete beskrivelser av hvordan forholdene er blant de lavere deler av forsvarshierarkiet. I et forsøk på å vurdere

---

²²⁹ Røislien 2022

²³⁰ Prop. 1 S (2022-2023): 119

²³¹ Svendsen et al. 2022

²³² Svendsen et al. 2022

holdningstendenser på 2020-tallet, har Bufdirs siste nasjonale holdningsundersøkelse kommet til nytte. I 2022 rapporterte over 60 prosent positive holdninger til skeive personer. Én av tre svarte nøytralt, mens ca. 10 prosent ga uttrykk for negative holdninger til skeive. Fra undersøkelsen framkommer det at det er bifile menn som er mest utsatt for negative holdninger, deretter homofile menn. I den grad en kan generalisere funn fra holdningsundersøkelsen gjennomført av Lilleaas og Ellingsen i 2013, kan en også anta at gruppen som rapporterer negative holdninger til homofile menn i Forsvaret er noe høyere enn for resten av befolkningen. Videre relevant for Forsvaret, kan rapporteringen av vitsene på homofiles bekostning også være. Fremdeles i 2022 ble det rapportert at én av fire av de spurte i en undersøkelse til Bufdir innrømmet at de i løpet av de siste 12 månedene hadde vitset om homofile.²³³ En kan ikke trekke den direkte konklusjonen at de samme personene har negative holdninger mot homofile, men det viser likevel en mangel på omtanke og forståelse. Slike vitser kan trolig for den enkelte homofile oppleves og oversettes som negative holdninger, til tross for at det ikke nødvendigvis er ment slik. Dette kan potensielt også fungere som en del av forklaringen på hvorfor flere homofile fremdeles på 2020-tallet opplever at det eksisterer fordommer og negative holdninger mot homofile i Forsvaret. Generaliseringen fra undersøkelsen til også å gjelde Forsvaret er en subjektiv antagelse, men det er trolig en legitim en. Offiser Amund Persen beretter blant annet om at «homo» som skjellsord fremdeles er utbredt på arbeidsplassen.²³⁴ Det kan tenkes at slike skjellsord i tilfeller også benyttes på en spøkefull måte, men det bidrar likevel til å skape stigmatisering. Offiseren som intervjues i denne artikkelen mener personlig at Forsvaret i 2021 fremdeles henger etter når det gjelder holdninger overfor homofile. Han peker på mangel på undervisning og en holdning som uttrykker «at det er ok å være homofil så lenge man ikke gjør så mye ut av det.»²³⁵ Den manglende opplæringen og den tilsynelatende uformelle aksepteringen av nedsettende ord mot homofile, viser at det fremdeles eksisterer forbedringspotensial for Forsvaret med tanke på holdninger.

Der det over har blitt pekt på negative tendenser i holdningsendringen, må det også overveies de positive trekkene ved utviklingen. Forsvarets fokus på mangfold har i løpet av 2020-tallet blitt utpreget. I Forsvarets verdigrunnlag uttrykkes et ønske og et mål om å speile samfunnets mangfold. I Forsvarets egen avis «Forsvarets Forum», har det også de siste årene blitt publisert en rekke artikler der *mangfold* i Forsvaret er i sterkt fokus.²³⁶ Dette mangfoldet inkluderer både kjønn, legning, etnisitet og religion m.m., og det er tydelig at inkludering har blitt et svært viktig mål. Til tross for at homofile ikke direkte er

---

²³³ Bufdir 2022: 5

²³⁴ Wiik-Hansen 2021

²³⁵ Wiik-Hansen 2021

²³⁶ Huynh 2020; Eisenträger 2020; Kvarving 2021; Lågøy 2022; Eriksen 2022

nevnt, utenom i én av disse artiklene,²³⁷ kommer det tydelig frem at de er inkludert under betegnelser som «seksualitet» og «seksuelle minoriteter».²³⁸ Det er uavhengige personer som er forfattere for disse artiklene, ikke representanter for Forsvaret ledelse, men Forsvarets medier reflekterer likevel en del av Forsvaret. Likevel uttrykker Forsvarets verdigrunnlag at dette er noe som også er relevant for forsvarsledelsen. Det anses videre svært positivt at Forsvaret de siste årene har deltatt i Pride-paraden, og også hatt sin egen stand, som fremkommer fra en likestillingsredegjørelse i 2021.²³⁹ Forsvarssjefen deltok også selv i Pride-paraden i 2021. Dette kan indikere at Forsvaret som organisasjon stiller seg positive til sitt homofile personell.²⁴⁰ Videre fremkommer det også at landsstyremøtet for tillitsvalgte i Forsvaret vedtok å jobbe med mangfold i soldataksjonen for 2022.²⁴¹ Om ikke annet, vitner dette om at de tillitsvalgte i Forsvaret er i enighet om at mangfold er noe som er viktig for Forsvaret. De tillitsvalgte kan trolig i større grad reflektere etablerte holdninger blant medsoldater enn forsvarrets ledelse kan, og slik kan det tolkes at holdningene til homofile på 2020-tallet i mye større grad enn før er positive. At soldataksjonens fokus er mangfold, vitner derimot om at dette er et område som fremdeles krever arbeid innad. I utvidelsen av Forsvarets endrede holdninger til mangfold i løpet av perioden, presiserer formuleringen: «Hvilket kjønn du er, eller hvem du elsker, definerer ikke om du kan forsvare Norge», som finnes på Forsvarets hjemmeside, et bredt inkluderingsperspektiv.²⁴² Både lege Kjetil Høye og forsvarssjef Eirik Kristoffersen uttrykker også dette perspektivet:

Ved å delta på Pride viser Forsvaret at vi ønsker mangfold, og at vi vil ivareta skeive og transpersoner. Vi viser at vi legger forholdene til rette for at de kan tjenestegjøre hos oss, som alle andre.²⁴³

I Forsvaret er vi alle avhengige av hverandre. Enten det er sivilt ansatte, befal, vernepliktige inne til førstegangstjenesten, offiserer eller folk som er styrkedisponert i Forsvaret. Vi skal behandle alle med den respekten mennesker fortjener, uavhengig av tro, livssyn, bakgrunn, kjønn eller legning.²⁴⁴

I utvidelsen av argumentet om at Forsvaret i dag praktiserer inkludering, fører Forsvaret i 2023 en aktiv politikk på «å være en attraktiv arbeidsplass for hele befolkningen [og] å få

---

²³⁷ Huynh 2020; Eriksen 2022

²³⁸

²³⁹ Forsvaret 2021: 3

²⁴⁰ Forsvaret 2021: 3

²⁴¹ Morud 2021

²⁴² Westermann 2021

²⁴³ Westermann 2021

²⁴⁴ Westermann 2021

flere kvinner i ledende stillinger, både sivile og militære.²⁴⁵ Til tross for at Forsvaret ikke utelukkende lykkes med å opprettholde en «attraktiv» arbeidsplass for hele befolkningen til alle tider, vitner politikken deres om at det har skjedd en signifikant holdningsendring fra de tidlige tiår i denne fremstillingen. Sistnevnte mål har de også til en grad lykkes med. Av de fire øverste sjefer under Forsvarssjefen er to av dem kvinner: Sjefen for militærmisjonen i Brüssel, Louise Dedichen, og sjefen for Forsvarsstaben, Elisabeth Natvig.²⁴⁶ Dette er til tross for at kvinner kun utgjør 20 prosent av Forsvarets personell.²⁴⁷ De går nå aktivt inn for å «fremme likestilling og hindre diskriminering.»²⁴⁸ I tillegg har Forsvaret per i dag også et eget likestillings- og mangfoldsutvalg (LUV), som skal «følge opp handlingsplan for mangfold, likestilling og kjønnsbalanse ved Forsvarets høyskole (FHS).²⁴⁹ Dette indikerer et økt fokus på mangfold fra tidligere perioder. Dog ikke direkte nevnt homofile, innebærer dette forhåpentligvis også at homofile også vil få den oppfølgingen de tidligere ikke har fått. Årsrapporten fra LUV i 2021 indikerte at de ansatte ønsket mer informasjon om holdninger til homofile, og at dette slik kan oppfattes som en aktuell problemstilling i Forsvaret fortsatt.²⁵⁰ Likevel vitner disse tiltak og retningslinjer om en positiv utvikling av likestilling og mangfold i Forsvaret, og argumenterer videre for at Forsvaret i dag har mer aksepterende holdninger deres underrepresenterte grupper, deriblant homofile menn.

Kildeomfanget forbundet med homofile i Forsvaret har i de siste tiår minket betydelig. Slik er det også naturlig at de siste delkapitler er mindre omfattende enn de første. Konklusjoner blir i disse tiår mer basert på spekulasjoner, og det faglige holdet i disse er ikke like sterke som tidligere år. Likevel kan den minkende tilgjengeligheten av slike saker i media, fungere som en indikasjon på at diskrimineringen også har minket, og at holdningene i realiteten er endret. Mye kan bygge oppunder denne påstanden. Likevel er det grunn til å undersøke tematikken nærmere for å kunne etablere sikrere fakta på at forholdene reelt er bedre i Forsvaret for homofile i dag. Det forekommer fremdeles tilfeller der homofile ikke føler seg akseptert og respektert i det norske Forsvaret. Dette tyder på at videre undersøkelser av kvalitativ natur vil være av betydning. I tillegg er det et poeng at utledningene for de siste to tiår vil preges av vanskene med å se tendenser i egen samtid. Det vil i ettertiden trolig bli lettere å peke på konkrete og tydeligere endringer i holdninger.

---

²⁴⁵ Forsvaret 2022b: 17

²⁴⁶ Forsvaret 2023

²⁴⁷ Forsvaret 2021

²⁴⁸ Forsvaret 2022b: 17

²⁴⁹ Forsvaret u.å.(d)

²⁵⁰ Forsvarets høyskole 2021: 5

Kapittel 5: Avsluttende diskusjon

5.1 På hvilke måter har det forekommet en holdningsendring mot «homofile i Forsvaret» i perioden 1970-2023?

Det må igjen anerkjennes at kildematerialet er mangelfullt uten innsyn i Forsvarets egne arkiver. Kildene som er tilgjengelige kan likevel argumentere for at holdningsendringen mot homofile i Forsvaret har vært signifikant fra 1970 og frem til i dag. Fra 1970-tallets fordommer, sykeliggjøring, men også avkriminalisering og fulle rettigheter for homofile i Forsvaret, til et 2022 der Forsvaret og forsvarssjefen selv deltar i Pride-paraden. Det har vært en skiftning fra formell diskriminering med udyktighetsstempelen og klassifiseringen av homofili som mental forstyrrelse, mot en mye mer inkluderende organisasjon som nå formelt fører en politikk av ikke-aksept for diskriminering på bakgrunn av legning. Representasjonen av homofili som «problem» har vært tilstedeværende under flere deler av perioden. Representasjonen ser ut til å ha endret seg i tråd med holdningene til homofili. Formelt ble homofili fra tidlig i denne perioden definert som et problem for Forsvarets effektivitet, i tillegg til som en risiko for norsk utenriksarbeid. Uformelt viser meningsinnlegg fra de tidligere tiår at homofili ble ansett som et problem for medsoldater, basert på forestillinger av den homofile som et utelukkende seksuelt vesen. En representasjon av homofili som problem som varte over lenger tid beskrev legningen som et problem for den enkelte homofile soldat, da homofili fremdeles i tilfeller kunne benyttes som årsak for dimisjon. De siste registrerte tilfeller av dette skjedde så sent som på 2000-tallet.

Holdningsendringene i perioden kan beskrives som en gradvis prosess med tilfeller av rask endring og lenger perioder av stagnasjon. Der de juridiske holdningene kan defineres som uttrykk for de raske endringene, kan de sosiale og uformelle holdninger representere de holdninger som har undergått en tregere utvikling. 1980-tallet og frem til 2000-tallet kan generelt vurderes som en mer stillestående periode når det gjelder sosiale holdningsendringer mot homofile i Forsvaret. I denne perioden så det ut til å være en utbredt og uformell aksept for homofobisk språkbruk og oppførsel i Forsvaret. Fra 1970-tallet av så mobbingen ut til å avta i alvorsgrad. Der det før 1980-tallet ble rapportert om tvangsonanering og voldtekt av homofile, forekom mobbingen etter 2000-tallet tilsynelatende mest i form av språklig diskriminering og utenforskap. Forsvaret sluttet i løpet av 1980-tallet fullt ut med klassifiseringen av homofili som sykdom. 1990-tallet førte med seg endringer innenfor varige samboerskap for homofile i Forsvaret. Der holdningene til homofile i de tidlige deler av perioden hadde inkludert både formell og uformell

diskriminering, har de senere perioder vært «begrenset» til den uformelle diskrimineringen. Fra og med endringene i familiepolitikken til å inkludere homofilt samboerskap, har diskrimineringen i størst grad foregått i homofobisk språkbruk og sjikanering. Utgangspunktet for holdningene hadde også gjennomgått en forandring. I de tidligere faser var det i hovedsak forsvarsledelsen som bedrev den formelle og uformelle diskriminering. For medsoldatene kjent fantes det få homofile i Forsvaret, da de åpne homofile stort sett ble klassifisert som udyktige. Dersom legningen deres ble røpet derimot, var saken ofte en annen. Etter hvert har den uformelle diskrimineringen trolig i ulik grad eksistert både blant vernepliktige og annet personell. De homofobiske tendenser ser ut til å strekke seg utover 2000- og 2010-tallet, men til forskjell fra de tidligere perioder ser det ut til å være mindre aksept for slike fordømmer. Det har blant annet blitt innført tiltak for opplysningsvirksomhet og samarbeid med skeive organisasjoner; soldataksjonen; tillatelsen til å gå uniformert i Skeive Dager og Pride-paraden. Disse tiltak har også forsvarsledelsen støttet. Det må likevel anerkjennes at inkluderende mål utad ikke nødvendigvis garanterer for en inkluderende tilnærming i Forsvarets hverdagspraksis. Retningslinjer og regler er ikke ekvivalent med faktiske forhold, noe store deler av denne perioden har vist. Flere ting kan tyde på at det fremdeles i dag eksisterer en ukultur i Forsvaret. Det oppleves ikke av alle homofile som trygt å være åpen om sin legning, i fare for utestenging,²⁵¹ og det forekommer fremdeles stigmatisering ved bruk av «homo» som skjellsord. Dette er en problematikk som er svært relevant dersom Forsvarets grunnverdier skal ha reell betydning for deres personell og vernepliktiges hverdag.

5.1.1 Årsaker til holdningsendring og manglende holdningsendring

Det er blitt vurdert ulike årsaker til disse endringene, og en sentral antagelse er at de juridiske holdningene har hatt stor innvirkning for homofiles rettigheter og levekår i Norge og i Forsvaret. Trolig kan disse ha påvirket både de faglige, politiske og sosiale og kulturelle holdninger. Denne antagelsen støttes av forskning som viser at lovgivning kan påvirke befolkningens holdninger.²⁵² I Norge, hvor også undersøkelser indikerer at tillit til myndigheter er sterk sammenlignet med andre europeiske land, er det desto mer trolig at lovgivning har sterk påvirkningskraft på holdninger.²⁵³ Det er likevel viktig å bemerke at lovendringer ikke alene kan stå for motvirkningen av fordømmer i samfunnet.²⁵⁴ Det må i tillegg vurderes muligheten for at denne påvirkningen kan ha hatt motsatt retning: At den juridiske holdningsendringen heller har *reflektert* den sosiale og kulturelle, i stedet for å

---

²⁵¹ Kvarving 2022; Wiik-Hansen 2021

²⁵² Aksoy et al. 2020:

²⁵³ Kleven 2016

²⁵⁴ Meyer 2016: 1358

ha *formet* den. Det kan ikke trekkes direkte paralleller til Forsvarets holdningsendring, men deres praksiser har, om ikke annet, måttet endres gjennom de juridiske holdningsendringene i Norge.

En annen viktig faktor for holdningsendringen er som nevnt det sterke presset og opplysningsvirksomheten fra skeive organisasjoner og personligheter. I de begynnende faser hadde dette presset trolig større innvirkning på de juridiske holdninger. Etter hvert som samarbeid ble innledet blant annet mellom LLH og Forsvaret, er det likevel sannsynlig at ny kunnskap og dialog skapte grobunn for mer aksepterende holdninger til homofile i Forsvaret. En tidlig aktivitet og igangsetting av tiltak for å bedre de negative holdningene i Forsvaret har også Forsvarets tillitsmannsordning stått for. Tilsynelatende har denne ordningen vært viktig for holdningsarbeidet i Forsvaret. Tillitsmannsordningen i Forsvaret kan argumenteres for å ha vært mer viktige for holdningsendringene enn forsvarsledelsen. Utviklingen har vist at selv om forsvarsledelsen har kommet med uttalelser om mangfold og respekt; endrede retningslinjer og verdigrunnlag med inkluderende språk og deltatt i Pride, har tillitsmannsordningen i stor grad stått for de aktive holdningsendrende tiltak.

Den sene utviklingen, relativt til samfunnet for øvrig, av aksepterende holdninger til homofile i Forsvaret kan trolig tilskrives den mannsdominerte og maskuline kulturen. Som tidlig nevnt i oppgaven, er kjønn en av prediktorene for holdninger til skeive personer. Flere studier viser at menn har en større tendens til å ha negative holdninger mot skeive enn kvinner.²⁵⁵ Forsvaret er en svært skeivfordelt organisasjon med tanke på kjønn. I 2021 utgjorde kvinner 20 prosent av organisasjonen,²⁵⁶ og de har i alle tidligere perioder utgjort en mindre andel enn dette. Da menn generelt har mer negative holdninger mot homofile, og studier ser ut til å bekrefte at militære menn har mer negative holdninger enn ikke-militære menn, er det naturlig at det eksisterer mer negative holdninger mot homofile i Forsvaret enn samfunnet utenom. Den svært stabile mannsdominerte, maskuline og heteronormative kulturen har trolig bidratt til at utviklingen av aksepterende holdninger har tatt så lang tid. Denne kulturen har tilsynelatende gjort det vanskelig for den homofile å aksepteres i det norske Forsvaret. Løsningen anses i enkle trekk som en nedtoning av det maskuline i opplæringen. Likevel viser tilfeller med blant annet hærens behov for et tett fellesskap og motivasjon for å delta i krig og nærkamp at en enkel løsning kan vise seg vanskelig. Det burde derimot være mulig å skape en løsning som både skaper samhold i gruppen og motivasjon for å beskytte landet vårt, uten at det går på bekostning av inkluderende holdninger mot minoriteter.

---

²⁵⁵ Herek, 2002; Hicks & Lee, 2008; Ciocca et al., 2017; Copp & Koehler, 2017; Silvaggi et al., 2019

²⁵⁶ Forsvaret 2021

Det norske samfunnet har, i større grad enn Forsvaret, vært i utvikling under hele denne perioden. Tilflytting av ulike nasjonaliteter, kvinnefrigjøringen, den seksuelle revolusjon, holdningskampanjer og opplysningsvirksomhet rundt en rekke tematikker m.m. har trolig vært store årsaker til at det norske samfunnet har utviklet svært liberale holdninger til mange sosiale problemstillinger, deriblant homofili. Dette må sees i sammenheng med utviklingen i Forsvaret. Til tross for at Forsvaret, som nevnt, ser en tregere utvikling av de samme liberale holdninger, forekommer det likevel en utvikling. De sosiale og kulturelle holdningene, sammen med de juridiske, bidrar til å påvirke Forsvarets praksiser og forventningene til dem som organisasjon. Forsvaret skal beskytte norske verdier og folk, og slik skal det også reflektere disse verdiene og menneskene. Retningslinjene og reglene er per i dag på plass i Forsvaret. Forhåpentligvis kan det om kort tid skrives at de negative holdningene også har forsvunnet helt.

5.2 Nytteverdi i samfunnet og i skolen

Homofile i Norge, i likhet med de fleste andre land i verden, har gjennom historien opplevd fordommer og diskriminering og en lang kamp for likestilling og aksept. I seg selv er den homofile gruppen en minoritet og på generell basis har minoriteter stått i sentrum av undertrykkelse og diskriminering. Dette gjelder kvinner, etniske grupper, religiøse trossamfunn, transseksuelle, skeive generelt, funksjonshemmede osv. Som en egen undergruppe av minoriteten «homofile menn», har det blitt argumentert for at de homofile menn i Forsvaret trolig står i en særstilling når det gjelder diskriminering av homofile i Norge. Denne kampen har tilsynelatende vart lenger innad i Forsvaret enn i det norske samfunnet generelt, da tilleggsfaktoren med det maskuline homogene miljøet i Forsvaret har vist seg svært utfordrende. Det er av denne årsak en særskilt grunn til å belyse denne tematikken. Historie har mange funksjoner i samfunnet og representerer ulike betydninger; et skolefag, en vitenskapsdisiplin, fortelling om fortiden, representasjon av fortiden, propaganda, lærdom, moraliserende effekt m.m. Det det også kan gjøre er å fungere som en veiviser for senere generasjoner slik at ikke historien gjentar seg. Som fremtidige lærere bør også denne kunnskapen formidles i skolen, og kan ha minst like god effekt her som noe annet sted. Det norske Forsvaret, og Norge generelt, vil sannsynligvis bevege seg fremover og ikke bakover. Likevel er det viktig å skue bakover for å forstå hvor langt en har kommet, og hva en ikke vil tilbake til. Ved å lære elevene om den tidligere diskrimineringen av ulike minoriteter, heriblant homofile menn i Forsvaret, vil elevene bevisstgjøres utviklingen av verdier og normer det norske samfunnet er bygget på. På denne måten vil de også ha mulighet til å internalisere disse verdiene, og forstå betydningen og effekten av diskrimineringen – dersom tematikken formidles på en måte som aktualiserer det også for elevene. Denne kunnskapen og de verdier som framkommer herfra, vil forhåpentligvis også forplante seg og adopteres til andre grupper i samfunnet.

Målet er å bidra til å skape et samfunn der innbyggerne står opp for, respekterer og aksepterer hverandre. Det kan med godt hold argumenteres for at skolen er et viktig og godt utgangspunkt å starte med slik lærdom.

5.2.1 Didaktisk potensiale

Denne tematikken tilbyr mange innfallsvinkler i arbeidet med historie. Spesielt sentrale er de historiedidaktiske begrepene historisk empati og historiebevissthet som er viktige deler av kjerneelementene i læreplanen for historie.²⁵⁷ Ved å presentere hvordan holdningsendringer har forekommet i en så etablert norsk organisasjon som Forsvaret, kan det gi elevene mulighet både til å tenke kritisk rundt norsk historie og den kulturarv de selv er en del av og benytte historisk empati i forståelsen av Forsvarets holdninger og homofiles kamp om rettigheter. Problemstillingen kan også svare til flere kompetansemål i læreplanen for historie, der kanskje de oppramsede under vil være av størst relevans:

«Drøfte i hvilken grad utviklingen i ulike perioder har vært preget av brudd eller kontinuitet, og vurdere hva som gjør en hendelse i fortiden betydningsfull.»

«Analysere hvordan framstillinger av fortiden har blitt brukt i Norge for å skape nasjonal identitet, og drøfte hvilke virkninger dette har hatt for ulike grupper.»

«Utforske hvordan folk har arbeidet for myndiggjøring og frigjøring i norsk og samisk historie, og redegjøre for hvordan de samtidig har bidratt til utviklingen av demokratiet.»²⁵⁸

Det er allerede nevnt at tematikken kan oppfylle kravet om kritisk tenkning, men fra Fagfornyelsens ønskede verdigrunnlag for opplæringen svarer tematikken også til de fleste andre mål: menneskeverdet, identitet og kulturelt mangfold, etisk bevissthet og demokrati og medvirkning.²⁵⁹ Mulige undervisningsopplegg kan inkludere debatt der elevene skal innta 1970-tallets ulike standpunkter i debatten om homofiles rettigheter og sykdomsdiagnosen; vurdere holdbarheten til argumenter om ulike årsaker til holdningsendringer i Forsvaret og i det norske samfunnet; sammenligne det norske Forsvarets retningslinjer som inkluderer menneskeverd og respekt med andre lands forsvar. Mulighetene er mange, og gjennom ulike vinklinger kan elevene få kjennskap til både fortidige og nåtidige problemstillinger rundt homofile og hvordan dagens demokratiske samfunn har gjennomgått store endringer de siste tiår. Arbeidet med tematikken kan skape bevisstgjøring rundt skeive problemstillinger, og i utvidelsen skape grunnlag for forståelse og aksept. Slike verdier treffer også dannelsingsaspektet i

---

²⁵⁷ Kunnskapsdepartementet 2019: «Kjerneelementer»

²⁵⁸ Kunnskapsdepartementet 2019: «Kompetansemål»

²⁵⁹ Kunnskapsdepartementet 2019: «Overordnet del»

opplæringen. Jeg vil argumentere for at arbeidet med denne tematikken kan gi positive utfall i både faglig og personlig opplæring for elevene.

5.2.2 Hvordan kan bevissthet rundt tematikken bidra til å skape endringer i samfunnet?

I tillegg til det ovennevnte, kan bevisstgjøringen og arbeidet mot diskriminering også ha andre positive effekter – også for Forsvaret selv. Det kan være godt hold i det Lågøy skrev i Forsvarets Forum i fjor.²⁶⁰ Han påpeker hvordan inkludering og mangfold kan være av stor verdi i utøvelsen av et effektivt og godt militært forsvar. For Forsvarets egen del vil inkludering og mangfold føre til større trivsel og økt tillit hos deres soldater, og dette igjen vil, sannsynligvis, føre til effektivisering og motiverte kandidater. Lågøy snakket derimot om det religiøse mangfoldet, men argumentene har likevel et generaliseringspotensial.

Minoritetsstressteorien kan videre underbygge argumentet over. Ifølge denne står stress og psykisk helse i avhengig forhold blant seksuelle minoriteter. En livskvalitetsundersøkelse fra 2022 viste at ikke-heterofile personer er blant gruppene som uttrykker lavest subjektiv livskvalitet og som er minst fornøyd med eget liv.²⁶¹ Ifølge minoritetsstressteorien kan disse tendensene blant annet tilskrives til stigmatisering og negative holdninger i samfunnet, i tillegg til den homofiles egne *forventninger* om avvisning og diskriminering.²⁶² Funnene fra livskvalitetsundersøkelsen står i motstilling til resultater fra undersøkelser om nordmenns holdninger homofile fra de siste årene. Disse indikerer at andelen med negative holdninger til homofile er svært lav. Disse undersøkelsene retter seg derimot ikke direkte mot Forsvaret, men det kan antas at undersøkelser herfra vil vise lignende resultater. Nylige avisartikler både fra Forsvarets Forum og andre aviser indikerer at forholdene i Forsvaret fremdeles ikke er fullstendig optimale for homofile,²⁶³ til tross for at de er særdeles forbedret fra noen tiår tilbake. Ved å iverksette konkrete tiltak for å motvirke homofobiske fordommer i Forsvaret, kan potensielt effektiviteten og kvalitet på arbeid forbedres som resultat. En rekke studier viser at et positivt selvbilde og selvtilit påvirker produktivitet og ytelse.²⁶⁴ Studier viser også at effekten av positivt selvbilde også kan være økt tillit til egne valg og meninger, og at dette igjen kan føre til et mer inkluderende og sammensveiset miljø, i tillegg til mer kreativitet i tankegangen.²⁶⁵ Resultatene fra de ovennevnte studier indikerer at dersom hver enkelt i Forsvaret har/får

---

²⁶⁰ Lågøy 2022

²⁶¹ Engvik 2022

²⁶² Meyer 1995

²⁶³ Wiik-Hansen 2021

²⁶⁴ Kanayo 2017; Maulidiyah 2019; Gómez & Garrido 2023

²⁶⁵ Hearn 2019

et positivt selvbilde, vil dette føre til høyere produktivitet, tillit og samarbeid. Slik vil arbeid for å sikre mangfold og inkludering av alle grupper, inkludert homofile, kun ha positive utfall for Forsvaret selv.

5.3 Oppfordringer til videre forskning

Ut ifra det begrensede kildematerialet tilgjengelig bør det utøves varsomhet med for vide generaliseringer av disse funnene. De perspektiver som tilbys kan likevel gi et innblikk i de holdningsendringer som har forekommet overfor homofile i Forsvaret fra 1970 og frem til i dag. Det er slik forsøkt å starte en prosess for å undersøke tematikken videre. Dypere forskning er nødvendig for å gi et tilfredsstillende svar til disse spørsmål. Som en siste avsluttende bemerkning vil det derfor tilbys undertegnede forslag til et potensielt prosjekt rundt tematikken. Til tross for at innblikk i dokumenter og aviser kan bringe lys over holdninger til en viss grad, bør det benyttes andre verktøy og kilder for å avdekke mer generaliserbare funn. En dypere undersøkelse av hvert enkelt tiår kan også tilby utvidede perspektiver. Denne framstillingen legger ikke til rette for å gå dypt ned i materien i hvert enkelt tiår, da det overordnede målet er å vurdere holdningsendringen over en lenger periode. Arbeidet med de ulike tiår har likevel vist at slike undersøkelser også kan være nødvendige, da det potensielt er mye mer som kan avdekkes enn det som her er gjort. Det er et særdeles mangelfullt forskningsområde, som krever svar. Tidligere i oppgaven ble det vurdert hvordan en maskulin kultur fremdeles eksisterer i Forsvaret, og hvordan den tidligere (og til en viss grad i dag) har resultert i negative holdninger og behandling av homofile. Noen artikler kan indikere at visse negative holdningstendenser fremdeles er tilstedeværende i Forsvaret, men hva sier den homofile grupperingen selv? Hvilke holdninger eksisterer blant Forsvarets personell i dag? Med bredere rammevilkår kunne det vært hensiktsmessig å gjennomføre et større muntlig prosjekt der personell og vernepliktige i Forsvaret intervjues. Det vil foreslås å vurdere muntlige kilder fra en lenger periode, der både nåværende og tidligere personell fra Forsvaret utspørres, i tillegg til både homofile og ikke-homofile kilder inkluderes. Medier, og samtidige kilder, kan tilby et viktig perspektiv i den historiske undersøkelsen av holdninger og behandling, men det har sine begrensninger. En undersøkelse av holdningsendringer i Forsvaret fram til dags dato forutsetter mer oppdatert informasjon enn kun kildegrunnlaget i tidligere forskning, arkiver og aviser kan bidra med. En av fordelene med å benytte muntlige kilder i arbeid med historiske undersøkelser, er den utvidelsen av historisk materiale som de kan bidra med.²⁶⁶ En slik undersøkelse kan derimot gi et vanskelig generaliseringsgrunnlag dersom utvalget

---

²⁶⁶ Melve & Ryymin 2018: 125

ikke er stort nok. En holdningsundersøkelse spesifikt gjennomført blant et betydelig utvalg av Forsvarets nåværende og tidligere personell kunne derfor også vist seg fordelaktig som et tillegg til det kvalitative materialet. Det finnes utvilsomt svært mange måter å angripe denne tematikken på, der kun én tilbys her. Dette er likevel en sterk oppfordring til å videre undersøke denne tematikken.

Litteraturliste

TRYKTE KILDER

AVISER:

1950-tallet:

Dagbladet, (1951, 6. juni). «Det tredje kjønn» og vi andre.

1970-tallet:

Østvold, P. (1974, Nr. 1). Kjennelse: udyktig. Beskyttet eller utstøtt? *Fritt Fram*, s. 16-17, 19 & 25

Mannskapsavisa, (1979). Vol. 35 Nr 16/17 & 23.

1980-tallet:

Friele, K-C. (1981, 2. februar). Forsvaret – og de homofile. *Arbeiderbladet*, s. 20.

Didriksen, T. (1988, 19. august). Mobbing i Forsvaret skal bekjempes – men; Rolige forhold på Rygge. *Moss Avis*, s. 20.

IGA. (1980, 27. juni). Menneskerettigheter for homofile. *Dagbladet*, s. 10.

Nordbø, A. (1981a, 9. juli). Blir mobbet ut av Forsvaret. *Rogalands Avis*, s. 1 & 18

Nordbø, A. (1981b, 23. juli). Homofil om sine opplevelser i forsvaret: Jeg ble mobbet fysisk og psykisk. *Rogalands Avis*, s. 18.

Pettersen, B. (1985, 17. september). Et tilbakeskritt for homofile! *Friheten*, s. 8.

Stavanger Aftenblad, (1988, 9. mai). Redselsnatt på Jæren, s. 1.

Stavnes, B. (1985, 21. mars). Flere soldater enn før antatt blir mobbet. *Dagen (Bergen)*, s. 2

Svendsen, R. (1987, 7. oktober). Store sterke karer. *Vestmar*, s. 5.

Waksvik, A. (1981, 8. september). Borgerlig valgseier 14. september – ingen seier for undertrykte. *Sunnmøre Arbeideravis*, s. 8.

1990-tallet:

Bergens Tidende, (1991, 28. september). «Forsvarets lille rosa», s. 38.

Geelmuyden, N. (1991, 11. februar). Homofil i Forsvaret. *Harstad Tidende*, s. 9.

Norlands Framtid, (1996, 16. november). Ser ikke homofili som et problem, s. 58.

2000-tallet:

Karlsen, O. (2007, 7. desember). Forsvaret verst på jobbmobb. *ABC Nyheter*. Hentet 23. mars 2023 fra <https://www.abcnyheter.no/nyheter/2007/12/07/56988/forsvaret-verst-pa-jobbmobb>

Blikk, (2005, 28. august). Forsvaret samarbeider med LLH. Hentet 20. april 2023 fra <https://blikk.no/politikk/forsvaret-samarbeider-med-llh/175017>

Blikk, (2008, 17. april). LLH invitert av Forsvaret. Hentet 10. mai 2023 fra <https://blikk.no/politikk/llh-invitert-av-forsvaret/152176>

Elstad, L. R. (2003, 6. august). Væpnet og homo. *Klassekampen*, s. 6.

Ighanian, C. G. (2008, 10. januar). Norske Marius (20) kjemper om homsepris i Hollywood. *VG*. Hentet 22. april 2023 fra <https://www.vg.no/rampelys/i/L8vyP/norske-marius-20-kjemper-om-homsepris-i-hollywood>

Krossli, J. I. (2008, 5. juli). Mer positive til homofili. *Dagsavisen*. <https://www.dagsavisen.no/nyheter/innenriks/2008/07/05/mer-positive-til-homofili/>

Nilsen, R. L. T. (2003, 10. februar). Homofile kan dimme. *Nordlys*, s. 6.

NRK, (2002, 19. august). Bråk om kyssebilde. Hentet 14. mai 2023 fra <https://www.nrk.no/nordland/brak-om-kyssebilde-1.88353>

2010-tallet:

Johansen, M., Ege, R. T., Hegvik, K. G. & Andersen, M. A. (2010). Å krige er bedre enn sex. *VG*. Hentet 10. mai 2023 fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/waxp1/aa-krige-er-bedre-enn-sex>

Stordahl, T. E. (2017, 3. juli). Grunn til å være stolte. *Forsvarets Forum*. Hentet 12. april 2023 fra <https://forsvaretsforum.no/debatt/grunn-til-a-vaere-stolte/114958>

2020-tallet:

Carlson, A. (2018, 27. juni). Skeiv og uniformert. *Forsvarets Forum*. Hentet 5. mai 2023 fra <https://forsvaretsforum.no/soldatnytt/skeiv-og-uniformert/101127>

Dybedahl, K. N. (2016, 10. mai). Stolthet i Halden. *Halden Arbeiderblad*, s. 8.

- Eisensträger, S. (2020, 2. september). Styrken ligger i mangfold. *Forsvarets Forum*.
<https://forsvaretsforum.no/eirik-kristoffersen-forsvaret-pride/styrken-ligger-i-mangfold/159939>
- Eriksen, T. K. (2022, 18. februar). Et sterkt og helhetlig mangfold. *Forsvarets Forum*.
<https://forsvaretsforum.no/meninger-tillitsvalgtordningen/et-sterkt-og-helhetlig-mangfold/247504>
- Haugsbakk, I. (2022, 3. november). Har pinsevevnene en ubibelsk teologi? *Dagen (Bergen)*, s. 20
- Huynh, L. V. (2020, 19. juni). Forsvaret skal være for inkludering, mangfold og toleranse. Det må vi vise i praksis. *Forsvarets Forum*.
<https://forsvaretsforum.no/pride/forsvaret-skal-vaere-for-inkludering-mangfold-og-toleranse-det-ma-vi-vise-i-praksis/127865>
- Kagge, G. (2022, 26. november). Russland forbyr «homopropaganda» rettet mot voksne. *Aftenposten*.
<https://www.aftenposten.no/verden/i/bg8k7g/russland-forbyr-homopropaganda-rettet-mot-voksne>
- Kvarving, L. P. (2021, 12. april). Likestilling og kjønnsperspektiv latterliggjøres. *Forsvarets Forum*.
<https://forsvaretsforum.no/fn-kronikk-kvinner/likestilling-og-kjonnsperspektiv-latterliggjoeres/193509>
- Kydland, O. H. & Gjerde, E. (2022, 3. november). Hat mot kristendommen – hvordan kom vi hit? *Dagen (Bergen)*, s. 18
- Lågøy, M. B. (2022, 3. mai). Verdien av et mangfoldig og inkluderende forsvar. *Forsvarets Forum*.
<https://forsvaretsforum.no/forsvaret-frp-meninger/verdien-av-et-mangfoldig-og-inkluderende-forsvar/263842>
- Morud, J. B. (2021, 23. september). Soldataksjonen i 2022 skal handle om mangfold. *Forsvarets Forum*.
<https://forsvaretsforum.no/soldatnytt-tillitsvalgtordningen-verneplikt/soldataksjonen-i-2022-skal-handle-om-mangfold/218657>
- Røislien, H. E. (2022, 20. september). Er det en ukultur i Forsvaret? *Forsvarets forum*.
<https://forsvaretsforum.no/forsvarssjefen-meninger-mobbing-og-seksuell-trakassering/er-det-en-ukultur-i-forsvaret/285180>
- Skeie, K. (2021, 15. juni). Ungarn vedtok lov som forbyr «promotering av homofili». *NRK*.
<https://www.nrk.no/urix/stor-protest-mot-ny-lov-som-forbyr-publisitet-om-homofili-i-ungarn-1.15537708>

Svendsen, C., Skille, Ø. B., Higrav, M. & Strand, T. (2022, 15. september).

Oberstløytnant i Forsvaret: Bedt om å skrive om rapporter. *NRK*. Hentet 12. mai 2023 fra <https://www.nrk.no/norge/oberstloytnant-i-forsvaret--bedt-om-a-skrive-om-rapporter-1.16092431>

STORTINGSMELDINGER OG -FORHANDLINGER

Innst. O. nr. 70 (1992-1993). *Innstilling fra forbruker- og administrasjonskomiteen om lov om registrert partnerskap.*

Interp. 369 S (1970-1971). *Interpellasjon fra representant Kielland om å oppheve § 213 i straffeloven om homofile.* Stortinget.

Prop 1 S (2022-2023). *Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak). For budsjettåret 2023. Det Kongelige Forsvarsdepartement.* <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-1-s-20222023/id2931374/?ch=4>

S.tid. 116. (1971-1972). *Stortingstidende inneholdende 116. stortingsforhandlinger 1971 – 1972: Forhandlinger i Odelstinget.*

S.tid 119. (1974-1975). *Stortingstidende inneholdende 119. Stortingsforhandlinger 1974 – 1975.*

S.tid. 137. (1992-1993). *Stortingstidende inneholdende 137. stortingsforhandlinger 1992 – 1993: Forhandlinger i Lagtinget.*

S.tid. 137. (1992-1993). *Stortingstidende inneholdende 137. stortingsforhandlinger 1992 – 1993: Forhandlinger i Odelstinget.*

S.tid. 141. (1996-1997). *Stortingstidende inneholdende 141. Stortingsforhandlinger 1996 – 1997.*

Stortinget. (2022, 3. mai). *The decriminalization of homosexuality.* Stortinget. <https://www.stortinget.no/en/In-English/About-the-Storting/historical-highlights/the-decriminalization-of-homosexuality/>

LOVER

Asland, J. (2023, 23. januar). Partnerskapsloven. I *Store Norske Leksikon*. <https://snl.no/partnerskapsloven>

Diskrimineringsloven om seksuell orientering (2013). *Lov om forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk* (LOV-2013-06-21-58). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/2013-06-21-58>

Likestillingsloven. (1978). *Lov om likestilling mellom kjønnene* (LOV-1978-06-09-45). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1978-06-09-45?q=lov%20om%20likestilling%20mellom%20kj%C3%B8nnene>

Lovdata. (2007, 15. juni). *Forskrift om organisasjon og virksomhet for Likestillingsombudet og Klagenemnda for likestilling.* Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/INSO/forskrift/1979-03-15-2?q=likestillingsombud>

Endringslov til ekteskapsloven mv. (2008). *Lov om endringer i ekteskapsloven, barnelova, adopsjonsloven, bioteknologiloven mv.* (LOV-2008-06-27-53) Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2008-06-27-53>

Lovdata. (2022, 29. april). *50 år siden opphevelsen av straffeloven § 213 – «homoparagrafen».* Lovdata. https://lovdata.no/artikkel/50_ar_siden_opphevelsen_av_straffeloven_%C2%A7_213_%C2%ABhomoparagrafen%C2%BB/3943

Straffeloven (1902). *Almindelig Borgerlig Straffelov* (LOV-1902-05-22-10). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1902-05-22-10/*#*

UTRYKTE KILDER

Skeivt Arkiv

Friele, Karen-Christine, SKA/A-0001/F/Fc – Forsvaret (L0001 – Saker):

- 02 Korrespondanse
- 03 Korrespondanse
- 05 Korrespondanse
- 06 Korrespondanse
- 07 Korrespondanse
- 08 Korrespondanse
- 09 Korrespondanse
- 10 Manuskripter

Havelin, Arnold, SKA/A-0041/G – Allmenhetens holdninger

SEKUNDÆRLITTERATUR

Amnesty International. (u.å.). LHBT. Hentet 7. mai 2023 fra <https://amnesty.no/lhbt>.

Anderssen, N., & Slåtten, H. (2008). *Holdninger til lesbiske kvinner, homofile menn, bifile kvinner og menn og transpersoner (LHBT Personer). En landsomfattende representativ spørreundersøkelse, 2008* (8291713480).

Bech, H., Lützen, K. & von Rosen, W. (2023, 28. mars). Homoseksualitet. I *Den store danske*. <https://denstoredanske.lex.dk/homoseksualitet>

Bech, J. (2013). *100 år med stemmerett for kvinner – kvinner i Forsvaret*. Lovdata. https://lovdata.no/artikkel/100_ar_med_stemmerett_for_kvinner_kvinner_i_forsvaret/1245

Berge, B. (2021, 23. September). Helseutvalget for homofile. I *Store norske leksikon*. https://snl.no/Helseutvalget_for_homofile

Bergersen, Generalmajor T.B. & Eide, oberst J. (2014). *Veiledning i skikk og bruk for Forsvaret*. Forsvarsstaben og Forsvarets mediesenter.

Brandt, M. (2022). *På vakt for soldaten*. Tllitsvalgtordningen i Forsvaret.

Brantsæter, M. C., Eikvam, T., Kjær, R. & Åmås, K. O. (2001) *Norsk homoforskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

Bufdir. (2019). Holdninger til lhbtq-personer i 2017. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Hentet 8. mai 2023 frå <https://www2.bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00005117>

Bufdir. (2022). Holdninger til lhbtq-personer. Barne-, ungdoms-, og familiedirektoratet. https://www2.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtq/Holdninger/

Carling, F. (1965). *De homofile. En skisse av en stengt tilværelse*. Gyldendal Forlag.

Ciocca, G., Niolu, C., Déttore, D., Antonelli, P., Conte, S., Tuziak, B., Limoncin, E., Mollaioli, D., Carosa, E., Gravina, G. L., Di Sante, S., Di Lorenzo, G., Fisher, A. D., Maggi, M., Lenzi, A., Siracsano, A., & Jannini, E. A. (2017). Cross-cultural and socio-demographic correlates of homophobic attitude among university students in three European countries. *Journal of Endocrinological Investigation*, 40, 227-233.

Copp, H. L., & Koehler, W. L. (2017). Peer attitudes toward LGBT-identified university students as mediated by demographic factors. *Journal for Gay & Lesbian Mental Health*, 21(4), 277-291. <https://doi.org/10.1080/19359705.2017.1320697>

Dahl, K-P. (1955). *Soldater og sex*. [Brosjyre]. Kristen Hjelp v. Fabritius & Sønners Forlag.

- Drescher J. (2015). Out of DSM: Depathologizing Homosexuality. Behavioral sciences (Basel, Switzerland), 5(4), 565–575. <https://doi.org/10.3390/bs5040565>
- Eldnes, K. A. B. (2018). Homofili i norske medier – fra forundring til forståelse, og tilbake igjen. [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://www.duo.uio.no/>
- Ellingsen, D. & Lilleaas, U-B. (2014). Likestilling i Forsvaret: Fortropp, baktropp og kamparena. Cappelen Damm Akademisk.
- Engvik, M. (2022). Dårligere levekår blant ikke-heterofile. *Statistisk Sentralbyrå*. Hentet 8. mai 2023 fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levekår/artikler/darligere-levekår-blant-ikke-heterofile>
- Evang, J. M. (2018). *Vi som føler annerledes*. Skeivt Arkiv. <https://skeivtarkiv.no/skeivopedia/vi-som-foler-annerledes>
- Flores, A. (2019). *Social Acceptance of LGBT People in 174 Countries, 1981 to 2017*. UCLA School of Law: Williams Institute.
- Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. (u.å.). Historie. <https://www.foreningenfri.no/om-oss/organisasjon/historie/>
- Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. (2018). *Historie*. <https://www.foreningenfri.no/om-oss/organisasjon/historie/>
- Forsvaret. (2015). *Forsvarets verdigrunnlag*. Hentet 9. mai 2023 fra <https://regelverk.forsvaret.no/fileresult?attachmentId=12928086>
- Forsvaret (2020, 22. feb). *Varslingssaker i Forsvaret*. Hentet 1. mai 2023 <https://www.forsvaret.no/aktuelt-og-presse/aktuelt/varslingssaker>
- Forsvaret. (2021) *Forsvarets likestillingsredegjørelse etter aktivitets- og redegjørelsesplikten*. Hentet 28. april 2023 fra <https://www.forsvaret.no/aktuelt-og-presse/publikasjoner/forsvarets-arsrapport/likestillingsredegjorelse-2021.pdf>
- Forsvaret. (2022)a. *Verdiane våre*. Hentet 11. mai 2023 fra <https://www.forsvaret.no/om-forsvaret/oppgaver-og-verdier/verdier>
- Forsvaret. (2022)b. *Forsvarets årsrapport 2022*. Hentet 10 mai 2023 fra <https://www.forsvaret.no/aktuelt-og-presse/publikasjoner/forsvarets-arsrapport/faar2022>
- Forsvaret. (2023). *Forsvarets ledelse*. Hentet 10. mai 2023 fra <https://www.forsvaret.no/om-forsvaret/organisasjon/organisasjonskart>

- Forsvaret (u.å.)a. *Kvifor treng vi eit forsvar?*. <https://www.forsvaret.no/om-forsvaret/oppgaver-og-verdier>
- Forsvaret (u.å.)b. *Forsvarets personellhåndbok*.
- Forsvaret (u.å.)c. *Klar til tjeneste*. <https://www.forsvaret.no/minside/klar-til-tjeneste>
- Forsvaret (u.å.)d. *Likestillings- og mangfoldsutvalget*. Hentet 12. mai 2023 fra <https://www.forsvaret.no/om-forsvaret/organisasjon/FHS/likestillings-og-mangfoldsutvalget>
- Forsvarets overkommando. (2001). *Veiledning i skikk og bruk for Forsvaret*. Falch AS.
- Forsvarsloven. (2016). *Lov om verneplikt og tjeneste i Forsvaret m.m.* (LOV-2016-08-12-77). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-08-12-77>
- FN-sambandet. (2021). *Demokrati-indeksen*. <https://www.fn.no/Statistikk/demokratiindeksen>
- Friele, K.-C. (1990). *Troll skal temmes*. Scanbok Forlag.
- Friele, K.-C. (1995) *Med regnbuen som våpen: festskrift til Karen-Christine Friele: 1935 – 27.mai 1995*. Antinoos Forlag.
- Friele, K.-C. (2001). *Med regnbuen som våpen: fragmenter av norsk homohistorie gjennom 50 år*. *Lambda Nordica*, 6(2-3), 42-66. <https://www.lambdanordica.org/index.php/lambdanordica/article/view/101>
- Garlinger, P. P. (1999). "Homo-Ness" and the Fear of Femininity [Review of Homos, by L. Bersani]. *Diacritics*, 29(1), 57-71. <http://www.jstor.org/stable/1566370>
- Gjesvik, A. (2015). *Fra ansiktsløs skurk til synlig helt: Pressens framstilling av homofile fra 1950-tallet til 1980-tallet*. I H. Hornmoen, T. Roksvold & J. Alnæs (Red.). *Individet i journalistikken* (s. 127-145). Cappelen Damm Akademisk.
- Gómez-Jorge, F., & Díaz-Garrido, E. (2023). The relation between Self-Esteem and Productivity: An analysis in higher education institutions. *Frontiers in psychology*, 13, 1112437. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1112437>
- Grimnes, O. K., Øhren, A., Eriksen, T. L., Wiig, H., Ertresvaag, E., Eliassen, J. & Skovholt, L. (2008). *Tidslinjer 2: Verden og Norge; Historie Vg3*. Aschehoug.
- Grodal, F. (1957). *Vi som føler annerledes: Homoseksualitet og samfunnet*. H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)
- Habarth, J. M. (2015). Development of the heteronormative attitudes and beliefs scale. *Psychology & Sexuality*, 6(2), 166-188. <https://doi.org/10.1080/19419899.2013.876444>

- Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H. & Øye, I. (2020) *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Cappelen Damm Akademisk.
- Hagemann, G. (2023). Kvinnefrigjøring. I *Norges historie*. Hentet 8. mai 2023 fra <https://www.norghistorie.no/oljealder-og-overflod/1914-kvinnefrigjoring.html>
- Halvorsen, E. (2021). Prediktorer for nordmenns holdninger til skeive personer: En analyse av nasjonale holdningsundersøkelser fra 2008, 2013 og 2017. [Masteroppgave, Universitetet i Bergen]. Bergen Open Research Archive. <https://hdl.handle.net/11250/2757593>
- Havelin, A. (1968). Allmenhetens holdninger til homofile og homoseksualitet. I *Skeivt Arkiv*. <https://katalog.skeivtarkiv.no/instance/article/ubb-ska-0001-e-ea-02-01-02-01.html>
- Hearn, S. (2019). Performance Management: What is the connection between Performance and self-esteem? Hentet 8. mai 2023 fra <https://www.clearreview.com/performance-management-what-is-the-connection-between-performance-and-self-esteem/>
- Hegna, K., Kristiansen, H. W. og Moseng, B. U. (1999). *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. (NOVA Rapport 1). Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. <https://hdl.handle.net/20.500.12199/3509>
- Helle, I. (2015, 25. november). Sosiale bevegelser. I *Norges historie*. Hentet 25. april 2023 fra <https://www.norghistorie.no/oljealder-og-overflod/1957-sosiale-bevegelser.html>
- Henmo, O. (2015). *Kampene: Et portrett av Kim Friele*. Cappelen Damm.
- Herek, G. M. (2002a). Gender Gaps in Public Opinion About Lesbians and Gay Men. *The Public Opinion Quarterly*, 66(1), 40-66.
- Hicks, G. R., & Lee, T. T. (2008). Public Attitudes Toward Gays and Lesbians. *Journal of Homosexuality*, 51(2), 57-77. https://doi.org/https://doi.org/10.1300/J082v51n02_04
- Hjelmtveit, G. L. (2009). Det homofile samlivet - en kopi eller en utvidelse av heteronormen? Familieterapeuters møte med samkjønnspar. [Masteroppgave, VID vitenskapelige høgskole]. VID: open. <http://hdl.handle.net/11250/98168>
- ILGA-Europe. (2022). Country Ranking. Hentet 8. mai 2023 fra <https://rainbow-europe.org/country-ranking>

- Jaabæk, B. E. (1993) Homofile som stigmatiserte arbeidstakere: Ønsker personalledere homofile velkommen til sin organisasjon? [Diplomoppgave, BI Handelshøyskolen Oslo].
- Jordåen, R. & Berge, B. (2017). *En kort intro til norsk skeiv historie på 1900-tallet*. Bufdir. https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_og_levekar_Hva_sier_forskningen/Ein_kort_intro_til_norsk_skeiv_historie_pa_1900_talet/
- Kaldal, I. (2002). Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie. Det Norske Samlaget.
- Kanayo, D. O. (2017). The influence of self-esteem and role stress on job performance of technical college employees. *International Journal of Online and Distance Learning*, 1(1), 58–75. <https://doi.org/10.47604/ijodl.283>
- Kunnskapsdepartementet. (2019). Læreplan i historie (HIS01-03). Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/his01-03>
- Lilleaas, U-B. & Ellingsen, D. (2013). *Maskulinitetskultur i Forsvaret: resultater fra de kvantitative studiene*. Forsvarsdepartementet.
- Lomell, H. M., Aall, J., Hvinden, B. og Grøholt, B. (1999). *Forskning om menneskerettigheter i Norge: En tilstandsrapport med vurdering av forskningsbehov*. Institutt for menneskerettigheter. <https://www.forskningsradet.no/siteassets/publikasjoner/1108644084179.pdf>
- Lynggaard, K. (2010) Dokumentanalyse. I S. Brinkmann & L. Tangaard (Red.), *Kvalitative metoder. Empiri og utvikling*, (s. 153 – 170).
- Lønnå, E. (2020, 4. desember). Kvinners rettigheter i Norge fra 1945 til 1990-årene. I *Store Norske Leksikon*. https://snl.no/Kvinnens_rettigheter_i_Norge_fra_1945_til_1990-arene
- Løvdal, L. (2013). Nytt diskrimineringsvern for seksuell orientering, kjønnsuttrykk og kjønnsidentitet. *Kritisk Juss*, 39(3-4), 213-222. DOI: <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-4546-2013-03-04-05>
- Løvereide, E. (2018, 9. oktober). Framleis ikkje greitt å vere feminin mann. I *Kilden kjønnsforskning*. <https://kjonnsforskning.no/nb/2018/10/framleis-ikkje-greit-%C3%A5-vere-feminin-mann>
- Masci, D., Sciupac, E. P. & Lipka, M. (2019, 28. oktober). *Same-sex marriage around the world*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/religion/fact-sheet/gay-marriage-around-the-world/>

- Maulidiyah, N. N. (2019). The Influence of Self Esteem and Job Stress on Employees Performance by Job Satisfaction as An Intervening Variable. *Journal of Management Info*, 6(1), 13-16. ISSN:2313-3376
- Melve, L. & Ryymin, T. (Red.). (2018). *Historikerens arbeidsmåter*. Universitetsforlaget.
- Meyer, I. (1995). Minority Stress and Mental Health in Gay Men. *Journal of Health and Social Behavior*, 36(1), 38-56. <https://doi.org/10.2307/2137286>
- Meyer, I. (2016). The Elusive Promise of LGBT Equality. *American Journal of Public Health*, 106(8), 1356-1358. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2016.303221>
- Nissen, N. A. (2000). Å lese for å bruke: homoforskning, kjønnsforskning og litteraturvitenskap. I H. H. Skei & E. Vannebo (Red.), *Norsk Litterær Årbok* (s. 241-263). Det Norske Samlaget.
- Norges Institusjon for menneskerettigheter. (2023). 50 år sidan avkriminalisering av homofili. Norges Institusjon for menneskerettigheter. <https://www.nhri.no/2022/50-ar-sidan-avkriminalisering-av-homofili/>
- Normann, T. M. (2010, 3. mai). Den «vanskelige» identiteten. I *Statistisk Sentralbyrå*. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/den-vanskelige-identiteten>
- Nåvik, oberst II Ø. (1997). *Vernepliktens historie 950-1996*. Elanders Forlag.
- Oifer, E. (2001). The Sexuality of Gender: Gay Male Social Theories and Their Relations to Women. *Social Thought & Research*, 24(1/2), 187-235. <http://www.jstor.org/stable/23250079>
- Olsen, A. L. (2020). En kvalitativ studie om lesbiske, homofile og transpersoners opplevelser i kroppsøvfaget i den videregående skolen. [Masteroppgave, Oslo Met]. ODA Open Digital Archive. <https://hdl.handle.net/10642/9173>
- Omvik, E. (2021). God vakt!: Journalistikk i Forsvaret gjennom 75 år 1945-2020. Forsvarets Forum.
- Rasmussen, T. (2023, 6. januar). Kristendommens historie i Norge. I *Store norske leksikon*. https://snl.no/Kristendommens_historie_i_Norge
- Regjeringen. (u.å.). *Thorbjørn Jaglands regjering*. Hentet 7. mai 2023 fra <https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/sok-i-regjeringer-siden-1814/historiske-regjeringer/regjeringer/thorbjorn-jaglands-regjering-1996-1997/id438732/>

- Regjeringen. (2022). *Regjeringen styrker forsvarets beredskap i Norge*. Hentet 7. mai 2023 fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/regjeringen-styrker-forsvarets-beredskap-i-norge/id2942769/>
- Ross, M. W. (1983). Societal Relationships and Gender Role in Homosexuals: A Cross-Cultural Comparison. *The Journal of Sex Research*, 19(3), 273–288. <http://www.jstor.org/stable/3812339>
- Sandmo, Erling. (2015) *Tid for historie. En bok om historiske spørsmål*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sinclair, G. D. (2009). Homosexuality and the Military: A Review of the Literature, *Journal of Homosexuality*, 56(6), 701-718, DOI: 10.1080/00918360903054137
- Skei, H. H. (2022, 29. juni). Finn Carling. I *Store norske leksikon*. https://nbl.snl.no/Finn_Carling
- Snerting, G. S. (2017). «Simpel var du, tyskertøs»: Debatten rundt tyskerjenter i trønderske aviser etter fredsslutningen i 1945. [Masteroppgave, Norges teknisknaturvitenskapelige universitet i Trondheim]. NTNU Open. https://ntnuopen.ntnu.no/ntnuxmlui/bitstream/handle/11250/2457670/Gunn_Solvor_Snerting.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Støvern, B. T. (2016). Homofile og lesbiske i fotballen: En kritisk diskursanalyse av avisartikler. [Masteroppgave, Høgskolen i Telemark]. ISN Open Archive. <http://hdl.handle.net/11250/2438709>
- Sundevall, F. & Persson, A. (2016). LGBT in the Military: Policy Development in Sweden 1944-2014. *Sex Res Soc Policy*, 13, 119-129. DOI 10.1007/s13178-015-0217-6
- Svartdal, F. (2019, 17. desember). Bekreftelsestendens. I *Store norske leksikon*. Hentet 15. mars 2023 fra <https://snl.no/bekreftelsestendens>
- Svartdal, F. (2019, 20. mai). Gruppetenkning. I *Store norske leksikon*. Hentet 14. Mars 2023 fra <https://snl.no/gruppetenkning>
- Svartdal, F. (2020, 3. november). Holdning. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 22. februar 2023 fra <https://snl.no/holdning>
- Tillitsmannsordningen i Forsvaret. (2003). *Samlet Styrke: Soldataksjonen 03*. Tillitsmannsordningen i Forsvaret.
- Tvedt, K. A. (2022, 7. februar). Arne Kielland. I *Store norske leksikon*. https://snl.no/Arne_Kielland

- Tønnesson, Ø. (2022, 13. juni). Seksualitetens historie. I *Store norske leksikon*.
https://sml.snl.no/seksualitetens_historie
- Udry, J. R., & Chantala, K. (2006). Masculinity-femininity predicts sexual orientation in men but not in women. *Journal of biosocial science*, 38(6), 797–809.
<https://doi.org/10.1017/S002193200500101X>
- Westermann, T. (2021, 25. juni). Skeive og transpersoner skal også forsvare landet vårt. *Forsvaret*. Hentet 10. mai 2023 fra <https://www.forsvaret.no/aktuelt-og-presse/aktuelt/skeive-og-transpersoner-skal-ogsa-forsvare-landet-vart>
- Wiik-Hansen, B. S. (2021, 8. desember). Forteller om sine opplevelser som åpen homofil offiser. *Forsvaret*. <https://www.forsvaret.no/aktuelt-og-presse/aktuelt/mangfold-forsvaret>
- Wilson-Buford, K. (2013). From Exclusion to Acceptance: A Case History of Homosexuality in the U.S. Court of Military Appeals, *Journal of Homosexuality*, 60(2-3), 250-272, DOI: 10.1080/00918369.2013.744671
- World Health Organization. (1992). The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: clinical descriptions and diagnostic guidelines. World Health Organization.
<https://apps.who.int/iris/handle/10665/37958>

Vedlegg 1: «Reglement for militær legebedømmelse P-6»

Brukes ved sesjonsundersøkelser. Hver diagnose har sin militære tjenestedyktighetsgrad, som varierer etter graden av sykdom.

For menige er inndelingen følgende, rangert fra høyeste nivå til laveste:

- Stridende A – Stridende B – Stridende C – Arbeidsdyktig A – Arbeidsdyktig B – Udyktig.

Det er også mulig å få kjennelsen Midlertidig Udyktig (MUD).

P-6 inndeles i kapitler etter sykdomsgrupper, der homofili inkluderes under kategorien «psykiske lidelser» i kapittel 302 II. Her står det:

UD	Manifeste homofile uten spesiell motivering for tjeneste får i alminnelighet bedømmelsen UD
MUD	I tvilstilfelle - henv. militærpsykiater
STR. B/ARB.B	Er en homofil motivert for å gjøre tjeneste, bør en tilstrebe tjenesteformer som provoserer vedkommende minst mulig. Et autoritært og maskulint samfunn provoserer hyppig angst hos personer med usikker kjønnsidentifikasjon eller latente homofile tendenser.

Referanse: Karen-Christine Friele til Forsvarsdepartementet (06.06.1975). Skeivt Arkiv, Karen-Christine Frieles arkiv. SKA/A-0001/F/Fc/L0001/0003 Korrespondanse

